

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ -
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»
ΔΟΜΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
(19ος-20ος αιώνας)
ΗΘΙΚΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της Ευγενίας Θ. Βαμβακά, Α.Μ.:1320130001

Διπλωματούχου Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και του
Τμήματος Φιλοσοφίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Ακαδ. Έτος : 2014-15

Επιβλέπων Καθηγητής:

Παναγιώτης Πανταζάκος, Καθηγητής Φιλοσοφίας στο ΕΚΠΑ

Συνεπιβλέποντες :

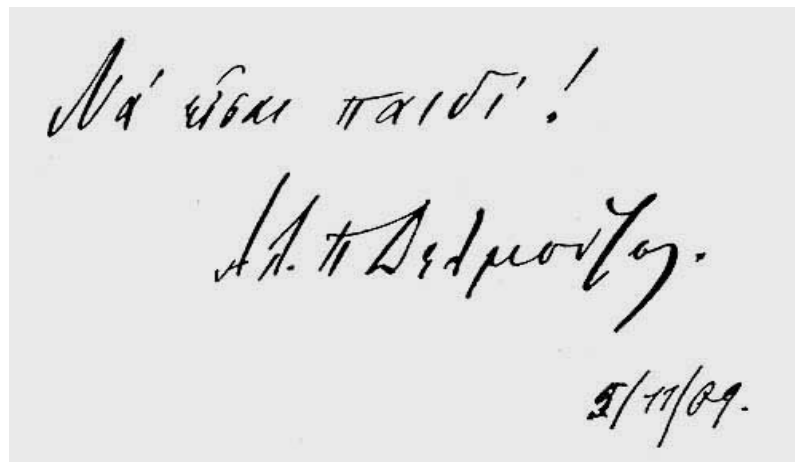
1. Στείρης Γεώργιος, Επίκουρος καθηγητής Φιλοσοφίας στο ΕΚΠΑ
2. Ξέστερνου Μαρία, Λέκτορας στα Τμήματα Φιλολογίας και Ιστορίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Καλαμάτα, Σεπτέμβριος 2015

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

**ΔΟΜΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
(19ος-20ος αιώνας)**

ΗΘΙΚΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της Ευγενίας Θ. Βαμβακά, Α.Μ. 1320130001

Διπλωματούχου Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και του
Τμήματος Φιλοσοφίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Ακαδ. Έτος : 2014-15

Επιβλέπων Καθηγητής:

Παναγιώτης Πανταζάκος, Καθηγητής Φιλοσοφίας στο ΕΚΠΑ

Συνεπιβλέποντες :

1. Στείρης Γεώργιος, Επίκουρος καθηγητής Φιλοσοφίας στο ΕΚΠΑ
2. Ξέστερνου Μαρία Λέκτορας στα Τμήματα Φιλολογίας και Ιστορίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Καλαμάτα, Σεπτέμβριος 2015

«Η παιδεία, καθάπερ ευδαίμων χώρα, πάντα τ' αγαθά φέρει.»
« Η μόρφωση, όπως ακριβώς μια εύφορη γη, φέρνει όλα τα καλά.»
Σωκράτης

Στην μνήμη του πατέρα μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	σελ. 6
Εισαγωγή	σελ. 7-9
Α΄ μέρος	
ΔΟΜΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (19ος-20ος αιώνας)	
1. Η Δημοτική εκπαίδευση στην Ελλάδα.	
• Ίδρυση των πρώτων σχολείων στο νέο ελληνικό κράτος	σελ. 11-13
• Οργανικότητα των Δημοτικών σχολείων	σελ. 14-16
• Ο σκοπός του Δημοτικού σχολείου στην Ελλάδα	σελ. 17-20
2. Κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα.	
• Η ελληνική εκπαίδευση την χρονική περίοδο 1880-1930.	σελ. 25-29
• Η εκπαιδευτική αναμόρφωση του 1929	σελ. 30-36
• Η κατάσταση στην εκπαίδευση από το 1936-1957	σελ. 37-38
• Η εκπαιδευτική αναμόρφωση του 1964	σελ. 38-40
• Η εκπαιδευτική αναμόρφωση του 1976	σελ. 41-42
• Οι εκπαιδευτικές εξελίξεις από το 1981 έως το 2000	σελ. 43-51
Β΄ μέρος	
ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	
1. Τι είναι το Γλωσσικό Ζήτημα	
• Ορισμός	σελ. 53
• Ιστορική αναδρομή	σελ. 53-55
• Σύγχρονη εποχή	σελ. 55-57
• Ιστορικοί σταθμοί και πολιτικές αντιπαραθέσεις	σελ. 58-59
• Εναλλαγές Καθαρεύουσας - Δημοτικής	σελ. 60
	σελ. 61-63
2. Οι συνέπειες του Γλωσσικού Ζητήματος	
3. Εκπαιδευτικές καινοτομίες και εκπαιδευτικά κινήματα	
• Παρθεναγωγείο του Βόλου	σελ. 64
• Μαράσλειο Διδασκαλείο	σελ. 65
• Εκπαιδευτικός Όμιλος	σελ. 65-66
• Ευαγγελικά	σελ. 66-67

• Ορεσטיακά	σελ. 67-68
• Αθεικά Βόλου	σελ. 68-70
• Μαρασλειακά	σελ. 70-71
• Διαδασκαλειακά	σελ. 71-72
• Εξέγερση του Πολυτεχνείου	σελ. 72-73
4. Συμπεράσματα	σελ. 74-76
Γ' μέρος	
ΗΘΙΚΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ	
1. Ηθική και ηθικές αξίες.	σελ. 78-80
2. Παιδί – Παιδαγωγός-Δάσκαλος	σελ. 81-82
3. Μεγάλοι Έλληνες Παιδαγωγοί	
• Αδαμάντιος Κοραής	σελ. 83-86
• Χαρίσιος Παπαμάρκου	σελ. 86-88
• Σπύρος Μωραΐτης	σελ. 88
• Παναγιώτης Οικονόμου	σελ. 88-89
• Γιάννης Ψυχάρης	σελ. 89-90
• Νικόλαος Εξαρχόπουλος	σελ. 91-92
• Αλέξανδρος Δελμούζος	σελ. 92-94
• Δημήτρης Γληνός	σελ. 95-102
• Σπύρος Καλλιάφας	σελ. 102
• Μανόλης Τριανταφυλλίδης	σελ. 103-104
• Μίλτος Κουντουράς	σελ. 104-105
• Ρόζα Ιμβριώτη	σελ. 105-107
• Κώστας Σωτηρίου	σελ. 107-108
• Ευάγγελος Παπανούτσος	σελ. 108-110
• Εμμανουήλ Κριαράς	σελ. 110-112
• Χρήστος Τσολάκης	σελ. 112-113
Δ' μέρος	
1. Βιβλιογραφία	σελ. 115-121

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ενασχόλησή μου με την φιλοσοφία ήταν αποτέλεσμα μίας εσωτερικής αναζήτησης και μίας ανάγκης για ατομική βελτίωση. Το Μεταπτυχιακό του τμήματος Φιλοσοφίας Πελοποννήσου με έδρα την όμορφη πόλη μας, την Καλαμάτα, μου προσέφερε αναμφισβήτητα αυτή την δυνατότητα. Ιδιαίτερα το θέμα της εργασίας μου, «Δομές της ελληνικής εκπαίδευσης (19ος-20ος αιών.) - Ηθικά πρότυπα και μεγάλοι Έλληνες παιδαγωγοί» καθώς είμαι μητέρα μιας νεαρής φοιτήτριας του Πανεπιστημίου Πατρών και εργάζομαι ως δασκάλα στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση Μεσσηνίας, μου έδωσε την ευκαιρία για μια περαιτέρω αναζήτηση ακολουθώντας τα χνάρια της ιστορίας στην εκπαίδευση της χώρας μας.

Ευχαριστώ πολύ τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος «Ηθική φιλοσοφία» οι οποίοι με ενέπνευσαν με τη διδασκαλία τους και με κατεύθυναν στην εργασία μου ώστε να κατανοήσω, στο μέτρο του εφικτού, γοητευτικές φιλοσοφικές προσωπικότητες.

Ως γνωστό η δημοτική εκπαίδευση υπηρετεί γενικές ανάγκες της εκπαίδευσης των ανθρώπων και αποτελεί τη βάση της όλης εκπαίδευσης. Εύλογη είναι λοιπόν η σκέψη όλων πως θα έχει καταβληθεί ιδιαίτερη μέριμνα, αλλά και θα συνεχίσει να καταβάλλεται για τη διαρκή βελτίωσή και την επέκτασή της.

Σε αυτήν την εργασία θα διερευνηθούν οι δομές του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος στην διάρκεια του 19ου και του 20ου αιώνα καθώς και η προσφορά μεγάλων Ελλήνων παιδαγωγών και γλωσσολόγων στη διαμόρφωση αυτών των δομών αλλά και των ηθικών προτύπων .

Επίσης θα μελετηθεί και η σχέση και η αλληλεπίδραση των δημοτικών σχολείων σε σχέση με την οικονομική, πολιτική και δημογραφική εξέλιξη, όσο και ως προς την επίτευξη κοινωνικής δικαιοσύνης μέσα από την εκπαιδευτική πολιτική που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αρχή της ιστορικής διαδρομής των μικρών σχολείων ξεκινά το 19^ο αιώνα, μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, και συντελείται ως το 1880. Ο νόμος του 1834 «Περί Δημοτικών Σχολείων», προέβλεπε αρχικά, σε σχολεία που ήταν στη συντριπτική τους πλειονότητα μονοθέσια και με μεγάλους αριθμούς μαθητών, τη φοίτηση παιδιών επτά ετών χωρίς να καθορίζει τάξεις και λοιπά στοιχεία.

Όταν κάνουμε αναφορά σε αγροτικά σχολεία, ή αλλιώς και σε σχολεία της υπαίθρου, εννοούμε τα μονοθέσια ή ολιγοθέσια και γενικά σε μικρά σχολεία, σε εκείνα τα σχολεία των οποίων η οργανικότητα των θέσεων των δασκάλων είναι μικρότερη από έξι. Αυτά ανέκαθεν θεωρούνται πλήρη σχολεία και λειτουργούν με συμπλέγματα τάξεων, κυρίως σε αγροτικές και παραμεθόριες περιοχές. Σε αυτό το γεγονός συντέλεσε η σταδιακή μείωση του αριθμού των μαθητών στην πατρίδα μας και γενικότερα η κρισιμότητα της κατάστασης του δημογραφικού μας προβλήματος.¹

Στα σχολεία αυτής της κατηγορίας έκαναν χρήση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου² όπου ο δάσκαλος επέλεγε μια ομάδα παιδιών με ικανότητες και τους παρέδιδε το μάθημα, ενώ εκείνοι στη συνέχεια όφειλαν με τη σειρά τους να το διδάξουν και στους υπόλοιπους.

Η μέθοδος της αλληλοδιδασκτικής διδασκαλίας καταργήθηκε, με την εγκύκλιο 3580/4-5-1881 και εισήχθει η συνδιδασκτική³ μέθοδος και με το διορισμό περισσότερων του ενός δασκάλων στα σχολεία, ο αριθμός των μικρών σχολείων αρχικά δεν μειώνεται, λόγω της μορφολογίας της χώρας μας, που είχε πληθώρα απομονωμένους οικισμούς με ελάχιστους κατοίκους και λόγω ανεπαρκούς οικονομικής υποστήριξης από την πολιτεία.⁴ Όμως ενώ σε αυτές τις εκτός αστικών κέντρων περιοχές εμφανίζονταν σχολεία με ελλιπή αριθμό τάξεων, στις πόλεις στις οποίες δεν υπήρχε οικονομική δυστοκία αλλά ακόμη και σε επαρχιακές περιοχές

¹ Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, (1927), Αθήνα, σ. 438.

² Ευαγγελόπουλος, Σ., (1984), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Ελληνικά, Γράμματα Αθήνα, σ. 92.

³ Ανδρέου, Α., (1982), *Επισκόπηση του θεσμού της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στη χώρα μας, Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 9, σ. 34-41.

⁴ Παπασταμάτης, Α., (1998), *Τα ολιγοθέσια σχολεία της ελληνικής υπαίθρου*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, σ. 22.

λειτουργούσαν εξατάξια σχολεία, όχι όμως την αναλογία μαθητών-δασκάλων όπως τη γνωρίζουμε σήμερα. Τα τμήματα, συνήθως, ξεπερνούσαν τους σαράντα μαθητές και μαθήτριες.

Ο νόμος 3692 του 1910, προέβλεπε την προσάρτηση μονοτάξιου Δημοτικού Σχολείου στο «Μαράσλειο Διδασκαλείο»⁵, και με τους νόμους 2858 του 1921 και 5802 του 1933, «Περί ιδρύσεως Παιδαγωγικών Ακαδημιών», τα μονοθέσια σχολεία απέκτησαν τη μορφή που διατηρείται ως τις μέρες μας.

Η βάση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος είναι το Δημοτικό σχολείο, το σχολείο της γενικής μόρφωσης. Τα βασικά στοιχεία όλων των επιστημονικών κλάδων διδασκαλίας περιλαμβάνονται στο πρόγραμμά του και είναι απαραίτητα σε όλους τους μελλοντικούς πολίτες της χώρας μας ανεξάρτητα από την κοινωνική καταγωγή, την εθνικότητα, το επάγγελμα, το απολυτήριο του δημοτικού παρέχει και το δικαίωμα εγγραφής στην αμέσως ανώτερη βαθμίδα που είναι το Γυμνάσιο.

Σε όλες τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις από το 1895 έως και το 1997 το μικρό κυρίως σχολείο της υπαίθρου, θα είναι ο κύριος παράγοντας της κοινωνικής και οικονομικής ανέλιξης, ενώ οι δαπάνες για την παιδεία θα αποτελούν ή θα έπρεπε να αποτελούν, επένδυση και προϋπόθεση για την ευημερία και την ισχυροποίηση της κοινωνικής συνοχής.⁶

Ο βαθμός επίτευξης των στόχων του Δημοτικού σχολείου αλλά και του εκάστοτε εφαρμοζόμενου εκπαιδευτικού συστήματος καθορίζεται από την επιστημονική κατάρτιση των εκπαιδευτικών του, από το περιεχόμενο της εκπαίδευσης που προσφέρει και από τους οικονομικούς πόρους που διατίθενται γι' αυτό.⁷

Κανένας άλλος κοινωνικός οργανισμός⁸ δεν έχει τόσες ευκαιρίες όσες έχει το σχολείο για τη διαμόρφωση μιας ισορροπημένης και πολύπλευρης ανάπτυξης της προσωπικότητας του αναπτυσσόμενου παιδιού.

⁵ Τσουρέκης, (1992) *Το χρονικό του Μαράσλειου Διδασκαλείου*, εκδ. Περιοδικό Ελληνοχριστιανική Αγωγή, σ. 184-192.

⁶ Χαρίτος, Β. Κ., (2008), *Συνθήκες λειτουργίας των μονοθέσιων δημοτικών σχολείων*, Επιστημονικό Βήμα, τ. 9, - Μάιος 2008, σ. 16.

⁷ Κόκκοτα, Παν., *Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος*, εκδ. Σ. Τούντα, Αθήνα, σ. 44.

⁸ Σαΐτης, Χ., (2008), *Ο Διευθυντής στο Δημόσιο Σχολείο*, ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, σ. 10.

Το σχολείο, στην παρούσα εργασία μας, νοείται ως κοινωνικός οργανισμός (δάσκαλοι, μαθητές, γονείς, τοπική κοινότητα), που χαρακτηρίζεται από αλληλεξάρτηση των στοιχείων του, (όπως αξίες, κοινωνικοί ρόλοι, σύστημα διοίκησης, κ.λ.π.), τα οποία και υπηρετούν τις ειδικές λειτουργίες (π.χ. Ιδεολογικές, οικονομικές, κοινωνικές, κ.α.) που αναλαμβάνει να επιτελέσει το σχολείο.⁹

Σ' αυτή μας την προσπάθεια λάβαμε σοβαρά υπόψη τις δυσκολίες που αντιμετώπισε η χώρα. Π.χ. Την οικονομική στενότητα που υπήρχε και εξακολουθεί να υπάρχει, την πολιτική αστάθεια που χαρακτηρίζει την ιστορία μας (περισσότεροι από 265 υπουργοί Παιδείας σε 180 χρόνια), τους πολέμους που αντιμετώπισε και τέλος τις εσωτερικές πολιτικές ανωμαλίες (δικτατορίες και εμφύλιοι πόλεμοι).

Όλα αυτά επηρέασαν τόσο τον προσανατολισμό του εκπαιδευτικού συστήματος προς την κλασική αρχαιότητα, όσο και την επάνδρωσή του με επαρκές και κατάλληλο προσωπικό και κυρίως τη χρηματοδότηση του.¹⁰

Εξάλλου, το ελληνικό κράτος όπως επανειλημμένα έχει υποστηριχτεί διαμορφώθηκε ιστορικά ως ένα αυστηρά συγκεντρωτικό, γραφειοκρατικό, αυταρχικό και πατερναλιστικό κράτος. Εξαιτίας αυτών των χαρακτηριστικών, δεν μπόρεσε να λειτουργήσει ως «πυλώνας» οικονομικής ανάπτυξης, αλλά περισσότερο ως εξουσία που ασκείται στους δημοσίους υπαλλήλους.¹¹

⁹ Σαΐτης, Χ., (2008), *Ο Διευθυντής στο Δημόσιο Σχολείο*, ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, σ. 18.

¹⁰ Βεργίδης, Δ., (1995), *Υποεκπαίδευση, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές διαστάσεις*, εκδ. Ύψιλον/βιβλία, Αθήνα, σ. 19.

¹¹ Μουζέλης, Ν., (1986), *Continuités et changements en politique grecque: d' Elefterios Venizelos à Andreas Papandreou.*, εκδ. Les Temps Modernes, σ.156-158.

Α΄ μέρος

**ΔΟΜΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
(19ος-20ος αιώνας)**

1. Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ίδρυση των πρώτων σχολείων στο νέο ελληνικό κράτος

Στην αρχαιότητα αλλά και στα βυζαντινά χρόνια η βασική εκπαίδευση γινόταν στα «Γραμματοδιδασκαλεία» και στα «Παιδαγωγεία». Είχε δε κυρίως ιδιωτικό χαρακτήρα. Αργότερα κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, υπεύθυνοι για την ίδρυση και συντήρηση των σχολείων της βασικής εκπαίδευσης ήταν οι υπόδουλες ελληνικές κοινότητες. Βέβαια δεν υπήρχε εννιαίο σύστημα διδασκαλίας, μήτε κοινό πρόγραμμα και ονομάζονταν όπως και πρωτότερα «Γραμματοδιδασκαλεία» και άλλοτε «Κοινά» σχολεία.

Όταν στην Ελλάδα ήρθε το 1828 ο Ιωάννης Καποδίστριας, ως πρώτος κυβερνήτης, ίδρυσε ορφανοτροφεία στην Αίγινα και τον Πόρο, για να μπορούν τα ορφανά ελληνόπουλα να λάβουν γενική μόρφωση και επαγγελματική εκπαίδευση και όπου παράλληλα λειτουργούσαν διδασκαλεία για την μόρφωση των δασκάλων. Ταυτόχρονα θα ιδρύσει την Γεωργική σχολή στην Τίρυνθα, καθώς Ιερατική σχολή στον Πόρο και Στρατιωτικό σχολείο στο Ναύπλιο.

Αργότερα επί θητείας του βασιλιά Όθωνα, το 1833, εκδόθηκε διάταγμα που όριζε τις αρμοδιότητες της «επί των Εκκλησιαστικών γραμματείας» που αποτέλεσε και το πρώτο Υπουργείο Παιδείας. Οι Γερμανοί χάρισαν την εκπαίδευση σε τρεις κύκλους, (στοιχειώδη εκπαίδευση - μέση εκπαίδευση - ανώτερη εκπαίδευση). Η διοίκηση και η εποπτεία της στοιχειώδους εκπαίδευσης ανατέθηκε στους Δήμους και εξαιτίας τούτου ονομάστηκε «Δημοτική» εκπαίδευση. Ήταν δε σύμφωνα πιστό αντίγραφο του γαλλικού νόμου του 1833, και η διάρκεια φοίτησης προβλεπόταν για επτά χρόνια. Το 1835, στο Ναύπλιο ιδρύθηκε Διδασκαλείο, όπου εφαρμόστηκε η αλληλοδιδασκτική μέθοδος. Τον επόμενο χρόνο, συστάθηκε η «Φιλεκπαιδευτική εταιρία» που ίδρυσε σχολεία θηλέων και προετοίμασε τις πρώτες δασκάλες. Δυστυχώς όμως ούτε η υποχρεωτική φοίτηση ούτε η επταετής διάρκεια εφαρμόστηκαν και η θέση των δασκάλων ήταν τραγική. Το 1844 λόγω της απροθυμίας των δήμων να ιδρύσουν και να συντηρήσουν σχολεία εκδόθηκε διάταγμα σύμφωνα με το οποίο *«εις την δημοτικήν εκπαίδευση συντρέχει και το κράτος κατά το*

μέτρον της ανάγκης των δήμων». Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης στη διαχείριση της παιδείας ήταν το 1863 το Διδασκαλείο να κλείσει.

Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1871, ιδρύεται στην Αθήνα ο «Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων». Τα μέλη του, θα ιδρύσουν το 1874 εξατάξιο «Πρότυπο δημοτικό σχολείο» στην Αθήνα και το τετρατάξιο «Παιδαγωγείο» στη Θεσσαλονίκη. Έτσι σ' αυτήν την περίοδο ο εκπαιδευτικός κύκλος αποτελείται από το «Δημοτικό» σχολείο με τετραετή φοίτηση, ακολουθεί το «Ελληνικό» σχολείο με τριετή φοίτηση και τέλος το «Γυμνάσιο» με τετραετή φοίτηση.

Οι ίδιοι οι δάσκαλοι το 1873 θα ιδρύσουν τον «Ελληνικών διδασκαλικών σύλλογον» διαμέσω του οποίου θα εκδίδεται το περιοδικό «Πλάτων». Κατορθώνουν έτσι να ανεβάσουν το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης και των πολιτικών για τα εκπαιδευτικά θέματα. Έτσι το 1876 ο υπουργός παιδείας στη Βουλή χαρακτηρίζει την κατάσταση της εκπαίδευσης *«εμπαιγμόν δια το έθνος»*. Κατόπιν ιδρύονται στην Αθήνα στην Τρίπολη και στην Κέρκυρα τα Διδασκαλεία τριετούς φοίτησης και το 1881 άλλο ένα στη Λάρισα.

Με το νόμο «Περί στοιχειώδους ή Δημοτικής Εκπαιδεύσεως», το 1895, τα σχολεία χωρίζονται σε «Κοινά» ως ογδόντα μαθητές με έναν δάσκαλο, και σε «Πλήρη» με εκατόν σαράντα μαθητές και δυο δασκάλους. Προβλεπόταν δε, όταν οι μαθητές είναι μέχρι 200 το σχολείο να έχει τρεις δασκάλους, να είναι δηλαδή τριθέσιο και για περισσότερους από 200 τετραθέσιο. Σε περιπτώσεις που ήταν μη εφικτή η ίδρυση ενός από τους παραπάνω τύπους σχολείου τότε προβλεπόταν η ίδρυση «Γραμματοδιδασκαλείου». Επίσης ιδρύονται εξατάξια σχολεία, οι απόφοιτοι των οποίων μπορούν να εγγραφούν στην τρίτη τάξη των «Ελληνικών» σχολείων. Έτσι με το νόμο του 1895 «Περί στοιχειώδους ή Δημοτικής Εκπαιδεύσεως», που θα ισχύσει ουσιαστικά ως το 1929, το παλαιό πνεύμα δυστυχώς, θα διατηρηθεί στη στοιχειώδη εκπαίδευση για 35 ακόμα χρόνια.

«Η ήττα στον πόλεμο του 1897 με την Τουρκία και τα πολλά εσωτερικά προβλήματα οδηγούν σ' ένα γενικότερο κλίμα επίκρισης του παρελθόντος, και σε μια επίμονη επιθυμία για αλλαγή. Αυτές οι τάσεις θα χαρακτηρίσουν τα ελληνικά πράγματα στα εκπαιδευτικά αλλά και σε άλλους τομείς της δημόσιας ζωής ως το 1917. Τα

πολιτικά γεγονότα του 1917 οδηγούν σε μια καινούργια αντιμετώπιση και του εκπαιδευτικού θέματος». ¹²

Επί κυβερνήσεως Βενιζέλου νομοθετείται η εξαετής διάρκεια της Δημοτικής εκπαίδευσης και κατεβαίνει στους δεκαπέντε μαθητές το για την ίδρυση μονοθέσιου δημοτικού σχολείου. Η προσπάθεια έχει ως στόχο την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού, διότι σύμφωνα με την απογραφή του 1928, υπήρχαν 3.500 συνοικισμοί με λιγότερα από 15 παιδιά σχολικής ηλικίας και έτσι κάθε χρόνο πάνω από 25.000 παιδιά δεν εγγράφονταν σε κανένα σχολείο.

Όμως παρόλο τις προσπάθειες για καταπολέμηση του αναλφαβητισμού, στην στατιστική του 1936 τα στοιχεία προδίδουν πως ενώ στην Α΄ τάξη εγγράφηκαν 200.000 μαθητές, αποφοίτησαν μόνο 75.000. Το 1954 με το νομοθετικό διάταγμα «Περί καταπολεμήσεως του αναλφαβητισμού», ιδρύονται τα «νυχτερινά σχολεία» για την παροχή της βασικής μόρφωσης σε μαθητές ηλικίας από 14 έως 20 ετών, οι οποίοι λόγω της κατοχής και του εμφυλίου δεν είχαν ολοκληρώσει την στοιχειώδη εκπαίδευση. Επίσης στο ίδιο διάταγμα προβλέπεται ότι μετά το 1962 όποιος δεν έχει απολυτήριο δημοτικού σχολείου δε θα μπορεί να διευθύνει επιχείρηση ή βιοτεχνικό κατάστημα. Έτσι το 1953-54 λειτούργησαν 2.300 νυχτερινά σχολεία με 67.000 μαθητές και 2.350 δασκάλους πολλοί από τους οποίους εργάστηκαν δωρεάν. Στην στατιστική της UNESCO για το 1957 το ποσοστό αναλφαβητισμού στην Ελλάδα ανέρχεται σε 25% ενώ στην Τουρκία σε 68% και στη Γιουγκοσλαβία σε 27%. ¹³

¹² Κυπριανός, Π., (2004), *Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, σ. 30.

¹³ *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*, (1939), Αθήνα, σ. 425.

Οργανικότητα Δημοτικών σχολείων

Η οργανικότητα των σχολείων πέρασε από πολλά στάδια. Η ανομοιομορφία και η έλλειψη ενός παγιωμένου συστήματος σ' ό,τι αφορούσε το καθεστώς των σχολείων της κατώτερης εκπαίδευσης, των «Κοινών» σχολείων, όπως λέγονταν επί τουρκοκρατίας, χαρακτήριζε την εκπαιδευτική πολιτική κατά την απελευθέρωση του έθνους.

Με το νόμο «Περί δημοτικής εκπαίδευσης» του 1834 έγινε η πρώτη προσπάθεια για τη συστηματική οργάνωση αυτών των σχολείων. Με αυτόν προβλεπόταν η ίδρυση Δημοτικών σχολείων επταετούς φοίτησης με πλήρες πρόγραμμα μαθημάτων. Δυστυχώς ο νόμος αυτός όμως δεν εφαρμόστηκε ποτέ και αντί των σχολείων επταετούς φοίτησης, εφαρμόστηκαν τα «Αλληλοδιδασκτικά», στα οποία όπως ήταν φυσικό ούτε η διάρκεια φοίτησης ήταν σαφής ούτε οι τάξεις ήταν ορισμένες με σαφήνεια. Μέχρι το 1880 επικρατεί αυτή η κατάσταση στα εκπαιδευτικά. Τότε είναι που καταργήθηκε η αλληλοδιδασκτική μέθοδος και άρχισε να εφαρμόζεται η συνδιδασκτική. Με διάταγμα την 3η Σεπτεμβρίου του 1880 ορίστηκε το «Δημοτικό» σχολείο να έχει τέσσερις τάξεις ή πέντε τάξεις, αν φοιτούσαν σ' αυτό περισσότεροι από πενήντα μαθητές. Τώρα είναι που ο όρος μονοτάξιο, διτάξιο και πολυτάξιο δημοτικό σχολείο χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά.

Ακολούθησε ο νόμος ΒΠΕ' του 1892,¹⁴ με τον οποίο η φοίτηση στο δημοτικό σχολείο οριζόταν τέσσερα χρόνια και ακολούθησε ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895 με τον οποίον τα Δημοτικά σχολεία χωρίζονταν σε δύο κατηγορίες. Τα «Κοινά», που είχαν τέσσερις τάξεις και τα «Πλήρη», που είχαν έξι τάξεις. Τα «Κοινά» ήταν μονοτάξια εφόσον είχαν μέχρι 80 μαθητές, διτάξια αν είχαν έως 140, τριτάξια έως 200 και τετρατάξια αν ο αριθμός ήταν πάνω από τους 200 μαθητές. Τα «Πλήρη» σχολεία δεν καθορίζονταν με αυτό το νόμο, το κενό αυτό συμπλήρωσε ο νόμος ΓΣΗ' του 1905, ο οποίος όρισε τον αριθμό των μαθητών του πεντατάξιου σε 251-300 και του εξατάξιου σε 301-350.¹⁵ Με τον ίδιο νόμο μετατρέπονταν σε «Πλήρη» όλα τα Δημοτικά σχολεία από διτάξια και πάνω, και παρέμεναν «Κοινά» μόνο τα μονοτάξια. Επίσης οριζόταν σαν κατώτατο όριο για την ίδρυση μονοτάξιων ο αριθμός των 15

¹⁴ <http://ptde.uoi.gr>, προσπελάστηκε την 20η Μαΐου 2015.

¹⁵ <http://ntua.gr>, προσπελάστηκε την 20η Μαΐου 2015.

μαθητών. Ο τύπος του «Κοινού» Δημοτικού σχολείου καταργήθηκε με το νόμο 2858 του 1921, με τον οποίο τα σχολεία αυτά εξισώθηκαν με τα πλήρη και η Δημοτική εκπαίδευση έγινε εξαετής στο σύνολό της. Το καθεστώς αυτό διατήρησε και συστηματοποίησε ο νόμος 4397 του 1929.¹⁶

Μαθητές	Δάσκαλοι	Οργανικότητα
έως 80	1	Μονοτάξιο
81 έως 140	2	Διτάξιο
141 έως 200	3	Τριτάξιο
200 και πάνω	4	Τετρατάξιο

Με αυτόν οριστικοποιήθηκε η εξάχρονη υποχρεωτική φοίτηση στο Δημοτικό σχολείο και η συνεκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών σε αυτό. Οι 3970/1959 και 3479/1964 και ο 129/1967 δεν επέφεραν καμία μεταβολή στην υπάρχουσα κατάσταση.

Ως το 1969 όπου υπήρχαν 15 τουλάχιστον ως 40 μαθητές ήταν εφικτή η ίδρυση Μονοθεσίου και για πιο πολλούς μαθητές προβλεπόταν η προσθήκη μιας θέσης δασκάλου. Με το ν.δ. 1461/1942 προβλεπόταν και η διαίρεση σε τμήματα τάξεων του δημοτικού σχολείου που είχαν περισσότερους από 60 μαθητές.¹⁷

Στα στα κατοπινά χρόνια η τοποθέτηση των δασκάλων κατανέμονταν με βάση το φύλο των δασκάλων. Έτσι οι θέσεις των μονοθεσίων ήταν των αντρών. Για τα διθέσια προβλεπόταν άντρας και γυναίκα, για τα τριθέσια ενός άντρα και δύο γυναικών, για τα τετραθέσια από δύο άντρες δάσκαλοι και δύο γυναίκες δασκάλες, κ.ο.κ.

Πολύ αργότερα στο νόμο 1566/85 (άρθρ. 4, παρ. 6) αναφέρεται συγκεκριμένα πως η οργανικότητα των δημοτικών σχολείων προσδιορίζεται, από την αναλογία είκοσι πέντε μαθητών προς ένα δάσκαλο για τα μονοθέσια και διθέσια και για τα λοιπά τριάντα μαθητών προς ένα δάσκαλο ως εξής¹⁸:

Μαθητές	Δάσκαλοι	Οργανικότητα
10 έως 25	1	Μονοθέσιο
26 έως 50	2	Διθέσιο
51 έως 90	3	Τριθέσιο
91 έως 120	4	Τετραθέσιο

¹⁶ <http://static.eudoxus.gr> , προσπελάστηκε την 25η Φεβρουαρίου 2015.

¹⁷ www.e-themis.gov.gr, προσπελάστηκε την 25η Φεβρουαρίου 2015.

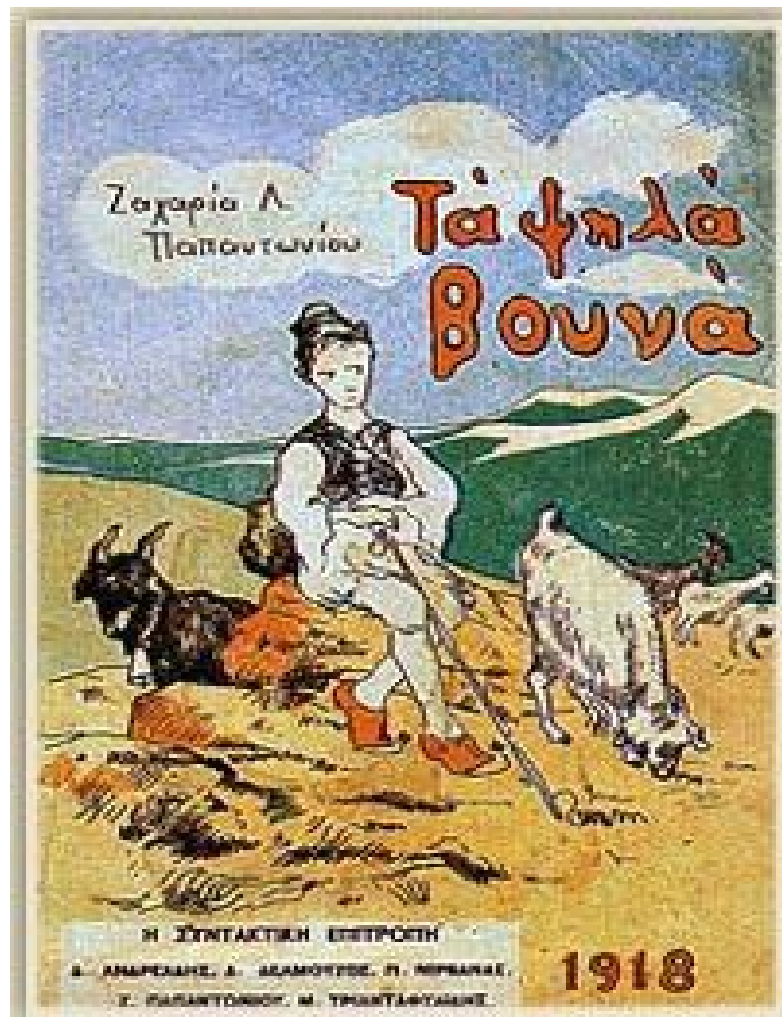
¹⁸ <http://edu.klimaka.gr>, προσπελάστηκε την 25η Φεβρουαρίου 2015.

121 έως 150

5

Πενταθέσιο κ.ά.

Υπήρχαν βέβαια και ειδικές περιπτώσεις που επέβαλλαν την ίδρυση μονοθέσιων σχολείων ανεξάρτητα από τον αριθμό των μαθητών που θα φοιτήσουν και είχαν να κάνουν με δυσπρόσιτες κυρίως, περιοχές.

Ο σκοπός του Δημοτικού σχολείου στην Ελλάδα

Ο κύριος σκοπός της εκπαίδευσης στην Αθήνα ήταν η ελεύθερη ανάπτυξη του ανθρώπου και η αρμονική και τέλεια ανάπτυξη του σώματος και του πνεύματος για να μπορέσει το άτομο να γίνει καλός πολίτης. Η μόρφωση είχε πρωταρχική θέση και σημασία. Στην Αθήνα δεν υπήρχαν αγράμματοι άνθρωποι, ειδικά στον 5ο αιώνα. Τα σχολεία ήταν ιδιωτικά, δεν υπήρχαν δημόσια κτίρια. Στα σχολεία πήγαιναν μόνο τα αγόρια. Τα κορίτσια μάθαιναν γράμματα στο σπίτι. Τα μαθήματα γίνονταν σε ένα ελεύθερο χώρο ή σε μία μεγάλη απλή αίθουσα με σκαμνάκια για τους μαθητές, ένα μεγάλο κάθισμα με πλάτη για το δάσκαλο, κουτιά για τα βιβλία των μαθητών και οι τοίχοι ήταν διακοσμημένοι με μουσικά όργανα.¹⁹

Σύμφωνα με το μύθο ο Σκύθης Ανάχαρσις, επιστρέφοντας από τα ταξίδια του, αναφέρει πως οι Σπαρτιάτες ήταν ο μόνος ελληνικός λαός με τον οποίο κατόρθωσε να συζητήσει λογικά, γιατί μόνον αυτός είχε το χρόνο να είναι σοφός. Παρ' όλες τις αντιρρήσεις του Ηρόδοτου, φαίνεται πως οι Σπαρτιάτες είχαν άφθονο χρόνο στη διάθεσή τους, όντας απελευθερωμένοι σχετικά από την ανάγκη του πλουτισμού. Δεν ασκούσαν εμπόριο μήτε ήταν απασχολημένοι με κάποιο επάγγελμα. Έτσι, περνούσαν όλο το χρόνο τους αφιερωμένοι στην εκπαίδευσή τους σύμφωνα με τα σπαρτιατικά ιδεώδη. Ο χρόνος τους μοιραζόταν ανάμεσα στη φυσική εξάσκηση, τη στρατιωτική εκπαίδευση το κυνήγι τα δημόσια πράγματα και τις αποκαλούμενες «λέσχες», στις οποίες δεν επιτρέπονταν οι συζητήσεις για δουλειές, παρά μόνο για ό,τι θεωρείτο ευγενές.²⁰

Με την εμφάνιση των χριστιανικών σχολείων η εκπαίδευση πέρασε στα χέρια κληρικών διδασκάλων. Στην Αλεξάνδρεια, την Καισάρεια, την Αντιόχεια, ιδρύονται σχολές, στις οποίες η κλασική παιδεία, σε συνδυασμό με τις χριστιανικές ιδέες, διδάσκεται από τους μεγάλους Ιεράρχες (Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Νύσσης, Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Ιωάννης Χρυσόστομος). Από την εποχή του Κωνσταντίου Β' (337-361) έως τον Ιουστινιανό, η Κωνσταντινούπολη θα μεταβληθεί σε κέντρο των ελληνικών γραμμάτων και στο αυτοκρατορικό κέντρο αντιγραφής. Από τον 4ο αιώνα, θα μεταγραφούν σε περγαμηνούς κώδικες όλα τα φθαρμένα αρχαία έργα που συγκεντρώθηκαν, μια και είχαν γραφτεί σε παπύρους. Οι ίδιοι οι Πατέρες της

¹⁹ Ηλιάδη, Α., (2003), *Το σχολείο εργασίας*, εκδ. Ιδιωτική, Τρίκαλα, σ. 21.

²⁰ Ηλιάδη, Α., (2003), *Το σχολείο εργασίας*, εκδ. Ιδιωτική, Τρίκαλα, σ. 22.

εκκλησίας θα φοιτήσουν στις φιλοσοφικές σχολές των εθνικών. «Τουλάχιστον το 75% των γνωστών σήμερα Αρχαίων Ελλήνων κλασικών μάς έγιναν γνωστοί μέσω βυζαντινών χειρογράφων».²¹

Το «Δημοτικό» σχολείο είναι μαζί με το «Νηπιαγωγείο» μέρος της βασικής, υποχρεωτικής, Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα σήμερα αποτελείται από έξι τάξεις και είναι εξαιρετούς διάρκειας (Α' - ΣΤ' Δημοτικού). Η φοίτηση στο Δημοτικό σχολείο αρχίζει συνήθως στην ηλικία των έξι ετών. Μετά την παρακολούθηση του Δημοτικού, η υποχρεωτική εκπαίδευση συνεχίζεται με το τριετές Γυμνάσιο, το οποίο μαζί με το τριετές Λύκειο αποτελεί μέρος της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.²²

Ο όρος «Δημοτικών σχολείων» συναντάται για πρώτη φορά στο νόμο για την εκπαίδευση του 1834, στον οποίο οριζόταν ότι *«εις έκαστον δήμον θέλει συσταθή ανά εν σχολείον δημοτικόν, διατηρούμενον κατά τα οριζόμενα, εις τον περί δήμων νόμον»*.²³ Ο σκοπός του Δημοτικού σχολείου οριζόταν με υπουργική εγκύκλιο που εκδόθηκε το 1856. Στην αυτήν, και σε μια ακόμα που εκδόθηκε το 1878, οριζόταν ως σκοπός του Δημοτικού σχολείου η μετάδοση γνώσεων και η ηθική και θρησκευτική μόρφωση. Με νεώτερες εγκυκλίους του έτους 1895 και με το νόμο ΒΤΜΘ' του 1895 προστέθηκε στον σκοπό αυτό και *«η διδασκαλία χρησίμων εις τον βίον στοιχειωδών γνώσεων»*.

Στα νομοσχέδια του 1899 και του 1913, σε δύσκολες περιόδους του έθνους, συμπεριλαμβάνεται στο σκοπό του Δημοτικού σχολείου και το στοιχείο του εθνικού φρονηματισμού, αν και δεν αναφέρεται ρητά στο κείμενο του νόμου 4.397/1929, με τον οποίο ορίζεται εκ νέου ο σκοπός του Δημοτικού σχολείου.²⁴

Στο Ν.Δ. 1461/1942, που εκδόθηκε στην κατοχή, περιλαμβάνεται στον σκοπό του Δημοτικού σχολείου και *«η εθνική αγωγή των μαθητών»*. Αργότερα το Ν.Δ. 4379/1964, ορίζει στις διατάξεις του, πως : *«Το Δημοτικό Σχολείο» προορίζεται:*

α) *Να θέση τας βάσεις της θρησκευτικής, ηθικής και εθνικής αγωγής των μαθητών.*

β) *να δώση εις αυτούς τα στοιχεία της εγκυκλίου μορφώσεως κατά τρόπον προσαρμοζόμενον εις την εμπειρίαν, την αντίληψιν και τον συναισθηματικόν κόσμον των και*

²¹ Ηλιάδη, Α., (2003), *Το σχολείο εργασίας*, εκδ. Ιδιωτική, Τρίκαλα, σ. 22.

²² Ηλιάδη, Α., (2003), *Το σχολείο εργασίας*, εκδ. Ιδιωτική, Τρίκαλα, σ. 23.

²³ Λέφας, Χρ., (1942), *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, ΟΕΣΒ, Αθήνα, σ. 125.

²⁴ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, (1968), τομ. 2, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 101.

γ) να οπλίση αυτούς με γνώσεις και δεξιότητες δια τον αγώνα της ζωής».²⁵

Με Άρθρο 11 του Διατάγματος της 25.4.1844, προβλέπεται για τους άπορους δήμους για την ίδρυση σχολείων. Όμως και με αυτό το διάταγμα προέκυψαν προβλήματα καθώς δεν ήταν συστηματική η πληρωμή των δασκάλων. Έτσι στη συνέχεια καθορίζεται με νόμο του 1856, ότι οι μισθοί των δασκάλων θα προκαταβάλλονται από το Δημόσιο Ταμείο, σε βάρος των εσόδων των Δήμων. Η κατάσταση θα βελτιωθεί αλλά θα επιβαρυνθεί σοβαρά ο κρατικός προϋπολογισμός.

Σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης του θέματος μισθοδοσία δασκάλων ιδρύθηκε για τέσσερα χρόνια ειδικό Ταμείο για την κάλυψη των δαπανών της δημοτικής εκπαίδευσης το οποίο είχε ως πόρους τη βοήθεια του Κράτους, και τις εισφορές των δήμων κ.α., αλλά καταργήθηκε κι αυτό γρήγορα. Τελικά με το νόμο ΒΠΕ΄ του 1892 τη μισθοδοσία των δασκάλων ανέλαβε ξανά το Δημόσιο Ταμείο, και πάλι μετά μια τριετία μεταβιβάστηκε στους Δήμους με το νόμο ΒΤΜΘ΄ του 1895, με όλες τις δυσμενείς επιπτώσεις στη λειτουργία των σχολείων.²⁶

Το 1920 τις δαπάνες της δημοτικής εκπαίδευσης αναλαμβάνει το Δημόσιο Ταμείο, στο οποίο πλέον υπάγονταν οι φόροι που πήγαιναν προηγουμένως στους δήμους για την εισαγωγή εμπορευμάτων από το εξωτερικό.

Η διάρκεια της φοίτησης στο Δημοτικό σχολείο οριζόταν με το νόμο του 1834 επταετής, άρα επτά έπρεπε να είναι και οι τάξεις του, όμως στην πραγματικότητα σπάνια έφθαναν τις πέντε.

Υπήρχαν και στα Αλληλοδιδασκτικά σχολεία 8 κλάσεις (τάξεις) αλλά δεν συνέπιπτε ούτε ο αριθμός των ετών φοίτησης ούτε η κατανομή των μαθητών σ' αυτές ήταν σταθερή. Το σύστημα των σταθερών τάξεων διαμορφώθηκε μετά το 1880 με την εισαγωγή της συνδιδασκτικής μεθόδου, οπότε και καθορίστηκαν οι τύποι των σχολείων σαν μονοθέσιων, διθέσιων κ.λ.π.²⁷

Ήδη ο νόμος του 1834 καθιέρωνε το υποχρεωτικό της φοίτησης από το 5ο έτος έως το 12ο έτος και προέβλεπε κυρώσεις σε όσους δεν συμμορφώνονταν. Επειδή όμως δε λειτουργούσαν Δημοτικά σχολεία σε όλους τους οικισμούς του Κράτους, το υποχρεωτικόν της φοίτησης περιοριζόταν μόνο στους κατοικούντες εκεί που λειτουργούσαν Δημοτικά. Αλλά και σ' αυτές τις περιπτώσεις ποτέ δεν εφαρμόστηκε

²⁵ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, (1968), том. 2, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 102.

²⁶ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, (1968), том. 2, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 109.

²⁷ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, (1968), том. 4, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 178.

πλήρως η υποχρεωτική φοίτηση, και ατονούσε πολύ, ιδίως στα κορίτσια, λόγω των προκαταλήψεων της κοινωνίας εκείνης της εποχής.²⁸

Ακόμα και στα ιδιαίτερα για τα κορίτσια Δημοτικά σχολεία Θηλέων, η φοίτηση ήταν έως ανύπαρκτη. Η κατάσταση δεν καλυτέρευσε ούτε με το Ν.Δ. 5/7 Μαΐου 1928 που επέβαλλε νέες πιο αυστηρές κυρώσεις γιατί η επιβολή των κυρώσεων προϋπέθετε την προσφυγή στα δικαστήρια ύστερα από μήνυση των διευθυντών των σχολείων και αυτοί τις απέφευγαν να τις υποβάλλουν.

Με το νόμο 4397/1929 καθιερώθηκε απλούστερη διαδικασία με την οποία, οι κυρώσεις επιβάλλονταν ύστερα από αναφορά του Διευθυντή στον Επιθεωρητή των σχολείων και αυτός τους επέβαλλε κυρώσεις, είχαμε καλύτερα αποτελέσματα ως προς τη φοίτηση.²⁹

Η υποχρεωτική φοίτηση είναι συνυφασμένη με τη δωρεάν παροχή της εκπαίδευσης. Ο νόμος του 1834 προέβλεπε το υποχρεωτικό της εκπαίδευσης όχι όμως και τη δωρεάν παροχή της. Όριζε αντίθετα πληρωμή διδάκτρων 10-50 λεπτά ο κάθε μαθητής, για να συμπληρώνεται ο πενιχρός μισθός των δασκάλων, άσχετα αν δεν καταβάλλονταν βέβαια σε πολλές περιπτώσεις τα δίδακτρα αυτά.³⁰

Η δωρεάν εκπαίδευση καθιερώθηκε το 1911 και κατοχυρώθηκε από όλους τους μετέπειτα νόμους και από το Σύνταγμα.

²⁸ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, (1968), τομ. 2, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 101.

²⁹ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, (1968), τομ. 2, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 100.

³⁰ Ευαγγελόπουλος, Σ., (1998), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 58.

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ **ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19ου αιώνα** **ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20ου αιώνα**

Το κράτος στο 19ο αιώνα ήταν ο μοναδικός μάλλον εργοδότης. Η ελληνική κοινωνία, κυρίως αγροτική, βρισκόταν σε προ-καπιταλιστικό στάδιο με παραδοσιακές δομές από τις οποίες απουσίαζαν ακόμη οι ομαδικές συνειδήσεις.³¹

Το ασταθές πολιτικό σύστημα συνδιαζόμενο με την έλλειψη ομαδικών συνειδήσεων χαρακτηρίζουν την ελληνική κοινωνία. Συνέπεια ήταν η κοινοβουλευτική ρευστότητα και αστάθεια. Την απαράδεκτη κατάσταση θέλησε να εξυγιάνει ο Χαρίλαος Τρικούπης, ο οποίος δέσποζε στην πολιτική ζωή της χώρας και με μικρές διακοπές κυβέρνησε από το 1881 ως το 1895.³²

Η περίοδος από το 1881 ως το 1895 έχει ιδιαίτερη κοινωνικο-οικονομική σημασία γιατί χαρακτηρίζεται από έντονες προσπάθειες για ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό, κατά τα δυτικά ευρωπαϊκά πρότυπα. Μέσα στα πλαίσια της γενικότερης κοινωνικής αναμόρφωσης τοποθετείται και το πρόβλημα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Τότε είναι που για πρώτη φορά συνειδητοποιείται ο ρόλος της εκπαίδευσης στη γενικότερη κοινωνική εξέλιξη. Η σύνδεση αυτή φαίνεται καθαρά τόσο στα νομοσχέδια που υπέβαλλε το 1889 στη βουλή ο Γ. Θεοτόκης, ως Υπουργός επί των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως του Χ. Τρικούπη, όσο και κυρίως στα νομοσχέδια που υπέβαλλε δέκα χρόνια αργότερα ο Αθ. Ευταξίας το 1899.³³

Με τον Χαρίλαο Τρικούπη στην πολιτική σκηνή της χώρας η πολιτική και κοινωνικό - οικονομική ζωή άρχισε να σταθεροποιείται. Η κυβέρνηση εφάρμοσε ένα εκτεταμένο πρόγραμμα ανάπτυξης αλλά όσον αφορά την εκπαίδευση, παρ' όλο που η κυβέρνηση έδειξε πραγματικό ενδιαφέρον, η πρόοδος ήταν συγκρατημένη, λόγω του αρχαϊκού και θρησκευτικού πνεύματος που ακόμα κυριαρχούσε στην πνευματική ζωή της χώρας.

³¹ Τσαούσης, Δ. , (1984), *Χρηστικό λεξικό κοινωνιολογίας*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σ. 59.

³² Πυργιωτάκης, Ι. Ε., (1992), *Η οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σ. 93.

³³ Πυργιωτάκης, Ι. Ε., (1992), *Η οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σ. 105.

Την περίοδο από το 1895 έως το 1922 τα απελευθερωτικά κινήματα συντάραξαν την Ελλάδα. Τα απελευθερωτικά κινήματα στην Κρήτη, στη Μακεδονία, στην Ήπειρο ανάγκασαν την Ελλάδα να ξεκινήσει ένα καινούργιο πόλεμο κατά της Τουρκίας. Το αποτέλεσμα της πρώτης φάσης αυτού του πολέμου ήταν η ήττα της Ελλάδος το 1897. Η ήττα αυτή και η οικονομική χρεωκοπία, που την ακολούθησε, οδήγησε στην επανάσταση του 1909. Ύστερα από την επανάσταση αυτή ο Ελευθέριος Βενιζέλος κυριάρχησε στην πολιτική ζωή.

Η διακυβέρνηση του Βενιζέλου επέφερε σημαντική αύξηση της οικονομικής ζωής της χώρας. Ένα πνεύμα δημιουργικότητας και εκσυγχρονισμού περιπλανιόταν όλη τη χώρα. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι, που ακολούθησαν, μαζί με τον Α΄ Παγκόσμιο οδήγησαν στην απελευθέρωση και άλλων επαρχιών. Οι νικηφόροι πόλεμοι 1912-13 έδωσαν ευφορία.

Η αναγκαιότητα γαι δημιουργία «εθνικής αγωγής» τονίζεται και πάλι στα νομοσχέδια του 1913, αλλά και σ' εκείνα του 1899. Όμως κι αυτά τα νομοσχέδια δεν ψηφίζονται εξαιτίας ραγδαίων πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών με τη συμμετοχή της χώρας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και την ανατροπή του Ελ. Βενιζέλου.

Οι πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες που ακολούθησαν τη διάρκεια και τη λήξη αυτής της περιόδου που χαρακτηρίζεται από τον εφιάλτη του πολέμου και του θανάτου, ήταν ολέθριες. Η εγκατάσταση στον κυρίως ελλαδικό χώρο μισού εκατομμυρίου μεταναστών απαιτεί μεταρρυθμίσεις σε όλους τους τομείς της ζωής. Το 1924 πραγματοποιείται δημοψήφισμα υπέρ της δημοκρατίας και μέσω αυτής εκφράζεται η γενική απαίτηση για ριζική αλλαγή. Όμως την προσπάθεια και την ανακαινιστική δραστηριότητα καθυστερούν ή και ακυρώνουν μια σειρά από κινήματα και πραξικοπήματα ώσπου στο τέλος με την ψήφιση του Συντάγματος το 1927 και την εκλογική επιτυχία του Ε. Βενιζέλου το 1928 εξασφαλίζεται σταθερή διακυβέρνηση της χώρας.

Παρόλα αυτά ψηφίζονται νόμοι αντιφατικοί σ' όλους τους τομείς, και στην εκπαίδευση βέβαια, και εκεί επικρατεί το μεγαλύτερο χάος. 25 υπουργοί Παιδείας από το 1920 έως το 1928. Το 1921 με την απόφαση της «Επιτροπείας», «να καώσι» τα 13 αναγνωστικά των πέντε πρώτων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου «ως έργα

ψεύδους και κακοβούλου προθέσεως»,³⁴ επαναφέρονται τα προ του 1917 εγκεκριμένα βιβλία και καταργείται η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας.

Η περίοδος αυτή είναι μια από τις κρίσιμότερες περιόδους της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας και ιστορίας, συνεπώς και της πορείας της ελληνικής εκπαίδευσης. Το 8ο Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας, θα ψηφισθεί το 1927 και το θα οποίο ορίζει ότι τα «έτη της υποχρεωτικής φοιτήσεως, ... δεν δύνανται να είναι ολιγώτερα των εξ». Το κράτος ή η Τοπική Αυτοδιοίκηση ορίζονται να αναλάβουν την επίβλεψη και τα έξοδα της εκπαίδευσης, το δε Υπουργείο Παιδείας θα αναλάμβανε τον έλεγχο των προγραμμάτων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.³⁵ Το 1928 με τα «Διδασκαλειακά» διώκεται, από το Διδασκαλείο Θηλέων Θεσσαλονίκης, ο Μίλτος Κουντουράς, από τα ιδρυτικά μέλη της «Φοιτητικής Συντροφιάς».³⁶

*Το 1927-1928, το 53% των κατοίκων ήταν αγράμματοι, ενώ ο γυναικείος πληθυσμός παρουσιάζει υψηλότερα ποσοστά αναλφαβητισμού φτάνοντας το ποσοστό του 69%. Υπολογίστηκε ότι 200.000 άτομα, δεν φοιτούσαν καθόλου στο σχολείο, ένα μικρό ποσοστό παρακολουθούσε τα μαθήματα της Μέσης Εκπαίδευσης, ενώ ένα ελάχιστο συνέχιζε στο Πανεπιστήμιο. Το μεγαλύτερο ποσοστό διοχετευόταν στην παραγωγή, χωρίς καμία απολύτως επαγγελματική προετοιμασία. Ο προσανατολισμός της εκπαίδευσης βασικά παραμένει θεωρητικός - κλασικιστικός, χωρίς να μπορεί να ακολουθήσει τις κοινωνικοοικονομικές, πολιτιστικές ανάγκες της χώρας.*³⁷

Στις εκλογές του 1928 ο Ελευθέριος Βενιζέλος θα πάρει πρωτοφανή πλειοψηφία. Την εποχή εκείνη καταδεικνύεται επιτακτική η ανάγκη για τεχνική – επαγγελματική εκπαίδευση³⁸ καθώς σημειώνεται άνοδος της ναυτιλίας, του εμπορίου αλλά και της βιομηχανίας και αυξάνεται έτσι και ο αριθμός του πληθυσμού που απασχολείται σε αυτούς τους τομείς. Στο χάος που επικρατεί στην παιδεία βάζει μια ουσιαστική τάξη η αναμόρφωση-μεταρρύθμιση του 1929 η αποτελεί σταθμό στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης.

³⁴ Δημαράς, Α., (1974), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τεκμήρια ιστορίας, τόμ. Β', Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδ. Ερμής, Αθήνα, σ. 44.

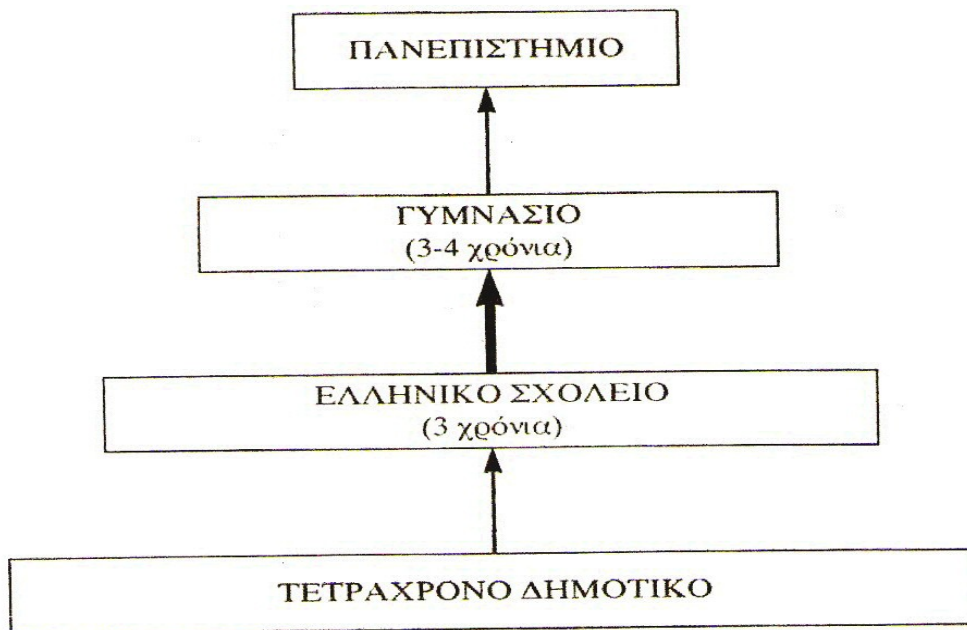
³⁵ Δημαράς, Α., (1974), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τεκμήρια ιστορίας, τόμ. Β', Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδ. Ερμής, Αθήνα., σ. 49.

³⁶ Δημαράς, Α., (1974), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τεκμήρια ιστορίας, τόμ. Β', Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδ. Ερμής, Αθήνα, σ. 50.

³⁷ Μπουζάκης, Σ., (1999), *Νεοελληνική Εκπαίδευση, (1821-1999)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σ. 51.

³⁸ Μπουζάκης, Σ., (1994), *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, τόμ. Α', 1913-1929, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σ. 113.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1³⁹

→ : χωρίς εξετάσεις

→ : με εξετάσεις

Εκπαιδευτικό σύστημα επί Όθωνος

³⁹ Γκλαβάς, Σ., (2010), Σύμβουλος Φιλολόγων, *Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος*.

Η ελληνική εκπαίδευση την χρονική περίοδο 1880-1930

Από τη δεύτερη δεκαετία του 20ου αιώνα και ύστερα η γενικότερη κατάσταση της χώρας αλλάζει προς το καλύτερο όλο και πιο πολύ παρουσιάζοντας δυναμική εξέλιξη με την εμφάνιση του Ελ. Βενιζέλου στα πολιτικά δρώμενα του τόπου μας. Μάλιστα η περίοδος των τριάντα χρόνων, από το 1910 έως το 1940 είναι η πιο πυκνή περίοδος σε εκπαιδευτικά γεγονότα στην ελληνική ιστορία. Τώρα το θέμα εκπαίδευση τοποθετείται στο επίκεντρο της πολιτικής αλλά και της πνευματικής ζωής. Γίνεται προσπάθεια για πολλές εκπαιδευτικές αλλαγές (1911, 1913, 1917, 1922, 1929).⁴⁰

Το 1929 με το νόμο 4397 για τη Δημοτική Εκπαίδευση το σύστημα στρέφεται προς άλλους σκοπούς: *«Το εκπαιδευτικόν μας σύστημα παραμέλησε την εκπαίδευσιν των μεγάλων λαϊκών μαζών, καταστήσαν την παιδείαν ημών ολιγαρχικήν»*.⁴¹

Ακόμα αναφέρεται στο νόμο 4397/1929 ότι *«η εκπαίδευσις έδωσε μονομερήν κατεύθυνσιν εις την παιδείαν, καθαρώς θεωρητικήν, παραμελήσαν την πρακτικήν μόρφωσιν προς βλάβην των πλουτοπαραγωγικών κλάδων»*.⁴² Οι σχολικοί δείκτες του 1930 παρουσιάζουν έντονη αυξητική τάση συγκρινόμενοι με αυτούς του 1880, σε όλες τις περιοχές της χώρας. Η βελτίωση σημειώθηκε στις συνθήκες εργασίας με την καθιέρωση πια της μονιμότητας, στα μισθολογικά, στην απαλλαγή από τα πολυπρόσωπα διοικητικά όργανα, ακόμα και στην υλικοτεχνική υποδομή και στο μεγάλο κτηριακό πρόβλημα με τη μεταρρύθμιση του 1929. Βελτίωση υπήρξε και, με την ίδρυση το 1933 των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, στη μόρφωση και το κοινωνικό κύρος του δασκάλου.⁴³

«Μετά τις προσπάθειες του 1899 και του 1913 που ευοδώνονται κατά ένα μέρος το 1917 με τη γλωσσική αλλαγή και κυρίως την εισαγωγή της αστικής ιδεολογίας στα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου, μεγάλος επόμενος σταθμός είναι η μεταρρύθμιση του 1929».⁴⁴

Με αυτήν την μεταρρύθμιση:

⁴⁰ Κυπριανός, Π., (2004), *Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Βιβλιόραμα, σ.183.

⁴¹ Μυλωνάς, Θ., (2004), *Η αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων μέσα από τους σχολικούς μηχανισμούς*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σ. 41-48.

⁴² Δημαράς, Α., (1974), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τεκμήρια ιστορίας, τόμ. Β΄, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδ. Ερμής, Αθήνα, σ. 164.

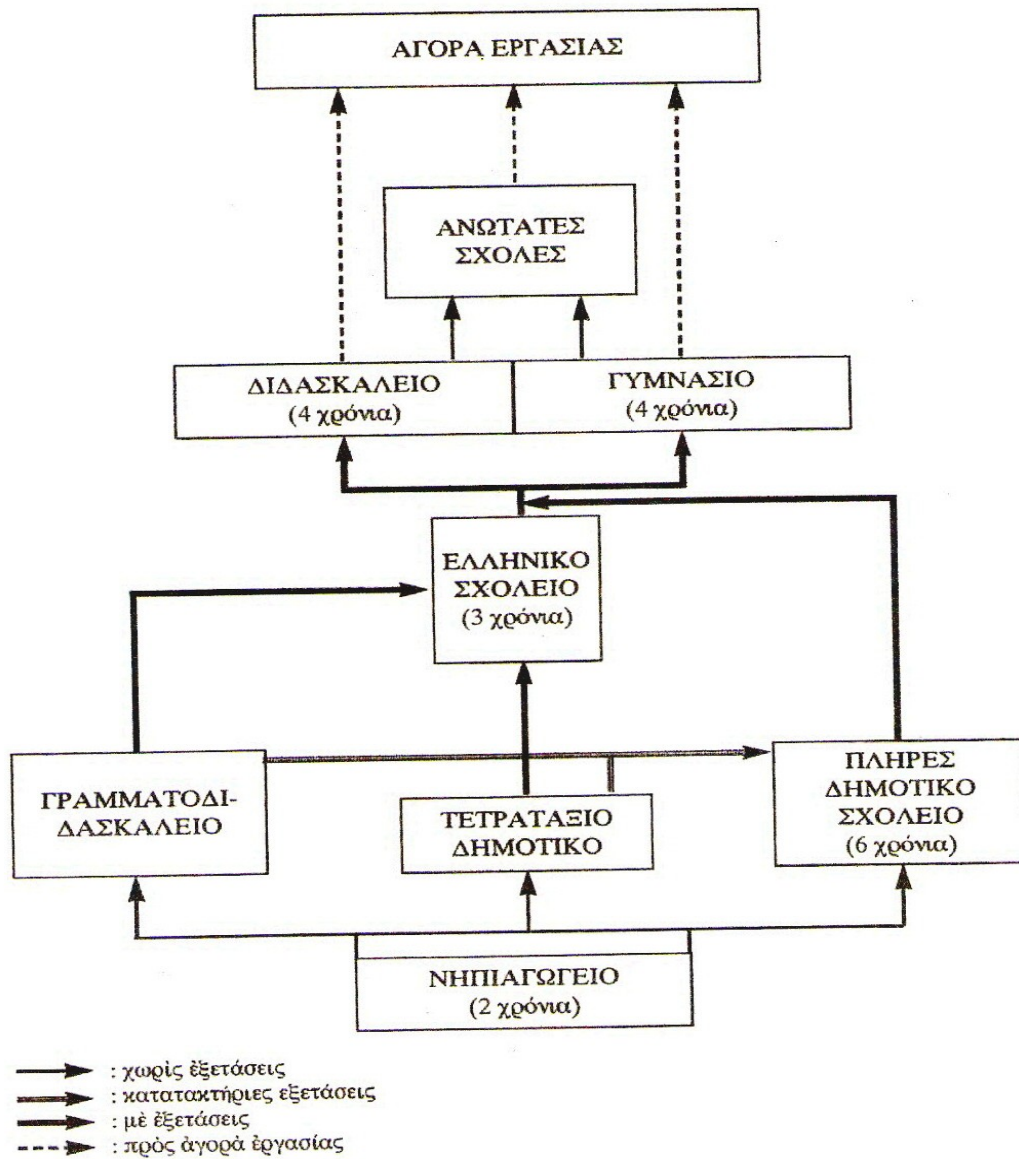
⁴³ Τζουμελέας, Σ.Γ., - Παναγόπουλος, Π.Δ., (1933), *Η εκπαίδευσίς μας στα τελευταία 100 χρόνια*, εκδ. Δημητράκου, Αθήνα, σ. 60.

⁴⁴ Φραγκουδάκη, Α., (1977), *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι: Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, σ. 64-65.

- α) τα Δημοτικά γίνονται τώρα εξάχρονα και είναι μικτά σχολεία,
- β) τα «Ελληνικά σχολεία» καταργούνται το σχολικό έτος 1929-1930 και
- γ) τα «Ημιγυμνάσια» στις πόλεις που λειτουργούν γυμνάσια.

Το «Δημοτικό σχολείο», (τέσσερα χρόνια φοίτησης, το «Ελληνικό σχολείο» (τρία χρόνια φοίτησης) και το «Γυμνάσιο» (τέσσερα χρόνια φοίτησης) θα ισχύσουν, για εκατό δηλαδή ολόκληρα χρόνια, έως το 1929. Η νεοελληνική εκπαίδευση θα χαρακτηριστεί από μια μεγάλη χρονική περίοδος στασιμότητας που αρχίζει με την από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους και διαρκεί ως το τέλος της δεκαετίας του '70.

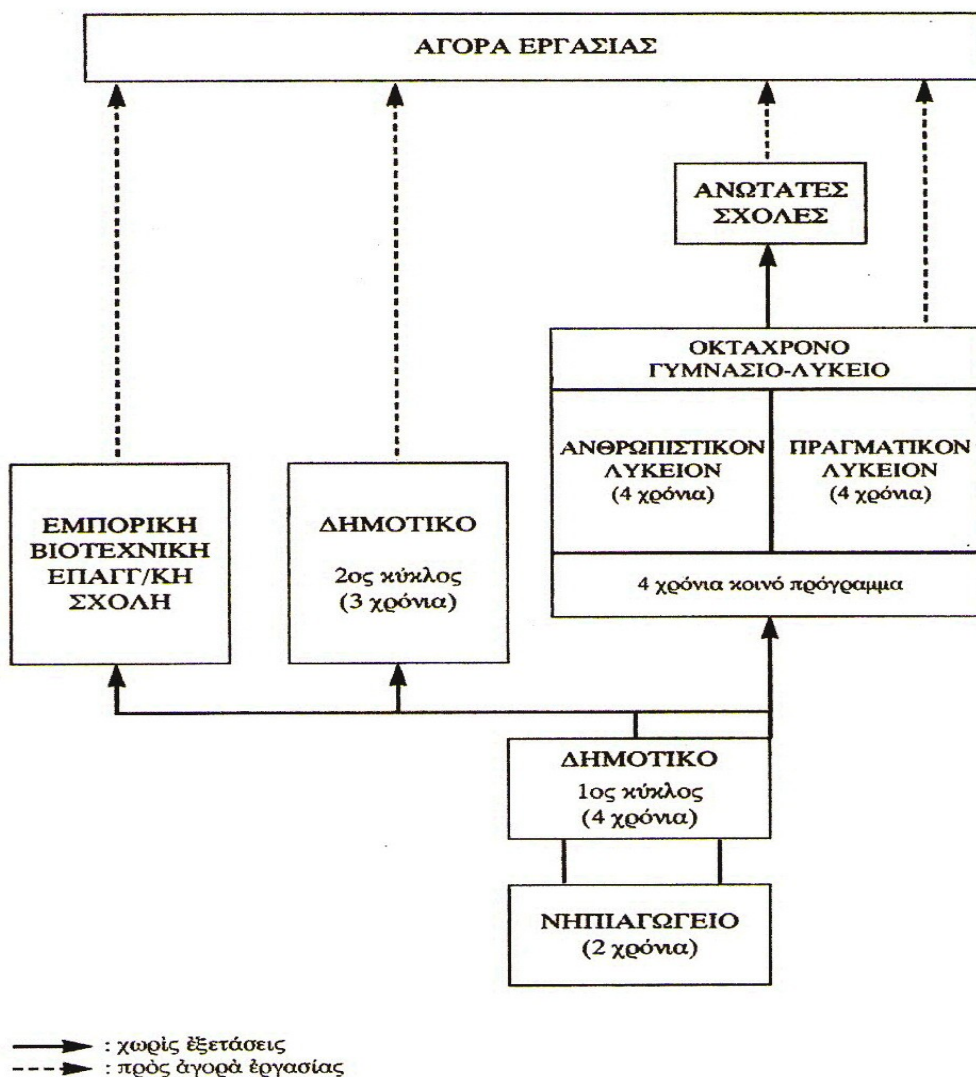
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2⁴⁵

Μεταρρύθμιση του 1895

⁴⁵ Γκλαβάς, Σ., (2010), Σύμβουλος Φιλολόγων, *Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος*.

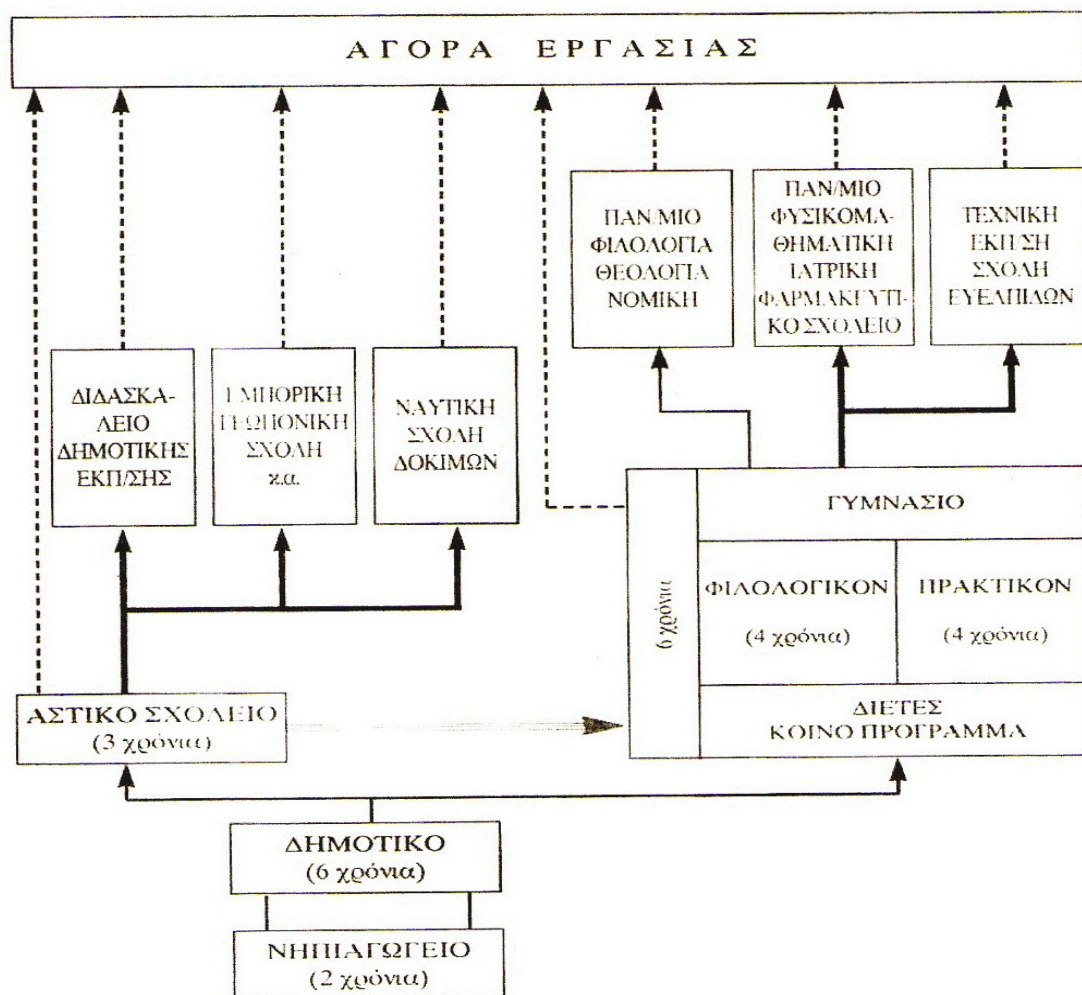
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3⁴⁶

Μεταρρύθμιση του 1899

⁴⁶ Γκλαβάς, Σ., (2010), Σύμβουλος Φιλολόγων, *Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος*.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4⁴⁷

- : χωρίς εξετάσεις
- : κατατακτήριες εξετάσεις
- : με εξετάσεις
- - - → : προς αγορά εργασίας

Μεταρρύθμιση του 1913

⁴⁷ Γκλαβάς, Σ., (2010), Σύμβουλος Φιλολόγων, *Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος*.

Η εκπαιδευτική αναμόρφωση του 1929

Η θητεία του Γεωργίου Παπανδρέου ως υπουργός Παιδείας από τον Ιανουάριο του 1930 και για τα δυο επόμενα έτη είναι ταυτισμένη με μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που αποτελεί σταθμό εκπαιδευτική ιστορία της Ελλάδας. Η μεταρρύθμιση αυτή στηρίζεται σε μια σειρά νομοσχέδια από τον Κωνσταντίνο Γόντικα ως Υπουργό Παιδείας της Κυβέρνησης του Βενιζέλου.

Επί Κυβέρνησης του Βενιζέλου και με την επιρροή του Δελμούζου αποφασίζονται δύο εξαετείς κύκλοι σπουδών. Επίσης αποφασίζεται η ίδρυση ημιγυμνασίων των δύο τάξεων καθώς και κατώτερα επαγγελματικά σχολεία στις μικρές κωμοπόλεις .

Με δάνειο από σουηδική εταιρία, που κλείνει η Ελληνική κυβέρνηση το 1930 για τις ανάγκες της παιδείας, χτίζονται ως το 1932, 145 σχολικά κτίρια και ολοκληρώνονται άλλα 1375. Θα συνταχθεί νέο πρόγραμμα για το γυμνάσιο και θα συσταθεί και το «Εκπαιδευτικό Συμβούλιο». Ακόμη όμως και αυτή, η μάλλον συμβιβαστική εκπαιδευτική πολιτική, δεν θα έχει διάρκεια.. Πολλά παιδιά δε θα μπορέσουν να συνεχίσουν τις σπουδές τους αφού 1200 κτήρια θα μείνουν ημιτελή, και το κλασικό γυμνάσιο θα συνεχίσει να είναι εκείνο που οδηγεί στο Πανεπιστήμιο.⁴⁸

Οι κυριότερες ιδέες του Βενιζέλου και των φιλελεύθερων συνοψίζονται στα εξής: ⁴⁹

α) Θεωρείται αναγκαία η γενίκευση του εξατάξιου Δημοτικού με προοπτική να γίνει επτατάξιο.

β) Στο Δημοτικό, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές, μπορούν να μεταδοθούν και πρακτικές γεωργικές γνώσεις.

γ) Στείρα και άγονος είναι η κλασική λεγόμενη εκπαίδευση.

δ) Η κλασική εκπαίδευση είναι για τους λίγους και εκλεκτούς.

Οι βασικοί άξονες της αναμόρφωσης αυτής ήταν το περιεχόμενο των σπουδών ως προς το πρακτικό όφελος και η κοινωνικοποίηση των μαθητών. Πολύ πρόωμα διαπιστώνεται, και αυτό φαίνεται στις εισηγητικές εκθέσεις των αντίστοιχων

⁴⁸ Λέφας, Χρ., (1942), *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, εκδ. ΟΕΣΒ, Αθήνα.

⁴⁹ Κυπριανός, Π., (2004), *Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, σ. 130.

νομοσχεδίων, ότι η εκπαίδευση των λαϊκών μαζών, έχει παραμεληθεί εντελώς και πως η εκπαίδευση ότι έχει πάρει μονομερή κατεύθυνση, θεωρητικής μορφής, αμελώντας την πρακτική μόρφωση, και πως υπολείπονται πάρα πολλά για την παραγωγή ακέραιων δασκάλων και τελικά πως απαιτείται ένας ολοκληρωτικός εκσυγχρονισμός της διδασκαλίας .

Η ίδρυση των κατώτερων επαγγελματικών σχολείων καθώς και ανώτερου παρθεναγωγείου, αποτελεί τη βασική αλλαγή αυτής της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας και είχε ως σκοπό να δώσει την ευκαιρία στους απόφοιτους του Δημοτικού σχολείου που δεν επιθυμούσαν ή δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν σπουδές ώστε να προετοιμαστούν επαγγελματικά.

Το Δημοτικό σχολείο θα γίνει τώρα εξαετής φοίτησης, θα είναι υποχρεωτικό και θα μπορούν να φοιτήσουν και τα αγόρια αλλά και το κορίτσια. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση τα γυμνάσια είναι εξατάξια και τα πρακτικά λύκεια, θα πάρουν τη θέση των ελληνικών σχολείων και των ημιγυμνασίων.

Η μεταρρύθμιση του 1929 περιλαμβάνει επίσης και μια σειρά μέτρων, που αφορούν τη φροντίδα για την προσχολική ηλικία, την πρόβλεψη νυχτερινών σχολείων, τις μεταρρυθμίσεις στα Διδασκαλεία, την ίδρυση των πειραματικών σχολείων, την πρόνοια για την ανέγερση διδακτηρίων, δείχνουν δε την προσπάθεια για την ακύρωση των δυσλειτουργιών, την προσαρμογή της εκπαίδευσης στις ανάγκες της ανάπτυξης και τον επαναπροσανατολισμό των στόχων και της φιλοσοφίας της εκπαίδευσης.⁵⁰ Πολλά όμως από τα βασικά χαρακτηριστικά του παλαιού συστήματος διατηρήθηκαν τελικά και στο νέο παρόλο που η γενική ψυχολογία υπό το πνεύμα της αλλαγής είχε τονωθεί.

Ο Γληνός χωρίς να αμφισβητεί τις κατευθύνσεις της μεταρρύθμισης, κατακρίνει τα νομοσχέδια ότι δεν εξασφαλίζουν τις προϋποθέσεις για την εφαρμογή τους. Υποστήριξε ότι δεν δημιουργείται το λαϊκό σχολείο και εκείνο το εκπαιδευτικό σύστημα που θα αντιστοιχεί στις οικονομικές ανάγκες της κοινωνίας. Τονίζει πως διατηρείται ο κλασικισμός, και παραμελείται για άλλη μια φορά η μόρφωση των γυναικών, αλλά παραμένει και ελλιπής σε μεγάλο βαθμό, η μόρφωση των δασκάλων

⁵⁰ Καρακαλάκης-Καρράς, Κων., (2004), *Τα εκπαιδευτικά συνέδρια του 1930*, εποπτεία Αλέξης Δημαράς, ΚΕΕ (Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας), Αθήνα, σ. 261.

και τα μέτρα εναντίον του αναλφαβητισμού θεωρούνται αναποτελεσματικά. Η μεταρρύθμιση με τους νόμους αυτούς δεν ολοκληρώνεται.⁵¹

Στην Εισηγητική Έκθεση, ο εισηγητής και μετέπειτα Υπουργός Παιδείας Γ. Παπανδρέου, θα διατυπώσει με σαφήνεια τους λόγους που οδήγησαν στην απόφαση αυτή : «...*Η εκπαιδευτική μεταρρυθμίσεις θα έπρεπε να θεραπεύσει τα δύο κρίσιμα ελαττώματα του σημερινού εκπαιδευτικού συστήματος, την ολιγαρχικότητα και την μονομέρεια. Θα έπρεπε να παράσχει αυτοτελή αυτάρκη εκπαίδευση και εις τα 95% του ελληνικού λαού, τα οποία σήμερα παραγκωνίζονται, παρά το γεγονός ότι ισχύει δημοκρατικόν πολίτευμα. Θα έπρεπε επίσης να προνοήσει ώστε οι πολίται της ελληνικής δημοκρατίας να προπαρασκευάζονται επαρκώς δια τον οικονομικόν βίον, εις τρόπον ώστε αι πλουτοπαραγωγικαί δυνάμεις της χώρας να γίνονται αφθονώτεροι εις απόδοσιν δια της επαρκούς ειδικής παρασκευής όλων των καλλιεργητών της γης και όλων των επαγγελματιών...».*⁵²

Παρόλα αυτά διαφαίνεται η προσπάθεια για αλλαγή στο πνεύμα του συστήματος με την αύξηση των ετών φοίτησης στο δημοτικό, το εξάχρονο γυμνάσιο που διακλαδώνεται μετά τη δεύτερη τάξη σε κλασική, πρακτική και γεωργική κατεύθυνση, τη μέριμνα για την προσχολική αγωγή, την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού, τη μόρφωση του διδακτικού προσωπικού, τη σωματική αγωγή και την εκπαίδευση κοριτσιών, την επαγγελματική εκπαίδευση.⁵³

Με Υπουργό Παιδείας τον Γ. Παπανδρέου, θα χτιστούν 145 καινούργια σχολικά κτήρια και θα συνταχθεί νέο πρόγραμμα για το γυμνάσιο. Θα συσταθεί και το «Εκπαιδευτικό Συμβούλιο», για το σχεδιασμό ενιαίας πολιτικής (Ν. 4653/1930), το οποίο καταργείται το 1933. Ακόμη όμως και αυτή, η μάλλον συμβιβαστική εκπαιδευτική πολιτική, δεν θα έχει διάρκεια.. Πολλά παιδιά δε θα μπορέσουν να συνεχίσουν τις σπουδές τους αφού 1200 κτήρια θα μείνουν ημιτελή, και το κλασικό γυμνάσιο θα συνεχίσει να είναι εκείνο που οδηγεί στο Πανεπιστήμιο.⁵⁴

Αργότερα, τα νομοσχέδια του 1930 -1931 πραγματοποίησαν παρεμβάσεις, αλλά κατά βάση διατηρήθηκαν τα χαρακτηριστικά του παλιού συστήματος. Οι

⁵¹ Δημαράς, Α. (1974), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τεκμήρια ιστορίας, τόμ. Β΄, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδ. Ερμής, Αθήνα, σ. 50.

⁵² Μπουζάκης, Σ., (1994), *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, Τόμ. Α΄, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σ. 115.

⁵³ Δημαράς, Α., (1974), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τεκμήρια ιστορίας, τόμ. Β΄, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδ. Ερμής, Αθήνα, σ. 21.

⁵⁴ Λέφας, Χρ., (1942), *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, εκδ. ΟΕΣΒ, Αθήνα.

πολιτικές μεταβολές του 1932 οδήγησαν στην κατάλυση της Δημοκρατίας και την απομάκρυνση των δημοτικιστών που επεξεργάζονταν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Είναι διάχυτη πλέον η πεποίθηση της απόλυτης εξουσίας του κράτους σε όλες τις βαθμίδες της γενικής εκπαίδευσης, ως έκφραση του απόλυτου συγκεντρωτικού πνεύματος που παλαιότερα επικρατούσε.⁵⁵

Όταν το 1932 ο Βενιζέλος θα παραιτηθεί από την κυβέρνηση και στην εξουσία θα ανέβει το Λαϊκό Κόμμα και ο Κονδύλης, θα επανέλθει η διδασκαλία της καθαρεύουσας και η δημοτική γλώσσα θα περιοριστεί στις δύο πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου.

Η Ελλάδα μέσα από δύσκολες ιστορικά συνθήκες θα μείνει, για πολλά χρόνια, πίσω στα θέματα της Παιδείας.

Οι Σωτήριος Κοράκης και Στράτος Μαρίνος συγκέντρωσαν σε πίνακα τα κυριότερα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης από το 1913 έως και το 1932, δηλαδή τις περιόδους διακυβέρνησης του Ελ. Βενιζέλου σημειώνοντας με αυτό τον τρόπο τις ουσιαστικές αλλαγές που προέκυψαν.⁵⁶

	1913	1917	1929-1932
Κυρίαρχο ιδεολογικό ρεύμα	Αστικό – Φιλελεύθερο, συντηρητικό	Αστικό - Φιλελεύθερο	Αστικό - Φιλελεύθερο
Γλωσσικό ζήτημα	«Εντατική σπουδή των αρχαίων γλωσσών ελληνικής και λατινικής»	Καθιέρωση Δημοτικής γλώσσας	Δημοτική γλώσσα
Επιρροές	Επιρροές από γερμανικό κυρίως σύστημα	Επιρροές από γερμανικό κυρίως σύστημα	Επιρροές από σοσιαλιστικές ιδέες

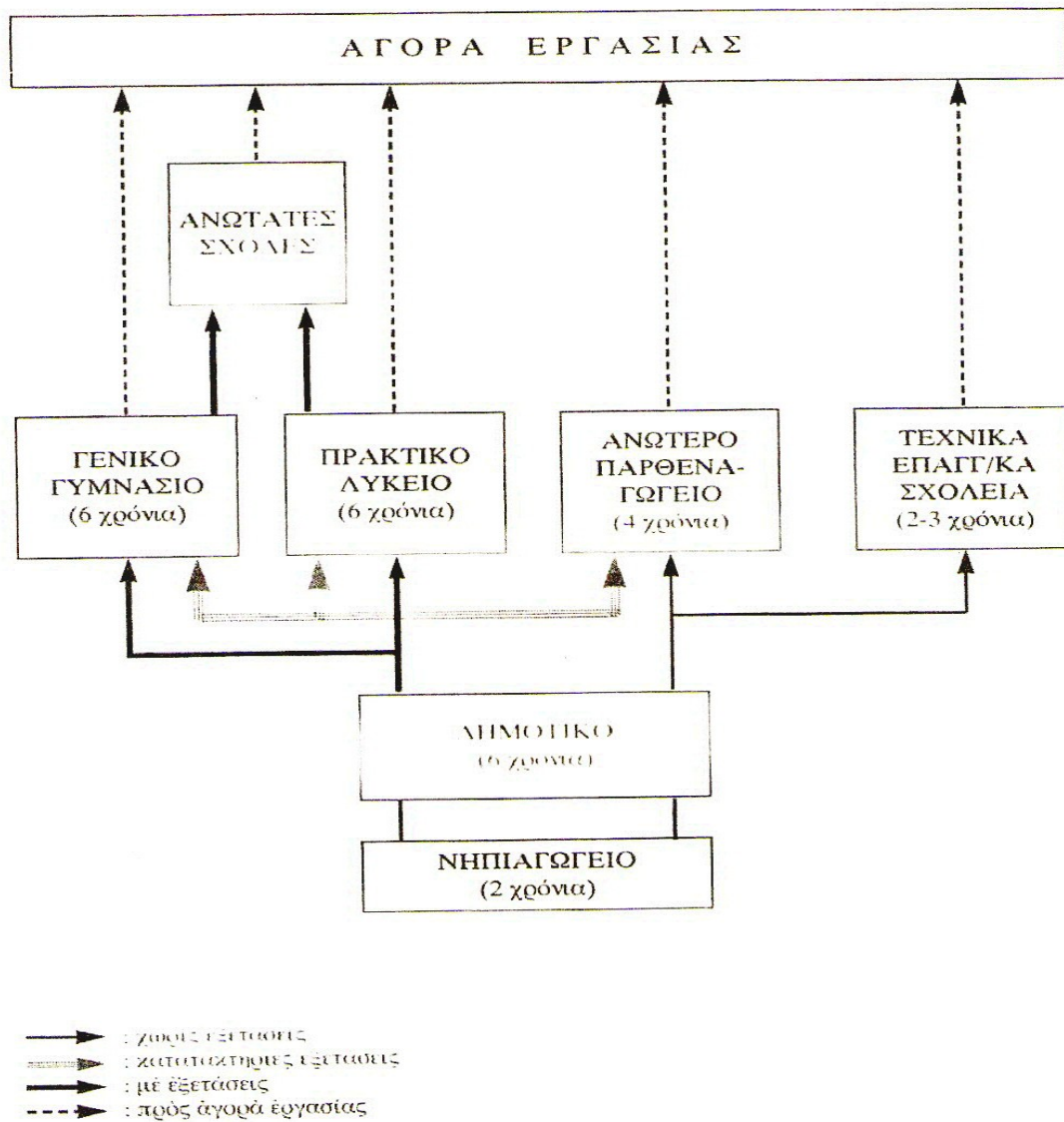
⁵⁵ Δημαράς, Α., (1974), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τεκμήρια ιστορίας, τόμ. Β΄, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδ. Ερμής, Αθήνα, σ. 21.

⁵⁶ Σ. Κοράκης, Σ. Μαρίνος *Οργάνωση- Διοίκηση της εκπαίδευσης κατά τις δύο περιόδους διακυβέρνησης Βενιζέλου (1910-1920, 1928-1932): Μία ιστορικοσυγκριτική προσέγγιση.*

Καινοτομίες	Μέριμνα για τη μόρφωση των γυναικών, αλλά δεν εξομοιώνεται με αυτή των αγοριών	Μέριμνα για τη μόρφωση των γυναικών, αλλά δεν εξομοιώνεται με αυτή των αγοριών .	Μικτά δημοτικά σχολεία, Νυχτερινές σχολές, σχολεία για άτομα με ειδικές ανάγκες,
Υλικοτεχνική ή υποδομή	Βελτίωση υλικοτεχνικής υποδομής	Βελτίωση υλικοτεχνικής υποδομής.	Δάνειο για ανέγερση σχολικών κτιρίων
Σύστημα Διοίκησης του κράτους	Συγκεντρωτικό, αναφορές μόνο για αποκέντρωση		Συγκεντρωτικό, με τάσεις αποσυμπύκνωσης
Οργάνωση - Διοίκηση	«Η διοίκηση είναι το ελεγκτήριο όργανο, ο οφθαλμός δια του οποίου αυτή επιβλέπει» Κεντρικό Εκπαιδευτικό Συμβούλιο	Θεσμός Ανωτέρων Εποπτών	Εκδημοκρατισμός διοίκησης, Α.Ε.Σ., συμμετοχή πολλών κοινωνικών φορέων, θεσμός αιρετών
Χαρακτήρας της εκπ/σης	Ανθρωπιστικός κλασικισμός	Θεωρητικός κλασσικός	Προώθηση της τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, οικονομική αποτελεσματικότητα του σχολείου, προσπάθεια καταπολέμησης αναλφαβητισμού
Δομή	Ενιαίο	εξάχρονο Κρατικές	δαπάνες Εξάχρονο

Εκπ/κού	σχολείο (όχι δημοτικό της	Δημοτικής υποχρεωτικό
Συστήματος	-Ελληνικό)	Εκπαίδευσης. Αμοιβή δημοτικό, δημιουργία
	Τριτάξια αστικά δασκάλων από το δεύτερου σχολικού	σχολικού δικτύου, Ανώτερο
	σχολεία, εξατάξια δημόσιο	γυμνάσια
	γυμνάσια	Παρθεναγωγείο,
	Δωρεάν υποχρεωτική	Επαγγελματικές
	φοίτηση σε δημοτικό	σχολές, Γεν.
	και νηπιαγωγείο	Γυμνάσιο, Πρακτικό
		Λύκειο,
		Νυχτερινά, Ειδικής
		Αγωγής

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5⁵⁷

Μεταρρύθμιση του 1929

⁵⁷ Γκλαβός, Σ., (2010), Σύμβουλος Φιλολόγων, *Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος*.

Η κατάσταση στην εκπαίδευση από το 1936-1957

Την περίοδο αυτή χαρακτηρίζουν δύσκολα χρόνια και για την ελληνική εκπαίδευση και για την ίδια τη χώρα μας. Ειδικότερα:

- 4 Αυγούστου 1936, Η δικτατορία του Ι. Μεταξά,
- 1940-1944, Β΄ παγκόσμιος πόλεμος,
- 1945- 1949, Ο εμφύλιος πόλεμος,
- Οι πρώτες «άμυνες του έθνους» απέναντι στον κομμουνισμό.

Η χώρα βυθίστηκε σε ύφεση λόγω μιας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και οι πολίτες έζησαν την απέραντη απόγνωση.

«Το καθεστώς της 4ης Αυγούστου» 1936 προχώρησε όπως ήταν φυσικό σε μια ολοκληρωμένη μεταβολή του εκπαιδευτικού συστήματος που είχε διαμορφωθεί από το 1929, τροποποίησε τη δομή της εκπαίδευσης και επιχείρησε να τη θέσει υπό αυστηρό ιδεολογικό έλεγχο».⁵⁸

Με τα περίεργα πολιτικά κόλπα του ο δικτάτορα Ιωάννης Μεταξάς με το νόμο 768/1936, διαιρεί την Δημοτική Εκπαίδευση πάλι σε δύο κύκλους. Ο ένας με 4 τάξεις και ο άλλος με 6 τάξεις, προσθέτοντας ένα απροσπέλαστο εμπόδιο στο δρόμο για την ανώτερη βαθμίδα που ήταν το Γυμνάσιο , σε κείνους που ανήκαν στον απλό λαό.⁵⁹

«Κατόπιν ακολουθεί μια μακρά περίοδος με Εθνικές περιπέτειες, Δικτατορία, Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, Κατοχή, Εμφύλιο, που άφησαν τη σφραγίδα τους για τα προβλήματα που δημιούργησαν στην Εκπαίδευση. Ο πόλεμος, η κατοχή και οι ανωμαλίες των χρόνων που ακολούθησαν προκάλεσαν όχι μόνο σοβαρότατη αναστάτωση στη λειτουργία των σχολείων, αλλά οδήγησαν και στην ολοκληρωτική εξάρθρωση του συστήματος».⁶⁰

«Η δεκαετία του 1940 σημαδεύεται από τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, τη γερμανική κατοχή και τον Εμφύλιο (1946-1949). Οι συζητήσεις για την παιδεία συνεχίζονται, αν και είναι δύσκολο σ' αυτές τις συνθήκες της Κατοχής, εντείνονται από το 1944, μετά

⁵⁸ Κυπριανός, Π., (2004), *Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Βιβλιόραμα, σ. 183.

⁵⁹ Φραγκουδάκη, Α., (1977), *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι: Άγνοια αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, σ. 250.

⁶⁰ Δημαράς, Α. (1974), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τεκμήρια ιστορίας, τόμ. Β΄, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδ. Ερμής, Αθήνα, σ. 49-50.

την Απελευθέρωση και κορυφώνονται τέλη της δεκαετίας του 1950. Συγκεκριμένα το 1959 με τις μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης Κ. Καραμανλή και στις αρχές του 1960, και το 1964 με την κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου». ⁶¹

Την περίοδο του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου αλλά και του εμφύλιου πολέμου που ακολούθησε, γράφει ότι ήταν καταστροφική για το σχολικό και επαγγελματικό σύστημα: 70% των σχολικών κτηρίων ήταν εντελώς ή εν μέρει κατεστραμμένα, 90% των σχολικών επιπλώσεων χάθηκαν, 7% των δασκάλων σκοτώθηκαν και 350.000 παιδιά έμειναν ορφανά. Ο αριθμός αυτών που φοιτούσαν στο δημοτικό σχολείο έπεσε από το 99% (1939) στο 65% (1944). Μόλις το 1951 μπόρεσαν οι αριθμοί να ανέβουν στο 97% για το Δημοτικό σχολείο ενώ το 24% των Ελλήνων εκείνη την εποχή ήταν αναλφάβητοι. ⁶²

Η ειδική εισφορά που απαιτήθηκε από τους γονείς με το Ν. 838/1948) και το «ειδικό τέλος» χαρακτηρίζει ίσως τις αδυναμίες του κράτους την εποχή εκείνη, αλλά είναι και ένδειξη της θέσης που ξαναπαίρνει η εκπαίδευση στον κρατικό προϋπολογισμό. ⁶³

Κατά τη διάρκεια της αντίστασης και της κατοχής έγινε επεξεργασία ενός «Σχεδίου λαϊκής παιδείας» με εμπνευστή το Δ. Γληνό. Από την επιτροπή που είχε συγκροτηθεί, προτείνεται η εργασία του σχολείου να στηρίζεται στο Σχολείο Εργασίας, της άμεσης πραγματικότητας και αυτοδιοίκησης. Όμως με τις περιπέτειες μετά το 1944 δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει το έργο της η Επιτροπή.

Όταν το 1957 η κυβέρνηση Κ. Καραμανλή έδωσε εντολή και συγκροτήθηκε η «Επιτροπή Παιδείας», υπό την προεδρία του τότε Υπουργού Παιδείας Α. Γεροκωστόπουλου, βγήκαν πολλά συμπεράσματα σχετικά με την παρεχόμενη έως τότε εκπαίδευση, όμως μετά τις εκλογές που ακολούθησαν ο νέος υπουργός Γ. Βογιατζής νομοθετεί αγνοώντας τα πορίσματα αυτά. ⁶⁴

⁶¹ Κυπριανός, Π., (2004), *Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Βιβλιόραμα, σ. 236.

⁶² *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*, (1933), Αθήνα.

⁶³ Τσουρής, Μ., (1947), *Οργάνωση Παιδείας και Λειτουργία Σχολείων*, Αθήνα, σ. 87.

⁶⁴ Παπανούτσος, Ε., (1976), *Η παιδεία : το μεγάλο μας πρόβλημα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα, σ. 96.

Η εκπαιδευτική αναμόρφωση του 1964

Ο Γ. Παπανδρέου, το όνομα του οποίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την εκπαιδευτική αναμόρφωση του 1929-32, έρχεται τώρα στην εξουσία ως πρωθυπουργός με το κόμμα της «Ένωσης Κέντρου» και αναλαμβάνοντας ο ίδιος και το Υπουργείο Παιδείας δείχνει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον για το μεγάλο και εθνικό θέμα της Παιδείας. Επιλέγει ως συνεργάτες του το Λουκή Ακρίτα, ως Υφυπουργό Παιδείας και τον Ε. Παπανούτσο ως Γενικό Γραμματέα. Μέσα σε έξι περίπου μήνες θα προσπαθήσει να αλλάξει όλο το πνεύμα που κυριαρχούσε ως τότε στην νεοελληνική εκπαίδευση. Το όλον εγχείρημα αποτελεί μία καινούργια έκφραση του «Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού» με την Εθνική μας εκπαίδευση να υιοθετεί μεταξύ άλλων και τις εξής καινοτομίες, μεταξύ άλλων, για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση:

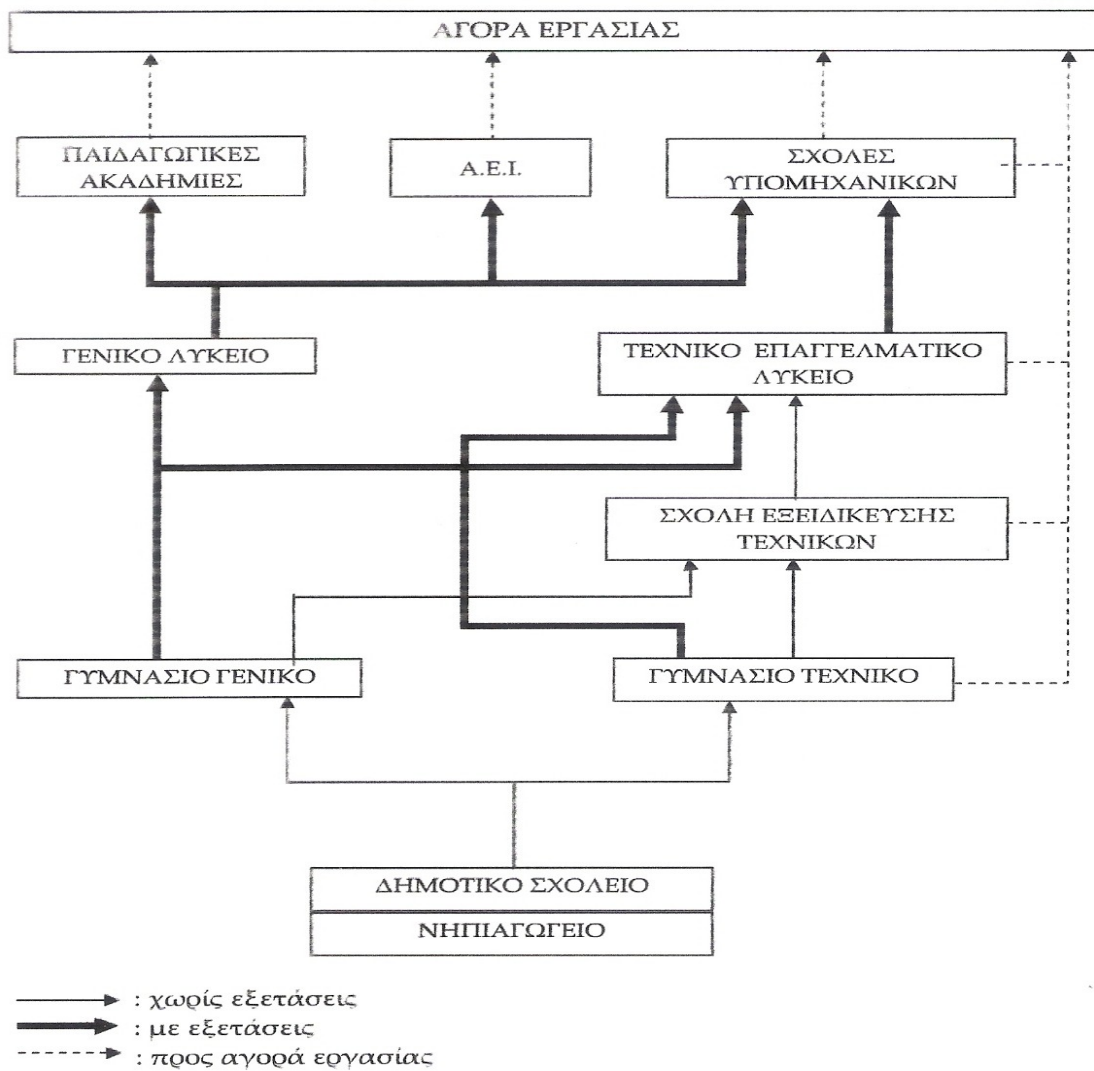
- Δωρεάν Παιδεία σε όλες τις σχολικές βαθμίδες .
- Βαθμιαία επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης από 6 σε 9 χρόνια.
- Αναγνώριση της Δημοτικής γλώσσας και εισαγωγή της σε όλες τις βαθμίδες των βιβλίων της εκπαίδευσης.
- Επέκταση των μαθηματικών και των φυσικών επιστημών.
- Νέα μαθήματα: Αγωγή του Πολίτη.
- Απαγορεύεται να λαμβάνονται χρήματα από τους μαθητές ή τους γονείς τους.
- Οργανώνονται κοινά συσσίτια για τους μαθητές της υπαίθρου.

Και γενικότερα με πρωτοβουλίες του Ευαγγ. Παπανούτσου τίθενται για τα καλά το θέμα της εκπαίδευσης, ύστερα από μια μακρά περίοδο στασιμότητας με επικρατούσα προσπάθεια ώστε να χρησιμοποιηθούν όλα τα μέσα για την διευκόλυνση της φοίτησης των μαθητών, και κυρίως των «αποκλεισμένων» από έλλειψη υλικών κυρίως δυνατοτήτων. Όμως ένα χρόνο μετά ο Γ. Παπανδρέου αναγκάστηκε να παραιτηθεί και ο Υπουργός Παιδείας, που τον διαδέχτηκε, όρισε επιτροπές με σκοπό να επεξεργαστούν porίσματα σχετικά με το αν τα για το αν τα βιβλία που τυπώθηκαν το 1964 έπρεπε να χρησιμοποιηθούν ή «να αποσταλούν για πολτοποίηση». ⁶⁵ Με την κατάλυση της Δημοκρατίας από τους πραξικοπηματίες της 21ης Απριλίου του 1967, με τηλεγραφική διαταγή κατάργησαν την Αγωγή του Πολίτη.

⁶⁵ Εφημερίδα , *TA NEA*, 09-9-1965.

Η υποχρεωτική φοίτηση περιορίστηκε στα έξι χρόνια και η «καθαρεύουσα» πήρε πάλι τη θέση της.⁶⁶

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6⁶⁷

Μεταρρύθμιση του 1964

⁶⁶ Χατζηστεφανίδης, Ι., (1986), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, σ. 302-304.

⁶⁷ Γκλαβός, Σ., (2010), Σύμβουλος Φιλολόγων, *Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος*.

Η εκπαιδευτική αναμόρφωση του 1976

Εφτά ολόκληρα χρόνια συντηρητισμού θα θέσουν και πάλι το πρόβλημα της εκπαίδευσης στο προσκήνιο με την πτώση της δικτατορίας τον Ιούλιο του 1974, και θα αρχίσει μια νέα προσπάθεια που θα αποφέρει τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις χωρίς οξύνσεις.

Καθιερώνεται ως επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους η Δημοτική και κατοχυρώνεται πλέον μέσα από το ελληνικό Σύνταγμα.

Με το άρθρο 16, του συντάγματος του 1975, η υποχρεωτική εκπαίδευση γίνεται πάλι εννιάχρονη.

«Το ίδιο καλοκαίρι, σημειώνεται μια απαίτηση και μια τάση για εκπαιδευτική αλλαγή, και εκφράζεται μέσα από συναισθήματα ως μια αντίδραση προς την στρατιωτική Δικτατορία».⁶⁸

Έτσι θα ψηφιστούν δύο νέα σχέδια νόμου από τη Βουλή. Το ν. 309/1976 που αφορούσε τη γενική εκπαίδευση και το ν. 576/1977 που αφορούσε τη μέση και ανώτερη τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση. Στην πραγματικότητα και τα δυο αυτά σχέδια νόμου δεν είναι καινούργια αλλά αποτελούν αναβίωση της μεταρρύθμισης του 1964 με κυριότερο μέτρο την καθιέρωση της Δημοτικής Γλώσσας σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες. *«Μια σειρά συσσωρευμένων αδιεξόδων στην ελληνική εκπαίδευση, ως αποτέλεσμα της μη θεσμοθέτησης της αστικοδημοκρατικής μεταρρύθμισης, που αναστέλλεται τα τελευταία εξήντα χρόνια εξαιτίας της ανορθολογικής ανισόρροπης και εξαρτημένης ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας»*⁶⁹ θα συμβάλλουν σε αυτήν την αναστροφή.

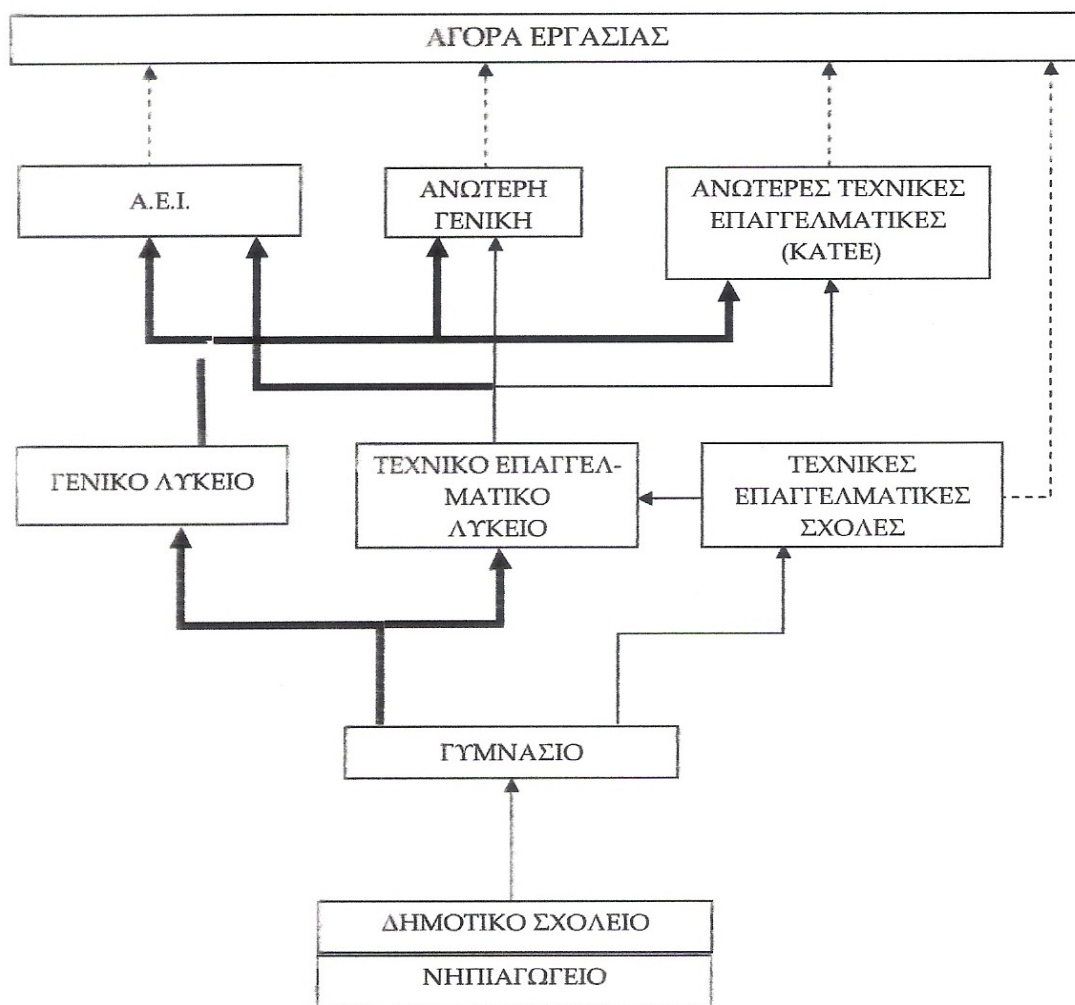
Ο Μπουζάκης⁷⁰ αναφέρει: *«Η είσοδος της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. και την επιστροφή της στο ΝΑΤΟ είχαν ως αποτέλεσμα «μια χωρίς όρους ενσωμάτωσή της στο διεθνή καταμερισμό εργασίας ... με τη συνακόλουθη ανεξέλεγκτη εισροή κεφαλαίων... που ήταν φυσικό να προκαλέσει ανακατατάξεις στην κοινωνικοοικονομική βάση... ανακατατάξεις που επέβαλαν τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής οικονομίας»*.

⁶⁸ Χαραλαμπίκης, Α., (1980), *Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα*, Αθήνα., σ. 10.

⁶⁹ Μπουζάκης, Σ., (1999), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1999)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σ.113.

⁷⁰ Μπουζάκης, Σ., (1999), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1999)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σ.113.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7⁷¹

- > : χωρίς εξετάσεις
- > : με εξετάσεις
- - -> : προς αγορά εργασίας

Μεταρρύθμιση του 1976/77

⁷¹ Γκλαβάς, Σ., (2010), Σύμβουλος Φιλολόγων, *Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος*.

Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις από το 1981 έως το 2000

Το 1981 η κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου αναλαμβάνει την διακυβέρνηση της χώρας. Για πρώτη φορά ανεβαίνει στην εξουσία σοσιαλιστικό κόμμα. Από το 1981 έως και 1984 η κυβέρνηση ως αναφορά το εκπαιδευτικό σύστημα θα εφαρμόσει τις εξής αλλαγές: ⁷²

- Η Δημοτική γλώσσα καθιερώνεται ως επίσημη γλώσσα του κράτους .
- Καθιερώνεται το μονοτονικό σύστημα (Π.Δ. 297/1982).
- Καταργούνται οι επόπτες της εκπαίδευσης (Ν. 1232/1982).
- Καταργούνται οι επιθεωρητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και καθιερώνεται το σχολικό συμβούλιο με στόχο την καθοδήγηση, επιμόρφωση και αξιολόγηση των εκπαιδευτικών(Ν. 1304/1982).

- Νόμος - Πλαίσιο για τα ΑΕΙ (Ν.1268/1982) όπου διασφαλίζεται το πανεπιστημιακό άσυλο, καταργείται η έδρα, θεμελιώνονται οι δημοκρατικές διαδικασίες με συμμετοχή όλης της πανεπιστημιακής κοινότητας στην διδασκαλία, έρευνα και διοίκηση.

- Ο ακαδημαϊκός έλεγχος γίνεται πλέον από την Εθνική Ακαδημία Γραμμάτων και Επιστημών (ΕΑΓΕ).

- Ιδρύονται πανεπιστημιακά παιδαγωγικά τμήματα τετραετούς φοίτησης (Ν1268/1982).

- Κατάργηση των ΚΑΤΕΕ και ίδρυση των Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΤΕΙ, 1983).

- Νέος κανονισμός για τις φοιτητικές κοινότητες.
- Συγγραφή νέων σχολικών βιβλίων για μαθητές και δασκάλους .
- Συντάσσονται νέα αναλυτικά προγράμματα .
- Κατάργηση εισαγωγικών εξετάσεων από τα Γυμνάσια στα Λύκεια.
- Αλλάζει ο τρόπος εισαγωγής στα ΑΕΙ (1983).

Το 1985 έρχεται ο νόμος 1566/1985 από τον υπουργό Παιδείας Απ. Κακλαμάνη που αφορούσε την δομή της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

⁷² Κάτσικας Χ., Θεριανός Κ., (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα σ. 235.

- Υποχρεωτική εννιάχρονη φοίτηση (εξαετές Δημοτικό και τριετές Γυμνάσιο). Οι κάτοχοι απολυτηρίου είχαν πρόσβαση στις εξής επιλογές : Γενικό Λύκειο, Τεχνικό-Επαγγελματικό Λύκειο, Πολυκλαδικό Λύκειο και Τεχνικές Επαγγελματικές Σχολές.

- Οι απόφοιτοι όλων των τύπων Λυκείων μπορούσαν είχαν την ευκαιρία εισαγωγής στην Ανώτατη Εκπαίδευση μέσω εξετάσεων.

Τον Απρίλιο του 1990 την διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης και υπουργός Παιδείας έγινε ο Β. Κοντογιαννόπουλος. Στον χώρο της Παιδείας ξεσπούν αναταραχές, απεργίες και διαδηλώσεις στο άκουσμα ότι η Νέα Δημοκρατία εξέφρασε την πρόθεση της να επιβάλλει μέτρα λιτότητας.⁷³

Το Νοέμβριο του 1990 δημοσιεύονται τρία διατάγματα⁷⁴ που αφορούν την οργάνωση και λειτουργία των τριών εκπαιδευτικών βαθμίδων :

- ΠΔ 390/90 Οργάνωση και Λειτουργία των Δημοτικών Σχολείων.
- ΠΔ 392/90 Οργάνωση και Λειτουργία των Λυκείων.
- ΠΔ 393/90 Οργάνωση και Λειτουργία των Γυμνασίων.

Στο Δημοτικό και Γυμνάσιο επανέρχεται η βαθμολογία και επίσης εισάγεται το σύστημα των «μονάδων παιδαγωγικού ελέγχου» που αφορά την διαγωγή των μαθητών. Με την δημοσίευση του Φύλλου της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ) στις 22 Νοεμβρίου του 1990 που περιελάμβανε τα προαναφερθέντα Π.Δ., οι μαθητές της περιφέρειας κατέλαβαν τα σχολεία τους. Σε διάστημα μόλις δύο εβδομάδων τα περισσότερα σχολεία τελούσαν υπό κατάληψη. Μετά το πέρας αυτής της περιόδου και με την απώλεια ενός ανθρώπου, του εκπαιδευτικού Νίκου Τεμπονέρα, ο Β. Κοντογιαννόπουλος παραιτήθηκε και την θέση του ανέλαβε ο Γ. Σουφλιάς. Αρχές του 1991 το Υπουργείο Παιδείας παρουσίασε νέα διατάγματα.⁷⁵

Τα Π.Δ. 462 και 429 επιθυμούσαν βασικά την επαναφορά των γραπτών προαγωγικών και απολυτήριων εξετάσεων του δημοτικού. Ο νόμος 2043/92 θα φέρει τις προϋποθέσεις για την επιλογή διευθυντών και προϊσταμένων των διευθύνσεων της εκπαίδευσης. Ταυτόχρονα ξεκίνησε η εφαρμογή «Προαιρετικών Εκπαιδευτικών

⁷³ Κάτσικας Χ., Θεριανός Κ., (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα., σ. 261.

⁷⁴ Κάτσικας Χ., Θεριανός Κ., (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.σ. 262-263.

⁷⁵ Κάτσικας Χ., Θεριανός Κ., (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, σ. 263.

Προγραμμάτων» (ΠΕΠ) τα οποία προωθούσαν την συνεργασία μεταξύ σχολείων. Το Π.Δ. 250 όρισε τον αριθμό των Περιφερειακών Επιμορφωτικών Κέντρων (ΠΕΚ), το διδακτικό και διοικητικό προσωπικό και τους τρόπους πρόσληψης, επιμόρφωσης και αμοιβής τους.

Με τον νόμο 2009/1992 ιδρύεται ο Οργανισμός Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΟΕΕΚ), τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ) και καθιερώνεται το Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΕΣΕΕΚ). Την ίδια χρονιά ο Γ. Σουφλιάς θα επιχειρήσει να εφαρμόσει ένα σύστημα αξιολόγησης των Πανεπιστημίων, μια προσπάθεια η οποία ναυάγησε λόγω άρνησης των Πρυτάνεων να δεχτούν την ιδέα αυτή.

Η τριετία 1991-1993 ώθησε την Παιδεία στην αποδιοργάνωση και ισοπέδωση της καθώς το σύστημα θεωρήθηκε χαλαρό ενώ ταυτόχρονα εισήγαγε την έννοια του επιθεωρητή που είχε εκλείψει και επανέφερε πάλι τις εξετάσεις στο Δημοτικό, μέτρο που είχε καταργηθεί. Το σύστημα χαρακτηρίστηκε οπισθοδρομικό αφού επανέφερε πολύπλοκες διαδικασίες αξιολόγησης μαθητών και τρόπους έλεγχου των εκπαιδευτικών που είχαν καταργηθεί.

Το εκπαιδευτικό σύστημα παρέμεινε στάσιμο χωρίς ίχνος βελτίωσης σε βασικά σημεία όπως τα βιβλία, οι υποδομές τα μαθήματα κι η ύλη. Ο εκσυγχρονισμός του συστήματος ήταν ανύπαρκτος και δεν υπήρχαν οι προδιαγραφές ώστε να δώσουν στις νέες γενιές τα σωστά εφόδια για να ανταποκριθούν στις ανάγκες της εποχής.

Με το Π.Δ. 320/93 του 1992 αναφέρεται στην αξιολόγηση του έργου⁷⁶ του εκπαιδευτικού όχι όμως με την έννοια που είχε ο επιθεωρητής πριν το 1982 αλλά θεωρεί του διευθυντές και τους σχολικούς συμβούλους υπεύθυνους για τον έλεγχο του έργου των εκπαιδευτικών μετατρέποντας τους εκπαιδευτικούς σε άβουλα όντα που υπακούν σε υποδείξεις.

Κατά την περίοδο 1993 έως 2003 η σημαντικότερη μεταρρύθμιση ήταν αυτή του Γ. Αρσένη (1997-1998) με τον νόμο 2525/1997 η οποία αφορούσε και τους εκπαιδευτικούς αλλά και τους μαθητές. Τα βασικά θέματα που ήθελε να προσεγγίσει ήταν ο τρόπος με τον οποίο θα αξιολογούνταν οι μαθητές προκειμένου να εισαχθούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και ο τρόπος με τον οποίο θα διορίζονταν οι εκπαιδευτικοί και με βάση ποια κριτήρια θα αξιολογούνταν.

⁷⁶ Κάτσικας Χ., Θεριανός Κ., (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, σ. 267.

Με την εν λόγω μεταρρύθμιση το εκπαιδευτικό σύστημα πήρε την εξής μορφή:⁷⁷

- Επανήλθαν οι Πανελλαδικές εξετάσεις στις δύο τελευταίες τάξεις του Λυκείου.

- Το Απολυτήριο Λυκείου το μόνο κριτήριο για την εισαγωγή των μαθητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (ΑΕΙ και ΤΕΙ) έχοντας το δικαίωμα να αξιοποιήσουν τον βαθμό της Β' Λυκείου αν και εφόσον αυτός ήταν ίσος ή μεγαλύτερος από αυτό της Γ' Λυκείου.

- Καταργήθηκαν οι Γενικές Εξετάσεις.

- Καταργήθηκαν τα τέσσερα μαθήματα των δεσμών και οι δέσμες μετατράπηκαν σε επιστημονικά πεδία.

- Η εισαγωγή σε σχολές χαμηλών βάσεων γινόταν με βαθμό απολυτηρίου 9,5.

Βασικός στόχος της μεταρρύθμισης αυτή ήταν η εξάλειψη των φροντιστηρίων και των ιδιαίτερων μαθημάτων στηριζόμενο στην παροχή ενισχυτικής διδασκαλίας, κάτι βέβαια που απείχε από την πραγματικότητα καθώς ο αριθμός των μαθητών που αναζητούσαν βοήθεια σε φροντιστήρια και ιδιαίτερα μαθήματα όχι μόνο δεν μειώθηκε αλλά διπλασιάστηκε μέχρι τα μέσα του 1999.

Οι αλλαγές αυτές προκάλεσαν αντιδράσεις και ξεσήκωσαν μαθητές και καθηγητές καθώς ο αριθμός των μαθημάτων για τις Πανελλαδικές ήταν πολύ μεγάλος. Η εισαγωγή στα πανεπιστήμια κρινόταν καθαρά από τον βαθμό απολυτηρίου ενώ στην ουσία ο νόμος προέβλεπε την αποδέσμευση του Λυκείου από την εισαγωγή από τα ΑΕΙ. Το σύστημα αυτό θα αύξανε ραγδαία τον αριθμό των φροντιστηρίων και των ιδιαίτερων αλλά επίσης και την απογοήτευση των παιδιών σε ενδεχόμενες αποτυχίες. Επιπλέον, οι εξετάσεις του Σεπτεμβρίου που έδιναν μια δεύτερη ευκαιρία στους μαθητές καταργήθηκαν. Όλα αυτά τα νέα μέτρα συντέλεσαν τον ξεσηκωμό των μαθητών οι οποίοι απάντησαν με καταλήψεις μεγάλης διάρκειας.⁷⁸

Με τον νόμο Αρσένη ανοίγει ένας μεγάλος αριθμός Πανεπιστημιακών και Τεχνολογικών Σχολών στην περιφέρεια με σκοπό την ενίσχυσή της καθώς μέχρι το 1980 είχαν αποστραγγισθεί τόσο από υλικής πλευράς όσο και από

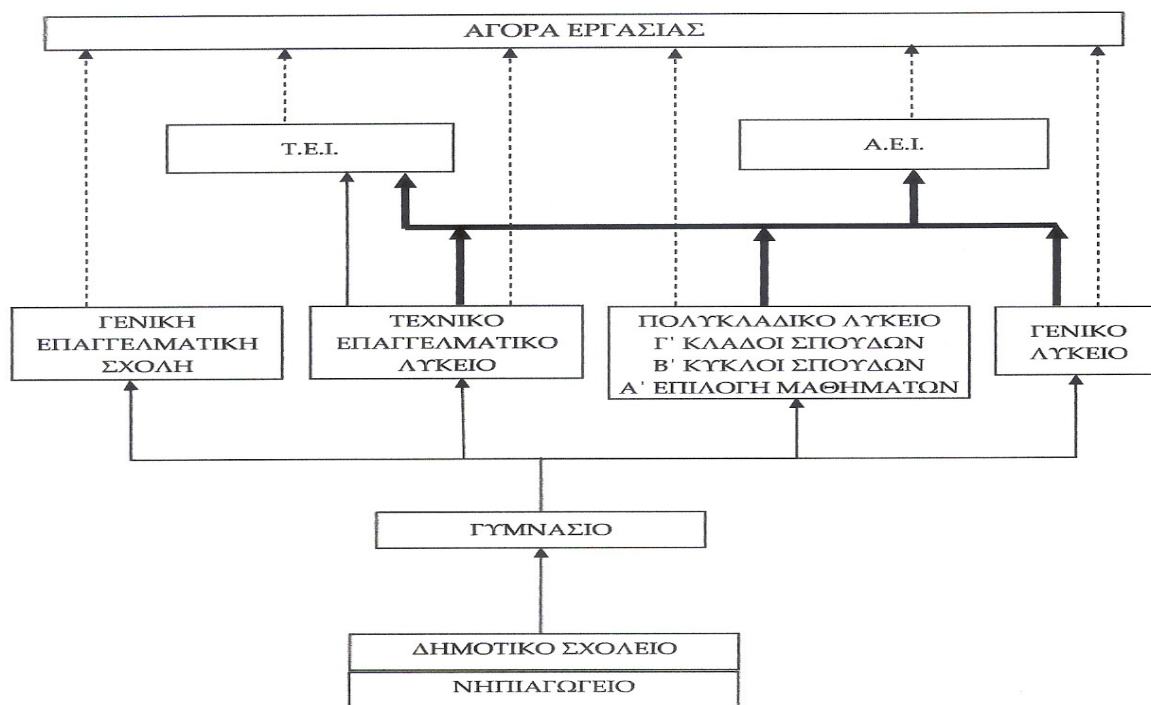
⁷⁷Κάτσικας Χ., Θεριανός Κ., (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, σ. 269.

⁷⁸Κάτσικας Χ., Θεριανός Κ., (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, σ. 269.

ανθρώπινους πόρους. Οι κινήσεις αυτές ανάπτυξης της επικράτειας έγιναν χωρίς να παρθούν τα κατάλληλα μέτρα με αποτέλεσμα να καλείται ένας «γερασμένος» πληθυσμός που δεν διαθέτει τις κατάλληλες υποδομές να φιλοξενήσει και να καλύψει τις ανάγκες μεγάλου αριθμού φοιτητών. Επιπλέον οι οικογένειες των φοιτητών αυτών καλούνται να καλύψουν ένα μεγάλο κόστος διαβίωσης στην περίπτωση εισαγωγής των παιδιών τους σε σχολές της περιφέρειας. Οι σχολές της περιφέρειας πλήττονται άμεσα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8⁷⁹

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8

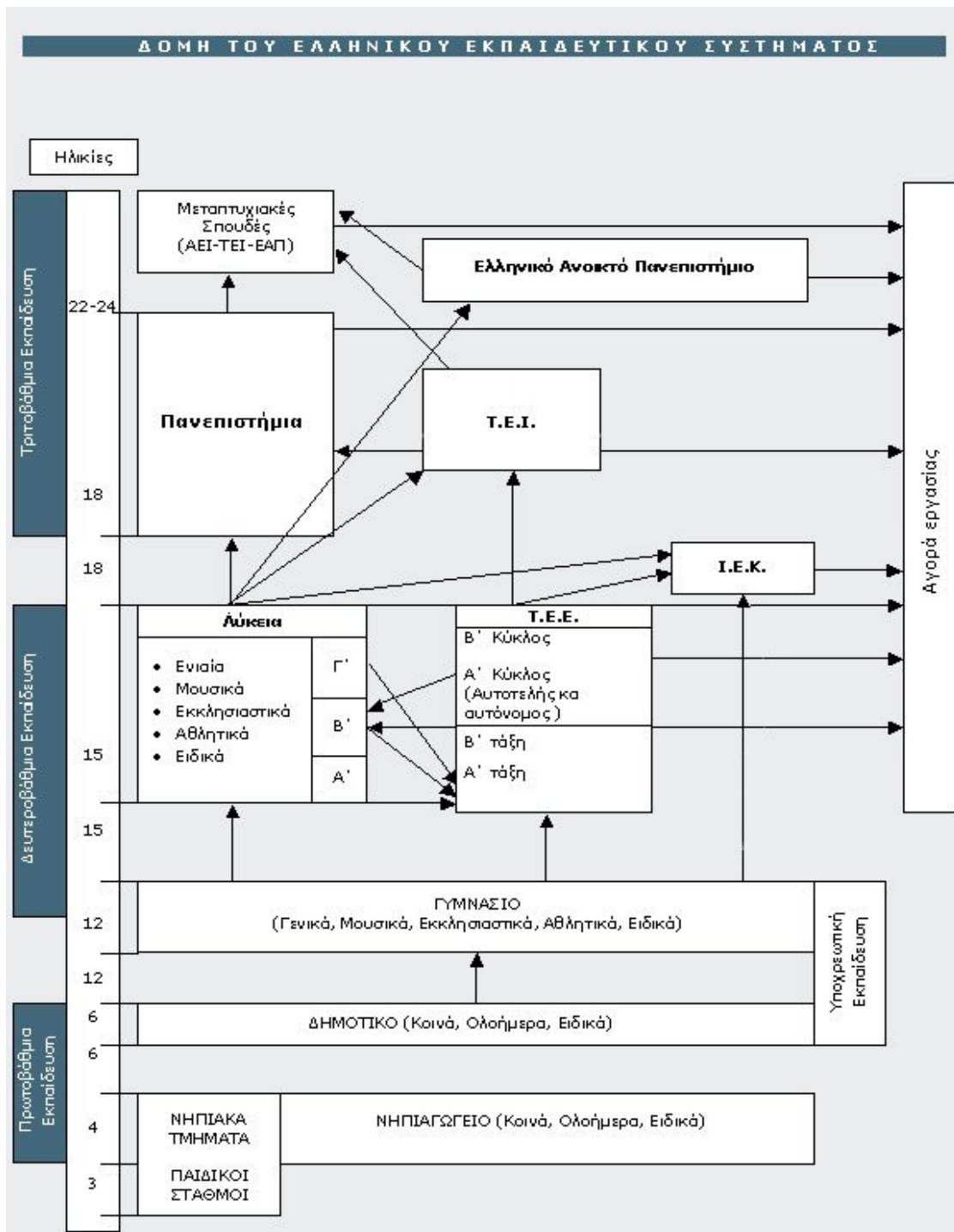
- : χωρίς εξετάσεις
- : με εξετάσεις
- - - -> : προς αγορά εργασίας

Μεταρρύθμιση του 1985

⁷⁹ Γκλαβάς , Σ., (2010), Σύμβουλος Φιλολόγων, *Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος.*

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9⁸⁰

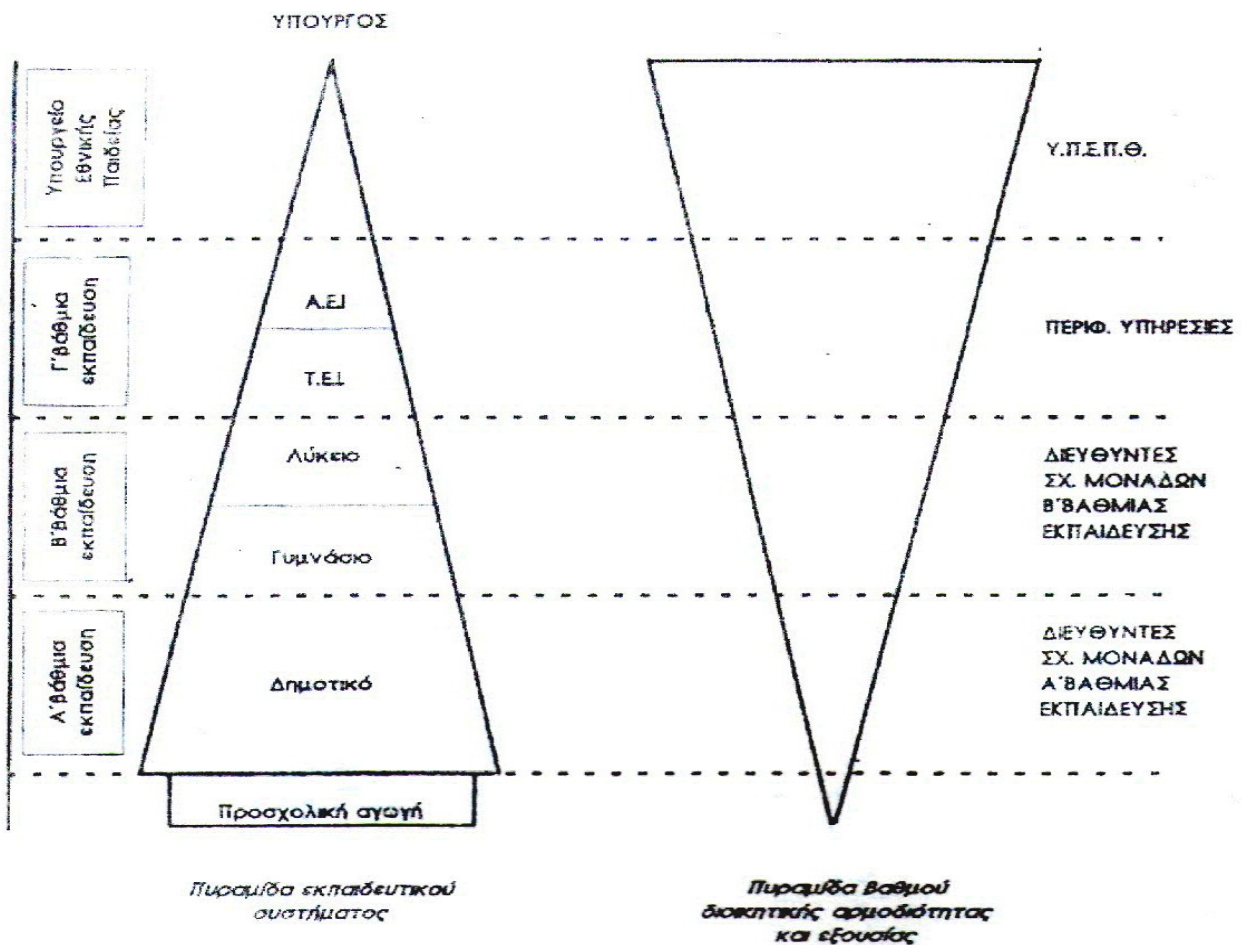
Δομή εκπαιδευτικού συστήματος 1997-2006

⁸⁰ Γκλαβάς, Σ., (2010), Σύμβουλος Φιλολόγων, *Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος*.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10⁸¹

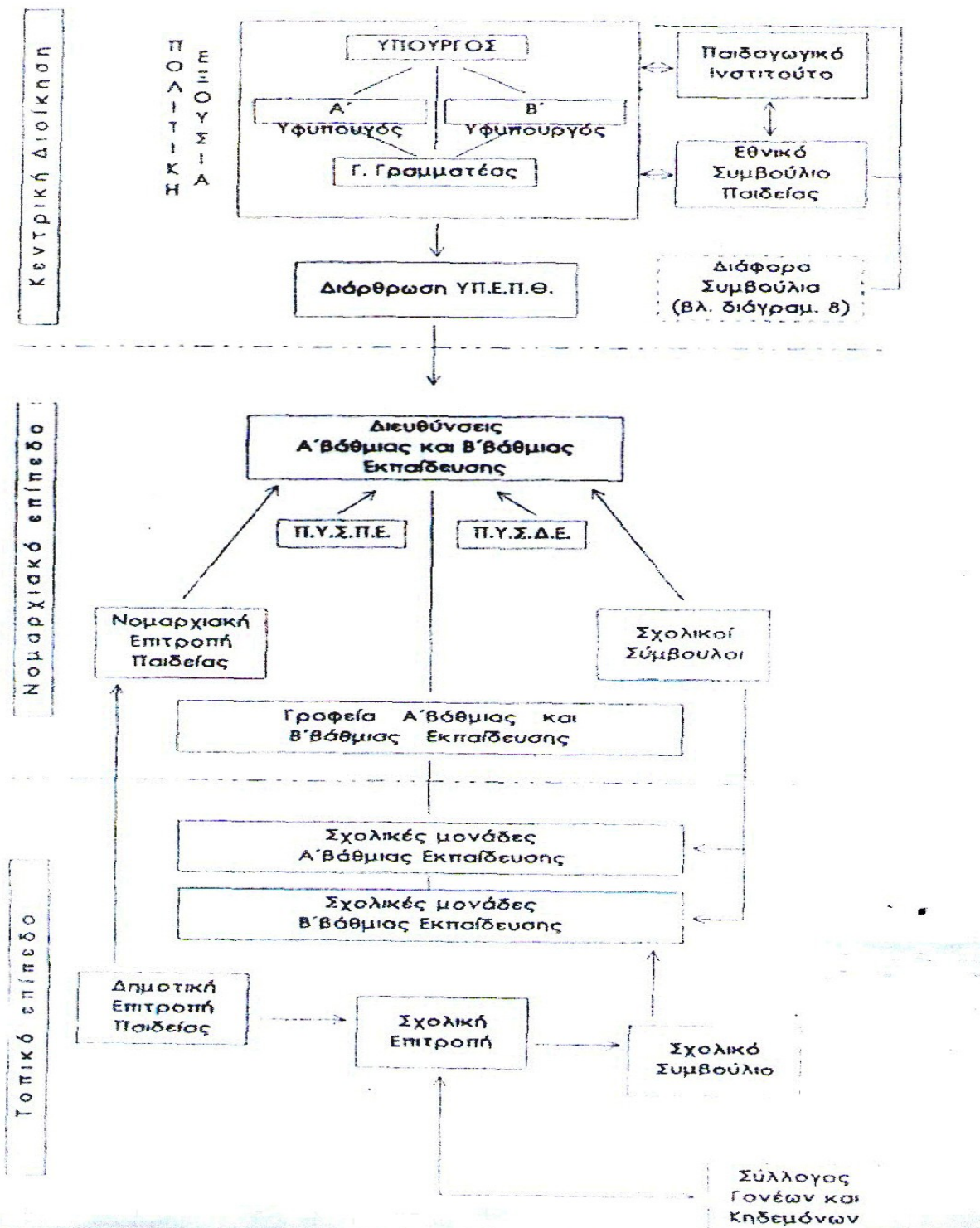
Ιεραρχική Οργάνωση και Βαθμός Εξουσίας του Εκπαιδευτικού Συστήματος

⁸¹ Ανδρέου, Α., - Παπακωνσταντίνου, Γ., (1994), *Εξουσία και Οργάνωση και Διοίκηση του Εκπαιδευτικού Συστήματος*, εκδ. Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11⁸²

Λειτουργική Διάρθρωση του Εκπαιδευτικού Συστήματος

⁸² Ανδρέου, Α., - Παλακωνσταντίνου, Γ., (1994), *Εξουσία και Οργάνωση και Διοίκηση του Εκπαιδευτικού Συστήματος*, εκδ. Νέα Σύνορα - Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα.

Β΄ μέρος

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

83

⁸³ «Ο Νουμάς κυκλοφορεί για πρώτη φορά στις 2 Ιανουαρίου 1903 και, όπως μας πληροφορεί ο διευθυντής του περιοδικού που έμελλε να γίνει το μαχητικότερο έντυπο του δημοτικισμού, το όνομα Νουμάς δεν έχει καμία συμβολική σημασία και δεν πρέπει να συσχετίζεται ούτε με τον ομώνυμο βασιλιά και νομοθέτη της Ρώμης ούτε με τον ήρωα του Αλφόνς Ντωντέ, τον Νουμά Ρουμεστάν. Όταν αργότερα τον ρωτούν για την επιλογή του, ο Δημήτρης Ταγκόπουλος απαντά πως ήταν ένας πρώτης τάξεως τίτλος για εφημερίδα γιατί ήταν μια λέξη δυσλόαβη, τονιζόταν στη λήγουσα κι είχε και τελικό σίγμα». Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ. (1999), *Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική*, εκδ Ολκός, Αθήνα, σελ.135-140.

1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Ορισμός

Κάποτε στην Ελλάδα ο κόσμος δεν ήξερε ποια είναι η μητρική του γλώσσα. Μάλλον για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι, από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, υπήρχε ένα βασικό πρόβλημα. Η Ελλάδα ήταν δίγλωσση, και μάλιστα πολλές φορές ακόμη και τρίγλωσση!!

Οι γλώσσες αυτές ήταν τα ελληνικά, τα ελληνικά, και φυσικά τα ελληνικά... Έτσι, λοιπόν, στις αρχές του 20ού αιώνα, παρατηρείται μία εντατική δραστηριότητα για την προώθηση των ιδεών του δημοτικισμού.

Ιστορική αναδρομή

Ο διχασμός της γλώσσας κάνει την εμφάνισή του μόλις τον 1ο αιώνα π.Χ. Τότε ήταν που οι αττικιστές εισήγαγαν τη διγλωσσία στον ελληνικό κόσμο, επιβάλλοντας μια απομίμηση της κλασσικής Αττικής⁸⁴ διαλέκτου, η οποία αντιπαρατέθηκε με την ήδη κυρίαρχη Δημώδη προφορική.

Η εξέλιξη των δυο τύπων γλώσσας στους αιώνες που ακολούθησαν, οδήγησαν στο λεγόμενο Γλωσσικό Ζήτημα, που εντάθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα και αποτελεί μια περίεργη ιδιομορφία της ελληνικής κουλτούρας.

Το κράτος των Μακεδόνων ύστερα από τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, υιοθετεί την Αττική διάλεκτο για τις διοικητικές, εμπορικές και διπλωματικές του ανάγκες. Η Αττική διάλεκτος διαμορφώνεται σταδιακά σε νέα μορφή ελληνικής γλώσσας, την Ελληνιστική ή Κοινή, η οποία θα καθορίσει αργότερα τη Βυζαντινή και νέα Ελληνική γλώσσα.

Οι κοσμοϊστορικές πολιτικές αλλαγές, η επικράτηση νέας θρησκείας, η αλλαγή δημόσιας- ιδιωτικής ζωής και η μεταβολή νοοτροπίας ανθρώπων είναι οι κύριες αιτίες

⁸⁴ Ο Αττικισμός, ως φαινόμενο, ξεκίνησε από Έλληνες λογίους και δασκάλους του 1ου αι. μ.Χ., οι οποίοι πίστευαν –αδιαφορώντας για τη φυσική εξέλιξη της ζωντανής καθομιλουμένης– ότι η ορθή γλώσσα ήταν η αττική και ότι η γλώσσα της εποχής τους, η Κοινή, ήταν γεμάτη από παραφθορές, που είχε υποστεί κάποια πρότυπη γλωσσική μορφή. Την άποψη αυτή υιοθέτησαν, εκτός από τους λόγιους, και άλλοι μορφωμένοι, με αποτέλεσμα να κυκλοφορήσουν και εγχειρίδια με οδηγίες για την ορθή χρήση της αττικής. Τη συγγραφή ενός τέτοιου εγχειριδίου επιμελήθηκε ο γραμματικός Φρόνιχος, λεξικογράφος της ρωμαϊκής εποχής.

της νέας πια μορφής γλώσσας, της Κοινής, που έχει υποστεί αλλοιώσεις τόσο στη φωνητική όσο και στη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο.

Αργότερα, οι Αλεξανδρινοί γραμματικοί επινοούν τους τόνους και, πιστεύοντας ότι με τη χρήση της Αττικής θα συνεχιζόταν η παράδοση στη συγγραφή έργων, ανάλογων της κλασσικής περιόδου, διδάσκουν τον Αττικισμό, με αποτέλεσμα ,

1. Τη στροφή λογίων προς ένα τεχνητό γραπτό ιδίωμα.
2. Τη διγλωσσία.
3. Την επικράτηση του άκαμπτου αρχαϊσμού μεταγενέστερα.

Για ένα και μισό αιώνα ο ελληνισμός στο νεοσύστατο τότε κράτος βασανίστηκε με προβλήματα παιδείας, κοινωνικά αλλά και πολιτικά λόγω αυτής της αναγκαιότητας αναζητώντας επίσημη γλώσσα .

Αρχικά, στη γραπτή και προφορική μετάδοση της διδασκαλίας του Χριστιανισμού, χρησιμοποιείται η Κοινή και η Παλαιά και Καινή διαθήκη γράφονται σε αυτήν. Οι Τρεις Ιεράρχες αργότερα χρησιμοποιούν τον Αττικισμό στον επίσημο εκκλησιαστικό λόγο ως συμφιλίωση και εξοικείωση με την ελληνική παιδεία.

Κατά τα Βυζαντινά χρόνια, η διγλωσσία, μεταξύ γραπτής - Ομιλούμενης, Αττικής – κοινής συνετέλεσε στην ξεχωριστή εξέλιξη αυτών. Ο μεν γραπτός λόγος οδηγήθηκε σε μια προοδευτική στρυφνότητα στη σύνταξη του, ο δε προφορικός, χωρίς φραγμούς απλοποιήθηκε φωνητικά και συντακτικά, ενώ συγχρόνως υιοθέτησε νέες λέξεις τόσο αρχαίες όσο και από άλλους λαούς, λόγω του εκχριστιανισμού αυτών. Κατά την εκπονή αυτής της ιστορικής περιόδου, υπάρχουν περισσότερες πηγές λόγω γραπτών λογοτεχνικών κειμένων στη Δημόδη και σε μια νέα Ελληνική γλώσσα που σταδιακά διαμορφώνεται και παράλληλα γίνεται γνωστή.

Κατά την Τουρκοκρατία σε περιοχές που ήταν απομονωμένες παρατηρήθηκε η διαμόρφωση των νέων ελληνικών καθώς και η δημιουργία των διαλέκτων και των ιδιωμάτων, που όμως θα εξασθενίσουν την εποχή της ίδρυσης του νεοελληνικού κράτους. Πολύ χαρακτηριστική, επίσης, ήταν η τάση των Ελλήνων να συνδεθούν ψυχικά με την αρχαιότητα καθώς δίνουν αρχαία ονόματα στα παιδιά τους και στα καράβια τους.⁸⁵

Η αρχαιολατρεία αυτή είναι απόρροια της προσπάθειας του ελληνικού εθνους για αναγέννηση Η ομάδα του Μοισιόδακα και του Καταρτζή προτείνει ότι, για να απελευθερωθεί η Ελλάδα από την Οθωμανική κυριαρχία, πρέπει ο λαός να μορφωθεί,

⁸⁵ Βακαλόπουλος, Ε., (1973), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, σ. 662.

χρησιμοποιώντας τη γλώσσα του, που είναι ικανή να εκφράσει όλες τις ανθρώπινες γνώσεις και όλα τα αισθήματα. Στις προσπάθειες αυτές των προοδευτικών η απάντηση είναι αντίδραση και διώξεις από τους συντηρητικούς του Πατριαρχείου, που υποστηρίζουν την αρχαϊζουσα.⁸⁶

Σύγχρονη εποχή

Κατά την ίδρυση της σύγχρονης Ελλάδος τέθηκε στο προσκήνιο το ζήτημα της επικρατούσας γλώσσας στην εκπαίδευση, και αυτό γιατί, η λαϊκή γλώσσα ήταν ακαλλιέργητη, φθαρμένη παραμορφωμένη και δεν μπορούσε να εκφράσει πολυσύνθετες ιδέες. Ως εκ τούτου και παίρνοντας ως βάση, την αρχαϊζουσα που έχει τις βάσεις της στην βυζαντινή, αλλά και την λαϊκή γλώσσα, δημιουργήθηκε ένα νέο μόρφωμα, αυτό της Καθαρεύουσας.

Οι δημιουργοί του μορφώματος αυτού υποστήριζαν πως η γλώσσα αυτή είχε «καθαριστεί» από τις ξενικές προσθήκες, χρησιμοποιούσε τους κανόνες των αρχαίων και της αρχαϊζουσας, αλλά είχε ως θεμέλιο λίθο την λαϊκή γλώσσα. Σε αυτόν τον καθαρισμό οφείλει άλλωστε και το όνομά της, Καθαρεύουσα.

Στο μόρφωμα της Καθαρεύουσας συνέβαλε κατά πολύ και ο Αδαμάντιος Κοραής.

Έτσι λοιπόν η χώρα μας πορεύτηκε ή καλύτερα συμπορεύτηκε για σχεδόν 150 χρόνια με αυτό το γλωσσικό μόρφωμα.

Τα παιδιά μιλούσαν άλλη γλώσσα στο σπίτι τους και τις παρέες τους, και άλλη στο σχολείο. Άλλη γλώσσα μιλούσαν οι βουλευτές στο βήμα της Βουλής και άλλη στα έδρανα, στις μεταξύ τους συζητήσεις. Η Καθαρεύουσα, η αρχαϊζουσα, η Δημοτική, η αρχαία ελληνική, αλλά και η Σύγχρονη ελληνική, αποτελούν απλώς διαφορετικές μορφές της ίδιας «μητέρας γλώσσας», της Ελληνικής γιατί και χρησιμοποιείται η πλάγια γραφή παραπάνω.

Στην πορεία των ετών, όλο και περισσότεροι λόγιοι υποστήριζαν την απλοποίηση της γλώσσας και την αντικατάσταση της Καθαρεύουσας από την Δημοτική, με αποτέλεσμα να ξεσπούν διάφορα επεισόδια στο όνομα της ελληνικής γλώσσας. Κάποιες φορές ήταν και αιματηρά!

Στα 1901 όταν ο συγγραφέας Αλέξανδρος Πάλλης, «*αποδίδει εις την γνησίαν γλώσσαν του ελληνικού Λαού*», το Ευαγγέλιο, τις τέσσερις αφηγήσεις των

⁸⁶ Βακαλόπουλος, Ε., (1973), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, σ. 662.

Ευαγγελιστών της Αγίας Γραφής, που τις προσονόμασε «Η Νέα Διαθήκη κατά το Βατικανό Χειρόγραφο», υπήρξαν αντιδράσεις αρχαϊστών από την κίνηση αυτή, όμως η αλήθεια είναι πως το γεγονός πέρασε απαρατήρητο. Το «κακό» άρχισε όταν η εφημερίδα Ακρόπολις αποφάσισε τον Οκτώβριο του 1901 να το δημοσιεύει σε συνέχειες, υπό τον τίτλο «Το έργο της Βασιλίσσης η Ακρόπολις το συνεχίζει».⁸⁷ Ο ιδρυτής και διευθυντής της εφημερίδας Βλάσης Γαβριηλίδης, φυσιογνωμία προοδευτική, έκρινε ότι «θεάρεστον έργον είναι» να φθάσει σε κάθε ελληνικό σπίτι και να «γίνει απολύτως αντιληπτόν» από κάθε Ορθόδοξο Έλληνα το Ευαγγέλιο.

Πρωταρχικός στόχος ήταν οι περισσότεροι Έλληνες εκείνης της εποχής, οι οποίοι δεν είχαν ούτε την βασική εκπαίδευση, να αποκτήσουν «πρόσβαση» στα πατερικά κείμενα. Αυτό όμως προκάλεσε τρομερές αντιδράσεις. Κάτι παράξενο για την σημερινή εποχή, ήταν πως αυτοί που αντέδρασαν πρώτοι ήταν οι φοιτητές. Όπως διαπιστώθηκε αργότερα, ο Γαβριηλίδης έπραξε έχοντας την σύμφωνη γνώμη του τότε Αρχιεπισκόπου Αθηνών Προκοπίου για την δημοσίευση του Ευαγγελίου και την συγκατάθεση του κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, καθηγητή Εμμανουήλ Ζολώτα.

Με την παρακίνηση καθηγητών τους, όπως οι «γλωσσοαμύνητες» αντιδημοτικιστές ακαδημαϊκοί Κόντος, Βάσης και Μιστριώτης, οι φοιτητές άρχισαν να δραστηριοποιούνται. Αποτέλεσμα ήταν πως μετά την σύσκεψη πολλών φοιτητών και καθηγητών, να μεταβούν στα γραφεία της Ακροπόλεως και να ζητήσουν την άμεση διακοπή των δημοσιεύσεων. Το επεισόδιο έμεινε εκεί, όμως όχι για πολύ. Το ζήτημα, μέρα με την ημέρα λάμβανε διαστάσεις και όλο και περισσότερος κόσμος αντιδρούσε.

Η αλήθεια είναι πως οι αντιδράσεις ήταν εν μέρει δικαιολογημένες και αυτό διότι το γλωσσικό ζήτημα δεν αφορούσε μόνο την γλώσσα, αλλά ήταν ένα «εθνικόν ζήτημα». Μην ξεχνάμε το μέγεθος της χώρας εκείνη την περίοδο, αλλά και τις απειλές από το εξωτερικό. Το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων ήταν «αλύτρωτοι», και ο εθνικισμός είχε γερές βάσεις στην ελληνική κοινωνία. Έτσι οποιαδήποτε προσπάθεια κάποιου να «ακουμπήσει» την γλώσσα αυτομάτως τον μετέτρεπε σε εθνοπροδότη, διότι διέκοπτε την «ακέραιη σχέση» με την γλώσσα των προγόνων μας.

⁸⁷ Συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (1977), Εκδοτική Αθηνών τόμος ΙΔ', Αθήνα, σελ 365.

Στα πρωτοσέλιδα διαφόρων εφημερίδων οι δημοτικιστές παρουσιάζονταν ως άθεοι, προδότες και Σλάβοι, λόγω της ρωσικής καταγωγής της βασίλισσας.⁸⁸

Τελικά η Ακρόπολις πείστηκε και διέκοψε τις δημοσιεύσεις βγάζοντας και ανακοίνωση στην οποία τόνιζε πως, παραμένει «πολέμιος αμείλικτος παντός φρονούντως αντεθνικώς και ατίμως ότι το Ευαγγέλιον πρέπει να αναγιγνώσκεται εν ταις εκκλησίαις εις άλλην τινά γλώσσαν πλην εκείνης εις την οποίαν εγράφη υπό των Θεοπνεύστων ανδρών».⁸⁹

Ανάλογες αντιδράσεις είχε προκαλέσει δύο χρόνια μετά, η μετάφραση της Ορέστειας του Αισχύλου από τον Γεώργιο Σωτηριάδη, ενός «ευρυμαθούς ελληνιστού και διαπρεπούς αρχαιολόγου». Τον Νοέμβριο του 1903, φοιτητές, υποκινημένοι και αυτή τη φορά από τον καθηγητή τους Γεώργιο Μιστριώτη, διαδήλωσαν απαιτώντας να μην γίνει η παράσταση. Οι διαδηλώσεις κατέληξαν σε αιματηρά επεισόδια με έναν, ή κατά άλλες πηγές δύο, νεκρούς και πολλούς τραυματίες. Τα θλιβερά αυτά επεισόδια έμειναν στην Ιστορία ως «Ορεστειακά».

Αυτά ήταν από τα πιο σημαντικά γεγονότα που σημαδεύουν το γλωσσικό ζήτημα, το οποίο ήταν ένα ζήτημα που απασχολούσε τους Έλληνες και ελληνόφωνους πληθυσμούς από την αρχαιότητα και δεν ήταν απλά πρόβλημα της σύγχρονης Ελλάδος.

Τέλος, λίγο μετά την μεταπολίτευση η καθαρεύουσα μπήκε στο χρονοντούλαπο της Ιστορίας λήγοντας αυτό το πρόβλημα. Το 1977 ήταν που ξεκίνησε να εφαρμόζεται η εγκύκλιος, σύμφωνα με την οποία όλα τα δημόσια έγγραφα στην Ελλάδα θα συντάσσονται πλέον στη Δημοτική.

⁸⁸ Συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (1977), Εκδοτική Αθηνών τόμος ΙΔ', Αθήνα, σελ 376.

⁸⁹ Συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (1977), Εκδοτική Αθηνών τόμος ΙΔ', Αθήνα, σελ 365.

Ιστορικοί Σταθμοί πολιτικές αντιπαραθέσεις

Ο γλωσσικός εμφύλιος, το μόνιμο άγχος της καταδίωξης, ακόμη και της πολιτικής, των δημοτικιστών και το ρήγμα ανάμεσα στις μορφωμένες αστικές τάξεις και το λαό ήταν οι συνέπειες στη κοινωνική και πολιτική ζωή του ελληνικού έθνους.

Το γλωσσικό ζήτημα παίρνει πολιτικές διαστάσεις με την έκδοση το 1888, του βιβλίου του Ψυχάρη «Το ταξίδι μου». Το 1920, εξαπολύονται κατηγορίες από τους συντηρητικούς καθαρευουσιάνους, όπως άθεοι, αναρχικοί, προδότες, με αποτέλεσμα τον γλωσσικό εμφύλιο με τα «ευαγγελιακά» γεγονότα.

Από τη μια μεριά στέκονταν οι δημοτικιστές, ως προοδευτικοί, επαναστατικοί και εξωραϊστές και από την άλλη οι καθαρευουσιάνοι, ως υποστηρικτές του έθνους, της θρησκείας, των ιδεωδών και φυσικοί απόγονοι της αρχαιότητας. Η δίκη του Δελμούζου και του Κακριδή είναι ατράνταχτες αποδείξεις της κοινωνικής σύγκρουσης του γλωσσικού ζητήματος.⁹⁰ Ειδικά στην περίπτωση του Κακριδή, ενώ το κράτος βρίσκεται υπό γερμανική κατοχή και ο λαός πεινά, εθνικό καθήκον και «πατριωτισμός» επιβάλλουν τη δίκη.

Η ελληνική κοινωνία διχάστηκε τόσο βαθιά και η αντιπαραθέση για τη γλώσσα που πρέπει να μιλά να βρίσκεται σε μια συνεχή δίνη, από την οποία βγαίνοντας κάπου-κάπου πηγαίνει πότε δεξιά και πότε αριστερά. Η πολιτική επιβάλλει τη δημοτική ή την καθαρεύουσα, καθώς από τη μια άκρη της ζυγαριάς είναι η επικράτηση γενικά της δημοτικής στη λογοτεχνία και από την άλλη η καθιέρωση της καθαρεύουσας ως γλώσσας των θεσμών και της εκπαίδευσης.

Οι κυβερνώντες καθαρευουσιάνοι όταν ο Δ. Γληνός (1926) προσχώρησε στην αριστερά βρήκαν ως αφορμή το γεγονός και σύνδεσαν τους δημοτικιστές με τους αριστερούς. Η δίωξή τους καθιερώθηκε, καθώς είναι πλέον πολιτικοί αντίπαλοι με μόνιμο αίσθημα ότι κινδυνεύει η ζωή τους και αποκλείεται η συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή.

Ο Μ. Τριανταφυλλίδης δεν κερδίζει την έδρα της γλωσσολογίας στο πανεπιστήμιο εξ αιτίας της προχειρότητας, της απλοποίησης και των σφαλμάτων που τον διέπουν... Έτσι τουλάχιστον υποστήριξαν οι κρυφοί αντίπαλοί του.

⁹⁰ Βακαλόπουλος, Ε., (1973), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, σ. 662.

Πιο ειδικά, το 1911, όταν, μετά από τέσσερις ημέρες συνεδρίασης στη Βουλή ο Βενιζέλος υποχώρησε στο κατεστημένο και όρισε την Καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του κράτους, επιβεβαιώθηκε για άλλη μια φορά, η δύναμη της συντηρητικής παράταξης και της εκκλησίας στη χώρα μας.

Η υποχώρησή του ήταν πολιτικός και προσωπικός συμβιβασμός που υπερκερρά την πραγμάτωση των θεμελιωδών αλλαγών που εκκρεμούν στη κοινωνία. Γενικά, η φίμωση του λόγου κυριαρχεί και ο χρήστης της δημοτικής θεωρείται ότι υποτιμά τις αξίες της παράδοσης, της θρησκείας και πολεμά τη καθιερωμένη κοινωνική τάξη πραγμάτων.

Το βαθύ ρήγμα που δημιουργείται ανάμεσα στον απαίδευτο λαό και στις μορφωμένες τάξεις, έχει ως σκοπό την κοινωνική διάκριση, καθώς αποκλείεται αυτός ο βασανισμένος ανά τους αιώνες απλός λαός από την εξουσία και καλλιεργείται η υπακοή στο κατεστημένο που θέλει να αποτελεί παράδοση. Η χρήση της σωστής γλώσσας δηλώνει ανωτερότητα, καθώς οι χρήστες της δεν ανήκουν στους κοινούς θνητούς που δυσκολεύονται να χειριστούν την καθαρεύουσα.

Η γλώσσα, λοιπόν, γίνεται όπλο για την άσκηση βίας και εξουσίας. Ειδικότερα κατά τη δικτατορία, οι καθαρευουσιανισμοί στόχευαν στην κοινωνική διάκριση και επομένως στη μετάδοση του μηνύματος ότι είναι ανώτεροι και πολιτικά. Η ασάφεια, κυρίως, που χαρακτήριζε το λόγο των πολιτικών τους, νομιμοποιούσε την κατοχή του βήματος και του λόγου. Αναρωτιόμαστε, βέβαια, αν πράγματι Καταλάβαιναν και οι ίδιοι το νόημα των όσων έλεγαν ή απλά ήταν ένα πολιτικό παιχνίδι εντυπώσεων με σκοπό τη γέννηση του φόβου και της ολοκληρωτικής παραδοχής;

Στην αντίθετη πλευρά, πάλι, οι δημοτικιστές, όπως γράφει ο Χρηστίδης στη μετάφραση του Αστικού Κώδικα και τονίζει η Φραγκουδάκη,⁹¹ έφτανε να γράψουν της αποβλάκωσης αντί της αποβλακώσεως για να χαρακτηριστούν αμφίβολης εθnikοφροσύνης, πράκτορες του κομμουνισμού, ή και ακόμη να χάσουν κάθε ελπίδα σταδιοδρομίας σε επίσημους επιστημονικούς κύκλους.

⁹¹ Φραγκουδάκη, Αν., (2001), *Η Γλώσσα και το Έθνος*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σ. 78.

Εναλλαγές Καθαρεύουσας- Δημοτικής

Κατά τη διάρκεια του 19ου και του 20ου αιώνα στην εκπαίδευση διαφαίνεται να έχουν συμβεί δέκα παλινδρομήσεις στην διδασκόμενη εκπαίδευση στα Δημοτικά σχολεία, εννέα εκ των οποίων έγιναν μεταξύ 1971 και 1977, οπότε και καθιερώθηκε οριστικά η Δημοτική γλώσσα στην α/θμια εκπαίδευση της χώρας μας.⁹²

- 1834-1911 Χρήση της Καθαρεύουσας.
- 1920 Χρήση της Καθαρεύουσας.
- 1923 Χρήση της Δημοτικής στην πρωτοβάθμια.
- 1933 Χρήση της Καθαρεύουσας.
- 1936-1941 Χρήση της Δημοτικής στην πρωτοβάθμια.
- 1941-1964 Χρήση της Καθαρεύουσας.
- 1964-1967 Χρήση της Δημοτικής στην πρωτοβάθμια.⁹³
- 1967-1974 Χρήση της Καθαρεύουσας.
- 1977 Χρήση της Δημοτικής σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.
- 1991 Συνταγματική κατοχύρωση της Καθαρεύουσας σε όλη την εκπαίδευση.

⁹² Λαμπρίδης, Γ., (1993). *Οι περιπέτειες της Δημοτικής. Πρακτικά της Βουλής του 1911, 1976 και του 1982*, Αθήνα, σ. 201.

⁹³ Δημοσιευμένο στο ΦΕΚ 182/24.10.1964

2. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Πολλά αρνητικά αποτελέσματα επέφεραν στη μακρόχρονη πορεία των 150 χρόνων, οι αντιπαραθέσεις των απόψεων της μιας ή της άλλης κοινωνικής ομάδας για το γλωσσικό ζήτημα.

Οι συνέπειες στην πολιτισμική και πνευματική εξέλιξη του έθνους ήταν κυρίως η ματαίωση του προορισμού της γλώσσας, ο περιορισμός πολιτισμικής ανάπτυξης, η γλωσσική ανασφάλεια που χαρακτηρίζει όλους τους ενήλικες ακόμα και σήμερα, που έχουν διδαχτεί δημοτική και καθαρεύουσα ημιτελώς και η στασιμότητα της εκπαίδευσης.

Η απαξίωση του προορισμού της γλώσσας αποτέλεσε εμπόδιο και για την πνευματική εξέλιξη του έθνους. Η χρήση μιας γλώσσας άγνωστης, δυσνόητης, και δύσχρηστης, όπως ήταν η καθαρεύουσα, απομάκρυνε το χρήστη της από την εξωτερική της σκέψης του. Η απόδοση της εσωτερικευμένης γλώσσας εμποδιζόταν λόγω του δύσχρηστου εργαλείου του λόγου. Η αντιπαραθέσή της παράλληλα σε μια γλώσσα του λαού λειτουργούσε ανασταλτικά στη διαμόρφωση κοινής κουλτούρας.

Η γλώσσα, αποτελεί έναν κώδικα επικοινωνίας και συνεννόησης αλλά είναι και γενικότερα πεδίο δημιουργίας, γόνιμο έδαφος, στο οποίο μπορεί να βλαστήσουν τόσο οι τέχνες, οι επιστήμες, και κάθε μορφή έκφρασης ενός λαού όσο και ο προσωπικός τρόπος έκφρασης κάθε ανθρώπου.

*«Η συνεχής εναλλαγή καθαρεύουσας και δημοτικής στην εκπαίδευση και στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο είχε σοβαρές συνέπειες στην πνευματική ανάπτυξη των παιδιών. Σήμερα, ενήλικες πια, είναι γλωσσικά ανασφαλείς καθώς, όταν θέλουν να εκφράσουν κάτι μπροστά σε κοινό, πάσχουν αναζητώντας τις κατάλληλες λέξεις».*⁹⁴

Συγχρόνως, όμως, η προσκόλληση της καθαρεύουσας στους τύπους καταργούσε την κριτική σκέψη, και με το πλαστό περίβλημα της δήθεν ευγένειας, οδηγούσε τα παιδιά στη μιμητική αναπαραγωγή γνώσεων μέσω της απομνημόνευσης. Ακόμα και σήμερα παρατηρείται συχνά ότι η γνώση της καθαρεύουσας δημιουργεί έπαρση και πίστη σε κοινωνική καταξίωση στους χρήστες της έναντι των μη χρηστών τους οποίους θεωρούν αδαείς, αμόρφωτους και υποδεέστερους. Η χρήση της, δηλαδή,

⁹⁴ Φραγκουδάκη, Αν., (1987), *Γλώσσα και Ιδεολογία*, εκδ.Οδυσσέας, Αθήνα, σ. 104.

προσδίδει πολλές φορές σοβαροφάνεια, που όμως οδηγεί στην αυταπάτη τους και την εξαπάτηση των άλλων.

Κατά την περίοδο του γλωσσικού ζητήματος, οι ομοϊδεάτες καθαρειουσιάνοι ζούσαν σε μια αυταπάτη, ενισχύοντας ο ένας τον άλλον ότι βρίσκονται στο σωστό και ορθό δρόμο, χωρίς πάντοτε να επιδεικνύουν κάποιο έργο αξιόλογο. Σε ομιλίες, συζητήσεις που απευθύνονταν στο κοινό με την εκφορά της καθαρειούσας αποκόμιζαν το θαυμασμό των «αδαών», οι οποίοι θεωρούσαν ότι μειονεκτούν και είναι υπεύθυνοι συγχρόνως. Ο ακροατής θαυμάζει αφού δεν καταλαβαίνει και κατακρίνει τον εαυτό του για το χαμηλό μορφωτικό του επίπεδο.⁹⁵

Τέλος το γλωσσικό ζήτημα παρεμπόδισε τον αναγκαίο εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης σε επιλογές μαθημάτων, διαμόρφωση προγραμμάτων και ανάπτυξη διαφόρων δραστηριοτήτων, καθώς οδήγησε πολλές φορές στη κυριαρχία της αρχαιολατρείας.

Τέλος, επισημαίνουμε ότι η κληρονομιά του γλωσσικού ζητήματος είναι βαρυσήμαντη. Τα 150 περίπου, αυτά χρόνια του γλωσσικού πολέμου επηρέασαν αρνητικά την εξέλιξη της γλώσσας, την εκπαίδευση, την εξέλιξη των γλωσσικών επιστημών τη σχέση των πολιτών μεταξύ τους και γενικότερα την οργάνωση κοινωνίας –κράτους.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι οι έννοιες του έθνους και της εθνικής γλώσσας πρέπει να είναι σεβαστές χάρη στη μακραίωνη πορεία τους και τις θυσίες του λαού για την επικράτησή τους. Η εδραίωση αυτού του σεβασμού στη συνείδησή μας στηρίζεται στη γνώση της ιστορίας του έθνους και της αντίληψης πως όλοι μας, είτε καθαρειουσιάνοι είτε δημοτικιστές, αποτελούμε ισάξια μέλη του.

Τα θετικά στοιχεία που προέκυψαν από την ιστορία του γλωσσικού ζητήματος, εφ' όσον βέβαια δε δόθηκε η ευκαιρία στη Δημόδη, η οποία θεωρήθηκε ανεπαρκής να αντιπροσωπεύσει την Ελλάδα, ήταν η δημιουργία της καθαρειούσας ως του γλωσσικού οργάνου που χρειαζόταν. Η κάθαρση, δηλαδή, η οποία έγινε από τον Κοραή, απομάκρυνε τούρκικες, αλβανικές και άλλες ξένες λέξεις και ιδιώματα που είχαν εισχωρήσει στη δημόδη αλλά, δυστυχώς, διαφοροποίησε λαϊκές λέξεις με επιβολή αρχαιότερων τύπων.

Επίσης η Νέα Ελληνική που χρησιμοποιούμε σήμερα, αποτελείται από συνένωση στοιχείων της δημοτικής και της καθαρειούσας και βρίσκεται τόσο κοντά

⁹⁵ Φραγκουδάκη, Αν., (1987), *Γλώσσα και Ιδεολογία*, εκδ.Οδυσσέας, Αθήνα, σ. 88.

στην «Κοινή» των χρόνων του Χριστού, κι ας απέχει πάνω από 2000 χρόνια όσο δε βρίσκεται η γλώσσα του 5ου αιώνα, κι ας απείχε από αυτήν 500 χρόνια.⁹⁶

⁹⁶ Τσολάκης, Χρ., (1999), *Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική*, εκδ, Νησίδες, Σκόπελος, σ. 134.

3. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΕΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Το Παρθεναγωγείο του Βόλου

Το Ανώτερο Παρθεναγωγείο, που ίδρυσε ο Δήμος Παγασών (Βόλου) το 1908, αποτελεί ένα σημαντικό σταθμό στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης και μάλιστα της γυναικείας, επειδή η ίδρυση και η λειτουργία του στην επαρχιακή πόλη συντάραξε τα λιμνάζοντα νερά του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος με το νέο πνεύμα και τις καινοτομίες που εισήγαγε στη διδασκαλία και τη σχολική μέθοδο, και συντέλεσε στην ανανέωση του ενδιαφέροντος των πολιτικών και εκπαιδευτικών παραγόντων στην Ελλάδα της πρώτης δεκαετίας του 20ού αιώνα προς τις εκπαιδευτικές ανάγκες του μισού περίπου πληθυσμού, που ως τότε, παραγκωνισμένος από την κρατική μέριμνα, επιδίωκε τη μορφωτική και κοινωνική αναγνώριση του ρόλου του.⁹⁷

Η κατά τρόπο αξιωματικό διατυπωμένη αυτή διαπίστωση, σχετικά με τις δυσλειτουργίες και τον προορισμό της γυναικείας εκπαίδευσης στην Ελλάδα, δεν απέχει πολύ από την πραγματικότητα, όπως έχει αποδειχτεί από τις σχετικές μελέτες στην εποχή μας.

Η παρούσα μελέτη έχει χρέος και στόχο να αποδείξει τον ισχυρισμό ότι η λειτουργία του βολιώτικου Παρθεναγωγείου συντέλεσε στην επανατοποθέτηση του προβλήματος της γυναικείας εκπαίδευσης στη χώρα μας και να καταστήσει ευκρινή τα όρια μέσα στα οποία η λειτουργία του Ανώτερου Δημοτικού Παρθεναγωγείου του Βόλου συντέλεσε στο να αντιμετωπιστούν από τους αρμόδιους φορείς τα προβλήματα της γυναικείας εκπαίδευσης και να δοκιμαστούν προγράμματα και μέθοδοι διδασκαλίας, που επιδίωκαν τη μεταρρύθμιση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης θηλέων στην Ελλάδα. Η σύνθεση της ιστορίας του βολιώτικου Παρθεναγωγείου και η έκθεση των γνωστών πληροφοριών για τη λειτουργία του, αποβλέπει, στο να δείξει το σημαντικό, όπως ισχυρίστηκα, ρόλο που έπαιξε στις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες της ελληνικής εκπαίδευσης κατά τη νεότερη εποχή.

⁹⁷ <http://www.iaen.gr>, προσπελάστηκε στις 14η Μαρτίου 2015.

Μαράσλειο Διδασκαλείο

Ιδρύθηκε στην Αθήνα το 1878 για τη μόρφωση δημοδιδασκάλων και δημοδιδασκαλισσών. Την ονομασία της η Παιδαγωγική Ακαδημία την οφείλει στον εγκατεστημένο στη Ρωσία ομογενή *Γρηγόριο Μαρασλή*, που με γενναία δωρεά (1902) συνέβαλε στη λειτουργία του διδασκαλείου και την αποπεράτωση του κτηρίου, που είχε παραχωρηθεί από τη μονή Πεντέλης. Η Μαράσλειος Παιδαγωγική Ακαδημία καταργήθηκε ουσιαστικά μετά την ίδρυση των Παιδαγωγικών Τμημάτων των Πανεπιστημίων, τα οποία ανέλαβαν τη μόρφωση των λειτουργών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Για τελευταία φορά εισηχθήσαν σε αυτήν σπουδαστές το έτος 1985. Το διδακτικό έτος 1988-1989 ήταν το τελευταίο της λειτουργίας της ως εκπαιδευτικού ιδρύματος.

Εκπαιδευτικός Όμιλος (1910-1927)

Μεγάλης σημασίας για την πορεία του γλωσσικού και εκπαιδευτικού ελληνικού ζητήματος υπήρξε η ίδρυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου το 1910.

Τα πρώτα μέλη του ήταν επιλεγμένα μέλη όπως ο Δελμούζος, ο Γληνός, ο Τριανταφυλλίδης, ο Παπαμαύρος, η Ιμβριώτη.⁹⁸ Είχαν αποκλειστεί και οι συντηρητικοί καθαρευουσιάνοι αλλά και οι οπαδοί του Ψυχάρη που θεωρούνταν ακραίοι και οι σοσιαλιστές που τους θεωρούσαν απόλυτους.

Ο Όμιλος ήταν η έκφραση του νεωτεριστικού ρεύματος του εκπαιδευτικού Δημοτικισμού στην Ελλάδα στις αρχές του 20ου αιώνα. Η βάση του ήταν η εισαγωγή της Δημοτικής Γλώσσας στην εκπαίδευση και η εφαρμογή των Αρχών του Σχολείου Εργασίας. Στο καταστατικό ίδρυσής του Ομίλου αναφέρεται χαρακτηριστικά πως είχε ως σκοπό την αναμόρφωση της Ελληνικής Εκπαίδευσης και την ίδρυση ενός πρότυπου Σχολείου στην Αθήνα.⁹⁹

Το 1927 ο Όμιλος διαλύεται εξαιτίας εσωτερικών αντιπαραθέσεων και ιδιαίτερα μετά από έντονη διαφωνία ανάμεσα σε Δελμούζο και Γληνό και των οπαδών τους. Ουσιαστικά η διαφωνία δεν εστηρίζοτο στις διαφορετικές παιδαγωγικές αντιλήψεις αλλά σε πολιτική αντιπαραθεση.

⁹⁸ Ευαγγελόπουλος, Σ., (1998), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 24.

⁹⁹ Κριαράς, Εμ., (1987), *Λόγιοι και Δημοτικισμός*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, σ. 158.

- Πρώτη και βαθιά διαφωνία ήταν ο καθορισμός της σχέσης Σχολείου και κοινωνίας. Ο Δελμούζος πίστευε πως το Σχολείο έπρεπε να είναι πάνω από κοινωνικές τάξεις και έξω από την πολιτική, ενώ Ο Γληνός δεν μπορούσε να δει το Σχολείο υπεράνω όλων αυτών.

- Δεύτερη διαφωνία τους ήταν η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών. Ο Δελμούζος υποστήριζε πως πρέπει να γίνεται μεθοδικά η διδασκαλία προκειμένου να ενισχύεται και το θρησκευτικό συναίσθημα, ενώ ο αντίπαλος του Γληνός πως πρέπει το θρησκευτικό συναίσθημα να είναι απόρροια ελευθερίας της συνείδησης του ατόμου.

- Τρίτη διαφωνία ήταν το θέμα της Εθνικής Αγωγής που ο Δελμούζος θεωρούσε πως οδηγεί στην εθνική αυτογνωσία, ενώ ο Γληνός πως η έννοια της Εθνικής Αγωγής σημαίνει πως η παιδεία θα στηρίζεται σε ζώντα πολιτισμικά στοιχεία και δεν πρέπει να γίνεται εκμετάλλευση της για καλλιέργεια του σωβινιστικού πνεύματος.

Ευαγγελικά (1901)¹⁰⁰

Ο χλιοειπωμένος όρος «θλιβερά επεισόδια» αναφέρεται κατά κανόνα στις συγκρούσεις κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων ή σε έκτροπα οπαδών αντιπάλων ποδοσφαιρικών ομάδων και χρησιμοποιείται κυρίως στην ψυχρή γλώσσα των μέσων μαζικής ενημέρωσης κατά κόρον, ιδίως τα τελευταία χρόνια.

Όμως, πριν από έναν αιώνα, επεισόδια στην Αθήνα και μάλιστα ιδιαίτερα βίαια και θλιβερά, καθώς στοίχισαν τη ζωή σε έντεκα ανθρώπους και προκάλεσαν την πτώση της κυβέρνησης προέκυψαν με αφορμή την ίδια τη γλώσσα και τις διάφορες απόψεις περί καθαρεύουσας και δημοτικής. Στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού, το γλωσσικό ζήτημα όχι μόνο δεν είχε επιλυθεί αλλά οι συγκρούσεις γύρω από αυτό βρίσκονταν σε μεγάλη έξαρση.

Ένα από τα παραδείγματα των αναταραχών και του αιματοκυλίσματος που έλαβαν χώρα λόγω του γλωσσικού ζητήματος είναι και τα λεγόμενα «Ευαγγελικά» ήταν ένα σύνθετο γεγονός που κατέδειχνε το πολιτικό και το πνευματικό κλίμα της εποχής. Τα επεισόδια πυροδότησαν μια σειρά από ενέργειες που σχετίζονταν με τη Γλώσσα την ελληνικήν.

¹⁰⁰ <http://www.elia.org.gr>, προσπελάστηκε την 23η Απριλίου 2015.

- Η μετάφραση των Ευαγγελίων στη δημοτική το 1898 με πρωτοβουλία της βασίλισσας Όλγας.
- Τα Ευαγγέλια μεταφρασμένα το 1901 από τον Αλέξανδρο Πάλλη σε πιο ακραία δημοτική.
- Και άλλη μια μετάφραση ενδιάμεσα, από τον θρησκευτικό σύλλογο «Ανάπλασις».

Όλα αυτά οδήγησαν στην παραίτηση του πρωθυπουργού Γεωργίου Θεοτόκη και του μητροπολίτη Αθηνών Προκοπίου. Αντιδημοτικιστές ακαδημαϊκοί όπως οι Μιστριώτης, Κόντος, Βάσης κ.ά.), στοιχεία της αντιπολίτευσης, καθώς και η διαμάχη ανάμεσα στις εφημερίδες Ακρόπολις, που δημοσίευε την μετάφραση του Πάλλη, και Σκριπ, Καιροί, Εμπρός, που την κατέκριναν, υποδαύλισαν την οργή των φοιτητών και ακολούθησαν τα γεγονότα του Νοεμβρίου του 1901, με έντεκα νεκρούς και πολλούς τραυματίες. Το ιστορικό κλίμα εκείνης της εποχής στη σκιά του σύνδρομου της «σλαβικής απειλής», σε συνδυασμό με την πρωτοβουλία της -Ρωσίδας στην καταγωγή- βασίλισσας είχαν ως αποτέλεσμα οι μεταφραστές, εκτός από βεβηλωτές των Ευαγγελίων και άθεοι, να θεωρηθούν επίσης προδότες και όργανα των Σλάβων.

Ορέστειακά (1903)¹⁰¹

Παρόμοιες αντιδράσεις προκάλεσε και η μετάφραση της Ορέστειας από τον Γ. Σωτηριάδη. Έτσι, τον Νοέμβριο του 1903, φοιτητές, υποκινημένοι και αυτή τη φορά από τον καθηγητή τους Γ. Μιστριώτη, διαδήλωσαν αξιώνοντας να μη γίνει η παράσταση. Οι διαδηλώσεις κατέληξαν σε αιματηρά επεισόδια με δύο νεκρούς. Αξιοσημείωτο είναι ότι όταν το 1901 στα εγκαίνια της Νέας Σκηνης του Βασιλικού Θεάτρου είχε ανέβει η Άλκηστις του Ευρυπίδη σε μετάφραση Χρηστομάνου, δεν είχαν προκληθεί τέτοιες αναταραχές.

Οι απόπειρες αυτές «ενδογλωσσικής μετάφρασης» θρησκευτικών κειμένων δεν ήταν οι πρώτες. Το 1536 είχαν μεταφραστεί από τον Ιωαννίκιο Καρτάνο αποσπάσματα από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, και το 1638 μεταφράστηκε στη νεοελληνική η Καινή Διαθήκη από τον Μάξιμο Καλλιπολίτη. Η πρώτη προσπάθεια δεν βρήκε συνεχιστές ενώ η δεύτερη καταδικάστηκε από την Ιερά Σύνοδο. Αντιστοίχως, και η Ορέστεια του Αισχύλου δεν ήταν το πρώτο παράδειγμα

¹⁰¹ <http://www.elia.org.gr>, προσπελάστηκε την 12η Μαρτίου 2015.

μετάφρασης κειμένου της κλασικής κληρονομιάς. Τα επεισόδια σχετίζονται και με τα εκάστοτε πολιτικά συμφραζόμενα. το γεγονός, ωστόσο, ότι σε ορισμένες περιπτώσεις το γλωσσικό πυροδότησε τόσο ακραίες και βίαιες αντιδράσεις, καταδεικνύει τη κοινωνία.

Τα Αθεϊκά του Βόλου (1914)

Η υπόθεση που ονομάστηκε «τα Αθεϊκά του Βόλου» υπήρξε μια σύνθεση γεγονότων και διαδικασιών, που πολύ νωρίς πήραν ευρύτερο χαρακτήρα από την απλή διατύπωση κάποιων κατηγοριών και προκάλεσαν την επέμβαση των δικαστικών αρχών. Θα επιχειρήσουμε παρακάτω την περιγραφή αυτών των γεγονότων.¹⁰²

Πρώτη φάση της πολύπλοκης αυτής υπόθεσης υπήρξε η απροκάλυπτη επίθεση της εφημερίδας Κήρυξ του Βόλου, τα δημοσιεύματα της οποίας αποτέλεσαν το πρώτο υλικό και οριοθέτησαν τα πλαίσια της δικαστικής δίωξης. Η κλιμάκωση των ενεργειών της δικαστικής αρχής (εισαγγελίας), η επέκταση των κατηγοριών σε πρόσωπα και ιδρύματα πέρα από το αρχικά κατηγορούμενο Ανώτερο Παρθεναγωγείο, ο εμπλουτισμός του κατηγορητηρίου με νέες προτάσεις, οφείλονται κυρίως στα δημοσιεύματα της εφημερίδας αυτής. Η τεράστια απήχηση που είχαν τα δημοσιεύματα και η επίδραση που ασκούσαν στην κοινή γνώμη καθιστούν καθοριστικό το ρόλο του Κούρτοβικ στη διαμόρφωση του κλίματος των «Αθεϊκών». Οι αντίπαλοι του Σχολείου, ο κύκλος του μητροπολίτη, οι αντίμαχοι της εργατικής τάξης και οι πολέμιοι του δημοτικισμού βρήκαν στις στήλες του Κήρυκος το εκφραστικό τους όργανο.¹⁰³

Οι κατηγορίες, που πρωτοδιατυπώθηκαν στις στήλες του Κήρυκος από τα μέσα Φεβρουαρίου ως τις αρχές Μαρτίου 1911, στρέφονταν εναντίον του προσωπικού του Α.Δ.Π. -κυρίως εναντίον του Δελμούζου, της Χριστάκου, του Βανάκου και του Σαράτση- και αφορούσαν την «αντιθρησκευτική», την «αντεθνική» και την «ανήθικη» συμπεριφορά τους, τόσο στην ατομική τους ζωή, όσο και κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας στο Σχολείο. Πρώτο χρονικά, και σε κρισιμότητα, υπήρξε το γεγονός της επεισοδιακής επίσκεψης του Δεσπότη στο Σχολείο, η συμπεριφορά του προσωπικού απέναντι του, η εξύβρισή του, η αποπομπή του και η δήλωση ότι δε

¹⁰² <http://www.iaen.gr>, προσπελάστηκε την 12η Μαρτίου 2015.

¹⁰³ <http://www.iaen.gr>, προσπελάστηκε την 12η Μαρτίου 2015.

διδασκόταν στο Σχολείο η προσευχή, επειδή τάχα αυτό ήταν υποκρισία και φαρισαϊσμός, καθώς και η μομφή ότι το Σχολείο μεταβλήθηκε σε κέντρο εξωγενών -άρα αντεθνικών- πειραματισμών «Γερμανικό και φράγκικο το κάνατε », σήμαναν την έναρξη της δυσφημιστικής εκστρατείας.¹⁰⁴

Η δεύτερη δέσμη κατηγοριών στρεφόταν κατά του Δελμούζου· αυτός απαγόρευσε στον ιερέα να κάνει αγιασμό την πρωτομηνιά, αρνιόταν να ασπαστεί το σταυρό, στο σπίτι του δεν υπήρχαν εικόνες αγίων, δεν ήθελε να βαφτίσει το παιδί του, αυτός και οι οικείοι του δεν εκτελούσαν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, έπιναν γάλα.κατά τη νηστεία της Μ. Εβδομάδας, τιμώρησε τις μαθήτριες όταν έκαναν το σημείο του σταυρού, απαγόρευε σε υπηρέτριες του σπιτιού του να νηστέψουν κλπ.¹⁰⁵

Μια άλλη δέσμη κατηγοριών αναφέρονταν στη διδασκαλία και τη σχολική ζωή: στο Σχολείο και στο μάθημα της υγιεινής προσέβαλαν την τιμή των μαθητριών, στο μάθημα των φυσιολογικών δίδασκαν «πώς σχηματίζεται το στήθος» ή «πώς τρίβονται τα ψάρια». Στους περιπάτους, στον κήπο ή στην αυλή του Σχολείου «χάιδεψαν το χέρι μιας μαθήτριας» ή «οι δάσκαλοι εναγκαλιζόνταν τις πιο καλοσχηματισμένες από τις μαθήτριες » και τέτοια παρόμοια.

Το τρίπτυχο των κατηγοριών του Κήρυκος συμπληρωνόταν με τις πληροφορίες ότι στο Σχολείο δίδασκαν βιβλία με ανήθικο, αναρχικό ή αντιπατριωτικό περιεχόμενο, και άλλα που μπορεί να δει κανείς στις σελίδες του Κήρυκος ή στις δημοσιευμένες καταθέσεις διαφόρων μαρτύρων. Στην επίσημη διατύπωση των αποδιδομένων κατηγοριών θα επανέλθουμε παρακάτω. Σ' όλα αυτά πρέπει να προστεθεί ο μόνιμος ψόγος εναντίον της γλωσσικής διδασκαλίας, για να συμπληρωθεί η εικόνα του φάσματος των κατηγοριών που εκτόξευε η εφημερίδα εναντίον του προσωπικού του Σχολείου, και να κατανοηθεί η εχθρότητα του κοινού απέναντι στα «σκάνδαλα », που απεκάλυπτε η εφημερίδα, και που -όπως ήταν φυσικό- κατετάραξαν την αγαθή συνείδηση των αδηφάγων, σε τόσα και τέτοια περιστατικά, αναγνωστών.¹⁰⁶

Οι υπεύθυνοι του Α.Δ.Π. έκαναν ό,τι μπορούσαν για να αντιμετωπίσουν το κύμα των συκοφαντιών του Κήρυκος και να απαλύνουν τη θολή εικόνα που σχημάτιζε το κοινό εναντίον τους. Οι σελίδες της αντίπαλης του Κούρτοβικ εφημερίδας, της Θεσσαλίας την ίδια περίοδο είναι κατάσπαρτες από αντιρρητικά κείμενα, σχόλια και ειδήσεις, που είχαν σκοπό να υπερκεράσουν τη δυσμενή απήχηση

¹⁰⁴ <http://www.iaen.gr>, προσπελάστηκε την 12η Μαρτίου 2015.

¹⁰⁵ <http://www.iaen.gr>, προσπελάστηκε την 12η Μαρτίου 2015.

¹⁰⁶ <http://www.iaen.gr>, προσπελάστηκε την 12η Μαρτίου 2015.

της δημοσιογραφικής εκστρατείας του αντιπάλου.

Έχει αναφερθεί ήδη ότι οι άνθρωποι του Παρθεναγωγείου δεν μπόρεσαν να ματαιώσουν την απόφαση κατάργησης του Σχολείου. Αλλά και στην περίπτωση των επιθέσεων του Κήρυκος φάνηκαν αδέξιοι δεν περίμεναν τέτοια αντίδραση στο έργο τους, ούτε βέβαια φαντάζονταν την έκταση της συκοφαντίας και τη δύναμη των αντιπάλων. Έτσι μοιραία πέρασαν στη θέση του αμυνόμενου, στη θέση του υπόλογου και του κατηγορούμενου. Έπρεπε να «χωνέψουν» πια ότι το μεταρρυθμιστικό τους έργο σταμάτησε άδοξα, και επιπλέον ότι έπρεπε να δώσουν λόγο για όσα τους καταμαρτυρούσαν· η πλάστιγγα είχε γύρει εναντίον τους. Ωστόσο δεν έμειναν αδρανείς. Η πρώτη άμεση ενέργεια του Δελμούζου και του Σαράτση ήταν να υποβάλουν μηνύσεις κατά των συκοφαντών τους. *«Καταγγείλαμε τον Κήρυκα»*. σημειώνει ο Σαράτσης, *«αλλά από μια περίεργη αντίληψη του τότε εισαγγελέως κ. Τόμαν από κατηγοροι γίναμε κατηγορούμενοι!»*. Πραγματικά η σειρά των μηνύσεων εναντίον του Κούρτοβικ για συκοφαντία, εξύβριση και χρηματισμό, παρά τις δίκες και τις καταδίκες του, δεν επανέφεραν τη δικαστική καταδίωξη στις σωστές κατευθύνσεις. Είναι τουλάχιστο περίεργο πώς, λ.χ., καταδικαζόταν ο Κούρτοβικ από το δικαστήριο του Βόλου για συκοφαντική δυσφήμιση του Σαράτση, ενώ ο εισαγγελέας του ίδιου δικαστηρίου στήριζε τη δίωξη του Σαράτση με βάση το περιεχόμενο των κατηγοριών του Κούρτοβικ.¹⁰⁷

Μαρασλειακά (1925-1927)

Το 1923 με διάταγμα Νόμου έγινε αναδιάρθρωση του Μαράσλειου Διδασκαλείου όπου εκπαιδεύονταν οι δάσκαλοι και έγινε προσάρτηση αυτού ως πρότυπο σχολείο στην Παιδαγωγική Ακαδημία. Ο στόχος του ορίστηκε με τη διττή έκφραση :

- Να προετοιμάσει ικανούς δασκάλους που θα εφαρμόσουν τις αρχές του Σχολείου εργασίας.
- Να μεταφέρουν οι δάσκαλοι αυτοί το νέο παιδαγωγικό πνεύμα του Δημοτικισμού, στην εκπαίδευση.

¹⁰⁷ <http://www.iaen.gr>, προσπελάστηκε την 12η Μαρτίου 2015.

Με Διευθυντή τον Αλέξανδρο Δελμούζο και διδάσκοντες τον Παπαμαύρο και την Ιμβριώτη επαναδραστηριοποιείται το πρόγραμμα του Εκπαιδευτικού Ομίλου.¹⁰⁸

Τα καινοτόμα προγράμματα του Μαρασλείου Διδασκαλείου προκαλούν τις έντονες αντιδράσεις των αντιπάλων του Εκπαιδευτικού Ομίλου με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων αναταραχών που ονομάστηκαν Μαρασλειακά.

Ο Δελμούζος κατηγορήθηκε για αντιθρησκευτικότητα, ανηθικότητα και αντιεθνικότητα και η Ιμβριώτη για υλιστικές διαθέσεις κατά την διδασκαλία της. Έτσι απομακρύνθηκαν από τις θέσεις τους μαζί και ο Γληνός και έκλεισε η παιδαγωγική Ακαδημία ανακόπτοντας την προσπάθεια για Εκπαιδευτικό Δημοτικισμό.¹⁰⁹

Τα Διδασκαλειακά

Στην συμπρωτεύουσα έχουμε παρόμοια περίπτωση με τα «Αθεικά» του Βόλου και τα «Μαρασλειακά» γνωστά ως «Διδασκαλειακά» γεγονότα, με πρωταγωνιστή τώρα έναν άλλον κορυφαίο Παιδαγωγό τον Μ. Κουντουρά.¹¹⁰ Τοποθετήθηκε Διευθυντής του εκεί Διδασκαλείου Θηλέων το 1927 και προσπάθησε να εισαγάγει τις νέες παιδαγωγικές αρχές που κυριαρχούσαν στην τότε σύγχρονη παιδαγωγική επιστήμη και ήταν σχετικές με τις αρχές του Σχολείου εργασίας.¹¹¹ Μεγάλη βαρύτητα δόθηκε στην οργάνωση της μαθητικής κοινότητας και της σχολικής ζωής, της ομαδικής εργασίας, τα ελεύθερα αναγνώσματα, τις μουσικές τεχνικές και τις υπαίθριες δραστηριότητες των φοιτητριών.¹¹²

Αυτές όμως οι πρωτοβουλίες προκάλεσαν αντιδράσεις ακόμα και από τους ίδιους τους συναδέλφους. του. Ο Κουντουράς κατηγορήθηκε πως δεν φρόντισε για την θρησκευτική αγωγή και τη γενική γνώση των φοιτητριών του και πως δεν εφάρμοσε πιστά τους νόμους και πως προσπάθησε να εφαρμόσει παράνομα τη δημοτική γλώσσα.¹¹³

¹⁰⁸ Ευαγγελόπουλος, ΣΠ., (1998), *Ελληνική εκπαίδευση*, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, σ. 54-55.

¹⁰⁹ Ευαγγελόπουλος, Σ., (1998), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 55.

¹¹⁰ Καραφύλλης, Α., (2002), *Νεοελληνική εκπαίδευση. Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, εκδ. Ελληνική εκδοτική, Αθήνα, σ. 102-103.

¹¹¹ Καραφύλλης, Α., (2002), *Νεοελληνική εκπαίδευση. Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, εκδ. Ελληνική εκδοτική, Αθήνα, σ. 102-103.

¹¹² Καραφύλλης, Α., (2002), *Νεοελληνική εκπαίδευση. Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, εκδ. Ελληνική εκδοτική, Αθήνα, σ. 102-103.

¹¹³ Καραφύλλης, Α., (2002), *Νεοελληνική εκπαίδευση. Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, εκδ. Ελληνική εκδοτική, Αθήνα, σ. 102-103.

Το πόρισμα των ανακρίσεων που ακολούθησαν ήταν καταπέλτης για τους επικριτές του Κουντουρά αφού η επιτροπή δικαίωσε το έργο του και κατέρριψε όλες τις κατασκευασμένες κατηγορίες εναντίον του. Όμως παρόλο που είχε πλέον επιτευχθεί ο μεγάλος στόχος του σπουδαίου αυτού παιδαγωγού για ουσιαστική ελληνική εκπαίδευση, οι πολέμοι του κατάφεραν και κέρδισαν τον αγώνα μεταξύ τους καθώς ο Κουντουράς παραιτήθηκε των παιδαγωγικών προσπάθειών του λίγο αργότερα, για να επανέλθει το 1929 ύστερα από κλήση του Γ. Παπανδρέου και να ασχοληθεί εκ νέου με τα ελληνικά εκπαιδευτικά δρώμενα.¹¹⁴

Η εξέγερση του Πολυτεχνείου¹¹⁵

Η εξέγερση του Πολυτεχνείου το 1973 ήταν δυναμική εκδήλωση αντίθεσης στο καθεστώς της Χούντας των Συνταγματαρχών. Η εξέγερση ξεκίνησε στις 14 Νοεμβρίου 1973, με κατάληψη του Μετσόβιου Πολυτεχνείου Αθηνών από φοιτητές και σπουδαστές που κλιμακώθηκε σχεδόν σε αντιχουντική επανάσταση και έληξε με αιματοχυσία το πρωί της 17ης Νοεμβρίου, μετά από μια σειρά γεγονότων που ξεκίνησαν με την είσοδο άρματος μάχης στον χώρο του Πολυτεχνείου και την επαναφορά σε ισχύ του σχετικού στρατιωτικού νόμου που απαγόρευε συγκεντρώσεις και την κυκλοφορία σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη.

Η χούντα, στην προσπάθειά της να ελέγξει κάθε πλευρά της πολιτικής, είχε αναμειχθεί στον φοιτητικό συνδικαλισμό από το 1967, απαγορεύοντας τις φοιτητικές εκλογές στα πανεπιστήμια, στρατολογώντας υποχρεωτικά τους φοιτητές και επιβάλλοντας μη εκλεγμένους ηγέτες των φοιτητικών συλλόγων στην Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδας (ΕΦΕΕ). Αυτές οι ενέργειες όπως είναι φυσικό δημιούργησαν έντονα αντιδικτατορικά αισθήματα στους φοιτητές, όπως τον φοιτητή Γεωλογίας Κώστα Γεωργάκη, ο οποίος αυτοπυρπολήθηκε δημόσια το 1970 στην Γένοβα της Ιταλίας σε ένδειξη διαμαρτυρίας ενάντια στη χούντα. Με αυτή την εξαίρεση, η πρώτη μαζική δημόσια εκδήλωση διαμαρτυρίας ενάντια στη χούντα ήρθε από τους φοιτητές στις 21 Φεβρουαρίου 1973.

Στις 14 Νοεμβρίου 1973 φοιτητές του Πολυτεχνείου αποφάσισαν αποχή από τα μαθήματα και άρχισαν διαδηλώσεις εναντίον του βάνουσου στρατιωτικού

¹¹⁴ Καραφύλλης, Α., (2002), *Νεοελληνική εκπαίδευση. Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, εκδ. Ελληνική εκδοτική, Αθήνα, σ. 102-103.

¹¹⁵ <https://el.wikipedia.org>, προσπελάστηκε 20η Μαΐου 2015.

καθεστώς. Οι φοιτητές που αυτοαποκαλούνταν «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι», οχυρώθηκαν μέσα στο κτίριο της σχολής επί της οδού Πατησίων και ξεκίνησαν τη λειτουργία του ανεξάρτητου ραδιοφωνικού σταθμού του Πολυτεχνείου. Ο πομπός κατασκευάστηκε μέσα σε λίγες ώρες στα εργαστήρια της σχολής Ηλεκτρολόγων Μηχανικών από τον Γιώργο Κυρλάκη. Το, πλέον ιστορικό, μήνυμά τους ήταν: *«Εδώ Πολυτεχνείο! Λαέ της Ελλάδας το Πολυτεχνείο είναι σημαιοφόρος του αγώνα μας, του αγώνα σας, του κοινού αγώνα μας ενάντια στη δικτατορία και για την Δημοκρατία.»*

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας το σημαδεύουν πλήθος μη ολοκληρωμένων μεταρρυθμιστικών αλλά και ασυνέχειες, ασυνέπειες και συγκρούσεις μεταξύ προοδευτικών και συντηρητικών δυνάμεων του τόπου μας. Είναι δε απόρροια της γενικότερης πολιτικής, κοινωνικής οικονομικής, πολιτιστικής, ιδεολογικής ασυνέπειας που επικράτησε στη χώρα από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους και δεν έχει τέλος.

Το Κράτος στην μεταπολεμική Ελλάδα, εμφανίζεται ως αυταρχικό, πολιτικά συγκεντρωτικό, πατερναλιστικό και υπεργραφειοκρατικό σύστημα, που πάντα έθετε εμπόδια και δυστοκίες σε όποιες εκπαιδευτικές αλλαγές, αφού συνέβαλε στην δημιουργία ενός συγκεντρωτικού, ιεραρχικά δομημένου εκπαιδευτικού συστήματος.¹¹⁶

Πάντα η εκπαιδευτική πολιτική καθοριζόταν και συνεχίζει, από την κορυφή της εξουσίας, ενώ η πραγμάτωσή της ανατίθεται ανέκαθεν στα περιφερειακά όργανα και στις σχολικές μονάδες. Υπάρχουν μικρά περιθώρια ανάληψης πρωτοβουλιών και υπευθυνότητων. Η εκπαιδευτική νομοθεσία εφαρμόζεται κατά τρόπο στείρο και ανορθολογικό.¹¹⁷

Η κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη ήταν πάντα ανισόρροπη καθώς η περιφέρεια της χώρας υπήρξε πάντα εξαρτημένη από τα διεθνή μητροπολιτικά κέντρα, με αργή ως ανύπαρκτη βιομηχανική ανάπτυξη, κακό οικονομικό μοντέλο, υψηλή ανεργία και ανισομέρεια ανάμεσα στην προσφερόμενη εκπαίδευση και απαιτήσεων αγοράς εργασίας. Η δυσμορφία αυτή ήταν και ο κυριότερος λόγος που αποτέλεσε τροχοπέδη στις εκπαιδευτικές αλλαγές.

Η χώρα πάντα ακροβατούσε ανάμεσα σε προοδευτικά ρεύματα που επεδίωκαν την ισότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη και την κινητικότητα και σε συντηρητικά ρεύματα προσκολλημένα στο παρελθόν, για τη διατήρηση του κοινωνικού status quo . Τα παραπάνω μαζί με την κυρίαρχη ανυπότακτη εκπαιδευτική κουλτούρα

¹¹⁶Καζαμίας, Α. & Κασσωτάκης, Μ., (1986), *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: Προσπάθειες, Αδιέξοδα, Προοπτικές*, Παν. Κρήτης, Ρέθυμνο.

¹¹⁷Λαΐνας, Α., (2000), *Διοίκηση και προγραμματισμός σχολικών μονάδων: Επιστημονικές προσεγγίσεις και ελληνική πραγματικότητα*. Στο: Παπαναούμ, Ζ., *Ο προγραμματισμός του εκπαιδευτικού έργου στη σχολική μονάδα*, Θεσσαλονίκη.

προσδιόρισαν την εκπαιδευτική μας ιστορία, δίνοντας στα εκπαιδευτικά θέματα πιο πολύ πολιτικό, παρά οικονομικό χαρακτήρα.¹¹⁸

Δεν υπήρξε ποτέ σταθερή εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα, όπως και δεν υπήρξε πολιτική συναίνεση μεταξύ των κομμάτων. Μόνο όταν αλλάζει μια Κυβέρνηση αλλά και όταν αλλάζουν υπουργοί της ίδιας Κυβέρνησης μεταρρυθμίσεις και αλλαγή πολιτικής. Ακολουθώντας την ιστορία θα διαπιστώσουμε πως πάντα υπήρχε βιασύνη και μια προχειρότητα στο σχεδιασμό, την οργάνωση και την εφαρμογή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, που γίνονται όχι για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα και τις ανεπάρκειες, αλλά με γνώμονα το πολιτικό όφελος κάθε παράταξης.¹¹⁹

Στη χώρα μας διαμορφώθηκαν τα εξής ρεύματα εκπαιδευτικής πολιτικής που χρεώνονται τις μεταρρυθμίσεις:

- α) το συντηρητικό,
- β) αστικό φιλελεύθερο,
- γ) κοινωνιομεταρρυθμιστικό και
- δ) το ριζοσπαστικό,

Το αστικό φιλελεύθερο έκανε τις περισσότερες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες. Το συντηρητικό τις πολεμούσε ως το 1976, ενώ μετά προχώρησαν και αυτοί σε μια αστικοδημοκρατική μεταρρύθμιση.

Τα εκπαιδευτικά μέτρα των τελευταίων χρόνων, μετά το '90, αποτυπώνουν την αναπροσαρμογή του εκπαιδευτικού μας μηχανισμού στις ανάγκες και τις προτεραιότητες της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης. Η Εκπαίδευση θεωρείται ως εφαλτήριο κοινωνικής - οικονομικής ανάπτυξης.

Το σχολείο της δεκαετίας του '80 κατηγορείται για την πτώση του επιπέδου σπουδών, αναντιστοιχία πτυχίου – αγοράς, ισοπέδωση και χαλάρωση. Οι διαφορές στις μαθητικές επιδόσεις αποδίδονται στους ίδιους τους μαθητές και όχι στην ανεπάρκεια του σχολείου να δώσει στον κάθε μαθητή αυτό που χρειάζεται. Σαν διέξοδος στην κρίση προβλήθηκε η αύξηση του εξεταστικού πλέγματος και η προσπάθεια γραφειοκρατικού ελέγχου του εκπαιδευτικού, μέσα από την Αξιολόγηση του έργου του.¹²⁰

¹¹⁸ Μπουζάκης, Σ., (1993), *Συγκριτική παιδαγωγική*, τ. III, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σ. 203.

¹¹⁹ Μπουζάκης, Σ., (1994), *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμ. Α' 1913-1929*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Όποια θεσμικά μέτρα πάρθηκαν από το 1997-2000 και μετά 2000-2004, αποτελούν την ελληνική προσπάθεια να συνεναρμονιστεί με το σύστημα και κυρίαρχη εκπαιδευτική ιδεολογία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στόχος του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος είναι η βελτίωση της εσωτερικής και εξωτερικής αποτελεσματικότητας και λειτουργικότητας του, προκειμένου να ανταποκριθεί στις διεθνείς πιεστικές αλλαγές. Να εκσυγχρονιστεί δηλαδή το εκπαιδευτικό μας σύστημα και να βελτιωθεί η ποιότητα, με μια διαδικασία προσαρμογής στις ανάγκες της κοινωνίας της γνώσης και της Δια Βίου Μάθησης.¹²¹

Η Ευρώπη, κυρίως με τα διάφορα όργανά της και τους φορείς της, άσκησαν πιέσεις για τη βελτίωση της ποιότητας του εκπαιδευτικού μας συστήματος και για την εναρμόνισή του με τα άλλα ευρωπαϊκά συστήματα τις δεκαετίες 1990 και 2000. Οι σχεδιασμοί και οι αλλαγές είναι προσαρμοσμένα στις υποδείξεις του «Λευκού Βιβλίου – Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση» (1993) και του «Λευκού Βιβλίου για την Εκπαίδευση και τη Κατάρτιση» (1995). Τα κοινοτικά κονδύλια (ΕΠΕΑΕΚ) έγιναν μοχλός και το κύριο εργαλείο για την αναδιάρθρωση του εκπαιδευτικού μας συστήματος.

¹²⁰Μαυρογιώργος, Γ., (2000), *Εκπαιδευτικές αλλαγές και Εκπαιδευτική Έρευνα*, στο Αιμιλία Μπάνου (επιμέλεια), Πανελλήνιο Συνέδριο Κ.Ε.Ε Εναρκτήρια Συνεδρίαση-Εισηγήσεις Ολομέλειας, Αθήνα.

¹²¹ Education 2000 – An Education/ Paideia of Open Horizons, 1997.

Γ' μέρος

**ΗΘΙΚΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ**

1. ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ

Η γενικότερη έννοια της Ηθικής, η οποία στο μεγαλύτερο μέρος έχει ως αντικείμενο έρευνας τον άνθρωπο, καθορίζεται ως το σύνολο των κανόνων που θα πρέπει να καθορίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά ως προς τους άλλους ανθρώπους.¹²² Ο Nash μελετά την έννοια της Ηθικής μέσα από την διαδικασία της εξέλιξης όπου αρχικά στο μακρινό παρελθόν το σύνολο των κανόνων και των υποχρεώσεων που έπρεπε να τηρούνταν αφορά μικρά σύνολα ανθρώπων όπως η οικογένεια και η φυλή, και όσο ο άνθρωπος εξελίσσεται οι ηθικοί κανόνες διευρύνονται στο έθνος και στην κοινωνία. Στο μέλλον, προδιαγράφεται η τήρηση κανόνων από τους ανθρώπους απέναντι στο περιβάλλον, στα ζώα, στα φυτά και γενικά απέναντι στη ζωή στον πλανήτη ως σύνολο.

Η έννοια του ηθικού σωστού και του ηθικού λάθους υπάρχει στον άνθρωπο κάθε κοινωνίας. Διάφοροι είναι εκείνοι που αναρωτιούνται και προβληματίζονται για τις ηθικές αρχές και αξίες και προσπαθούν να τις συσχετίσουν με το καλό, το δίκαιο, το τίμιο κ.α.

Στην ηθική, παρατηρεί ο Καντ, η διαφορά μεταξύ υποκειμενισμού και αντικειμενικότητας, δεν πρέπει να νοείται κάθετα, όπως π.χ. στη λογική είτε υποκειμενισμός δηλαδή είτε αντικειμενικότητα, αλλά να θεωρείται ως ένα φιλοσοφικό παράδοξο, αφού ούτε μόνος ο υποκειμενισμός ούτε μόνη η αντικειμενικότητα δεν μπορούν να εκφράσουν τη σύνθετη φύση των ηθικών κρίσεων, που κατά ένα ιδιότυπο τρόπο χωρούν μεταξύ ελευθερίας και δέσμευσης. Αυτό συμβαίνει, κατά τον Καντ, γιατί ο υποκειμενισμός επιφέρει -ως μοιραίο μάστιγα επακόλουθό του- το σολιγισμό και την άρνηση κάθε κοινωνικότητας, ενώ η αντικειμενικότητα αφαιρεί από την ηθική την ελευθερία της βουλήσεως, η οποία ωστόσο αποτελεί το sine qua non των ηθικών κρίσεων. Κατά τον Καντ οι ηθικοί κανόνες είναι τόσο ισάξιοι μεταξύ τους ώστε να είναι αδύνατον ο ένας να διακριθεί με αντικειμενικό τρόπο από τον άλλο, αφού, όπως χαρακτηριστικά λέει ο φιλόσοφος, «από όλα όσα μπορούν να νοηθούν μέσα στον κόσμο

¹²² Γεωργόπουλος, Αλέξανδρος, (2002), *Περιβαλλοντική ηθική*, εκδ. Gutenberg- Γ. και Κ. Δαρδανός, Αθήνα, σ. 132.

ή και έξω απ' αυτόν δεν υπάρχει τίποτε (άλλο), που να μπορεί να θεωρηθεί ως καλό χωρίς περιορισμό εκτός από την καλή μας θέληση.¹²³

Αξία είναι μία πεποίθηση μια στάση ζωής, η οποία οδηγεί τον άνθρωπο σε μία συγκεκριμένη συμπεριφορά ή στάση σε διάφορα θέματα ή αντικείμενα, αλλά ταυτόχρονα, καθορίζει και την επιλογή των σκοπών της ζωής το ατόμου. Επίσης, επηρεάζεται από κάποιο άτομο ή κάποια ομάδα η οποία επηρεάζει την επιλογή προτύπων, μέσων και δράσεων που υπάρχουν στην κοινωνία. Παράλληλα, επηρεάζει τους τρόπους καλής συμπεριφοράς απέναντι στην κοινωνία.¹²⁴

Αρχικά οι αξίες, είναι γενικές ιδέες για επιθυμητή συμπεριφορά. Ανεξάρτητα από τις επιθυμίες και τις ανάγκες περιέχουν την έννοια του καλού και του κακού. Επίσης, επηρεάζουν τον σχηματισμό των στάσεων δηλαδή τους τρόπους συμπεριφοράς και αντίδρασης κάποιου. Και ακόμη, παρέχουν στάνταρ για την αξιολόγηση των πράξεων, οργανώνονται σε ιεραρχίες και η σπουδαιότητα τους μπορεί να αλλάξει τη ζωή.¹²⁵

Επομένως, η αξία είναι μία πεποίθηση. Ανάλογα με τις αξίες που έχει κάποιο άτομο σε διάφορα θέματα εφαρμόζει και τις κατάλληλες στάσεις. Οι στάσεις αυτές μπορεί να είναι είτε αρνητικές είτε θετικές απέναντι σε ένα θέμα. Η διαμόρφωση των αξιών είναι πολύ σημαντική διότι επηρεάζει τους ανθρώπους στην αντιμετώπιση διαφόρων προβλημάτων ή γεγονότων.

Οι αξίες είναι εκείνες που κατευθύνουν τις διαδικασίες σκέψης, τις συναισθηματικές διεργασίες, τις προτιμήσεις και τις συμπεριφορές. Είναι δε πιο κεντρικές έννοιες από ότι οι στάσεις π.χ εάν η δημοκρατία θεωρηθεί ως αξία τότε το άτομο τείνει να έχει αρνητική στάση απέναντι σε ρατσιστικές ιδέες.

Επίσης, οι αξίες μπορούν να συνδέονται με το σώμα και την ύλη δηλαδή η καθαριότητα, το κάλλος, μπορεί να είναι πνευματικές όπως αντικειμενικότητα, ειλικρίνεια, δικαιοσύνη, ψυχολογικές όπως το θάρρος, η γενναιότητα ή ψυχικές όπως η αρμονία, η αγάπη, η αυτοθυσία.¹²⁶

Επιπλέον οι αξίες διακρίνονται σε παραδοσιακές, διαχρονικές και ανθρωπιστικές. Παραδοσιακές διότι διέρχονται από γενιά σε γενιά, διαχρονικές γιατί

¹²³ Πανταζάκος, Π., (2008), *Καθήκων και Υποχρέωση κατά τον Ιμ. Καντ*, Περιοδικό Φιλοσοφίας, τεύχος 2, Αθήνα, στο www.ethics.gr, προσπελάστηκε την 25η Αυγούστου 2015.

¹²⁴ www.ekke.gr, προσπελάστηκε την 3η Μαρτίου 2015.

¹²⁵ www.ekke.gr, προσπελάστηκε την 3η Μαρτίου 2015.

¹²⁶ Κούτρας, Δ. Ν., (1991), *Οι αξίες στην ηθική του Αριστοτέλη*, Δημοσιεύματα της εταιρείας Φιλοσοφικών μελετών, σ. 138-144.

αποδείχθηκαν ανώτερες από το χρόνο και ανθρωπιστικές επειδή κατοχυρώθηκαν στις συνειδήσεις των ανθρώπων. Αποτελούν τέλεια πρότυπα που ο άνθρωπος αγωνίζεται να φτάσει διότι τον κατευθύνουν σε μία ανώτερη ζωή που δεν θα υπάρχει εγωισμός, συμφέρον, διαφθορά. Οι ηθικές αξίες συσχετίζονται με τις εντολές που θέσπισε ο Θεός για να ζουν οι άνθρωποι ευτυχισμένοι. Επομένως, οι αξίες πηγάζουν από την προσωπικότητα Του Θεού. Παράλληλα, είναι παγκόσμιες, αντικειμενικές και ισχύουν για όλους τους ανθρώπους διότι διέπουν όλη την ανθρωπότητα .

2. ΠΑΙΔΙ – ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ – ΔΑΣΚΑΛΟΣ

Παιδί είναι ο άνθρωπος από τη γέννησή του μέχρι το 13ο ή 14ο έτος της ηλικίας του. Τόσο η σωματική όσο και η πνευματική ανάπτυξη του παιδιού ακολουθούν μια νομοτέλεια.

Ο Ελβετός ψυχολόγος Ζαν Πιαζέ διακρίνει στην ανάπτυξη της ευφυΐας τις ακόλουθες περιόδους: αισθητικοκινητική, εγωκεντρική, εξ΄ ιδίας αντίληψη και υποθετικής συμπερασματικής λογικής.

Η διάπλαση της προσωπικότητας του παιδιού εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις προσωπικές του σχέσεις, με αναρίθμητες αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στο παιδί και στα άλλα άτομα.

Παρόλα αυτά, το παιδί διατηρεί έναν πυρήνα ατομικότητας, που δεν αλλάζει από περιβαλλοντικούς λόγους (γονείς, φίλους, σχολείο κ. λ. π.). Αυτό το στάδιο της ζωής του ανθρώπου χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, γιατί τα βιώματα που καταγράφονται το συνοδεύουν σε όλη την υπόλοιπη ζωή του και αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του.

Παιδαγωγός λέγεται αυτός που ασχολείται με την επιστήμη της Παιδαγωγικής και όχι αυτός που εφαρμόζει τις αρχές της στην καθημερινή πράξη, ασχολούμενος άμεσα με την διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Αυτός λέγεται δάσκαλος, εκπαιδευτικός, νηπιαγωγός κ. λ. π. . Ωστόσο, δεν παύει να είναι ουσιαστικά «παιδαγωγός» όποιος συστηματικά και άμεσα ασχολείται με την καθοδήγηση, εκπαίδευση, φροντίδα ενός ή πολλών νέων. Εξίσου σημαντικό μέρος της διαπαιδαγώγησης, εκτός από τους γονείς, με την ευρύτερη έννοια, έχουν οι κατ' επάγγελμα «παιδαγωγοί», δηλαδή οι εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων. Πέρα από το καθαρό διδακτικό – εκπαιδευτικό καθήκον τους έχουν τη σοβαρή αποστολή να χρησιμοποιούν και να εφαρμόζουν δοκιμασμένες παιδαγωγικές μεθόδους για τη σωστή ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών τους. Με νουθεσίες, υποδείξεις, επινόηση και δημιουργία ευκαιριών για έμπρακτη εφαρμογή τρόπων και αρχών σωστής συμπεριφοράς και, κυρίως, με το προσωπικό παράδειγμα του, ο εκπαιδευτικός εξυψώνεται σε βασικό φορέα αγωγής. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία στο έργο της αγωγής είναι η αγάπη προς το παιδί, αγάπη απροκάλυπτη, γνήσια και άδολη.

Ο **δάσκαλος** στα μάτια του παιδιού αντικαθιστά το γονιό και η όποια συναισθηματική σχέση που θα δημιουργηθεί ανάμεσα στο παιδί και το δάσκαλο έχει καθοριστική σημασία για την παραπέρα σχολική ζωή του μαθητή αλλά πολλές φορές και για όλη του τη ζωή.

Το επάγγελμα δε, του δασκάλου δε θα μπορούσε με τίποτα να θεωρηθεί χωριστά από το ήθος, την ηθική. Αυτό συμβαίνει γιατί ο εκπαιδευτικός καλείται να έχει ως έργο του την εκπαίδευση και διαπαιδαγώγηση των νέων. Κατά τη διαδικασία αυτή το κυρίως παρεχόμενο προς τους μαθητές είναι η αγωγή. Πρόκειται δηλαδή για μια συμπεριφορά που πρέπει να έχει και ο ίδιος ο εκπαιδευτικός, συμβατή προς της κοινωνικές αξίες οι οποίες είναι και ηθικές κατά τη δεδομένη στιγμή της διδασκαλίας.

3. ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ

Αδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς, ήταν Έλληνας φιλόλογος με γνώση του ελληνικού πολιτισμού, ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του νεοελληνικού διαφωτισμού, και πρωτοπόρος στην έκδοση έργων αρχαίας ελληνικής γραμματείας, αλλά και για τις γλωσσικές του απόψεις στην υποστήριξη της καθαρεύουσας.

Βιογραφία

Γεννήθηκε στη Σμύρνη αλλά καταγόταν από τη Χίο. . Ο Αδαμάντιος Κοραΐς ήταν το πρώτο από τα οκτώ παιδιά της οικογένειάς του, ωστόσο επέζησε μόνο ένας αδελφός ονόματι Ανδρέας.¹²⁷ Διδάχθηκε από κάποιον Εβραίο την γλώσσα των εβραίων, κι από έναν ολλανδό πάστορα του ολλανδικού προξενείου της Σμύρνης, Berhard Keun, τα λατινικά.¹²⁸ Τα πρώτα του γράμματα τα διδάχθηκε στην Ευαγγελική σχολή της από τον Ιερόθεο Δενδρινό.

Πνευματική δραστηριότητα

Με το κείμενό του Αδελφική Διδασκαλία αντιτάχθηκε στις συντηρητικές θέσεις της Πατρικής Διδασκαλίας, η οποία αντιδρούσε στον Διαφωτισμό και την πνευματική πρόοδο και υποστήριζε την οθωμανική κυριαρχία. Με τα ποιήματα Άσμα Πολεμιστήριον και Σάλπισμα Πολεμιστήριον προσπάθησε να τονώσει τις ελπίδες των Ελλήνων για απελευθέρωση και να ενισχύσει την αγωνιστική διάθεση.

Το έργο του

Η εκδοτική του δραστηριότητα ξεκίνησε το 1799, και περιλαμβάνει τους «Χαρακτήρες του Θεόφραστου», το «Περί ανέμων, υδάτων και τόπων» του Ιπποκράτη, έκδοση που βραβεύτηκε το 1810,¹²⁹ και τα «Αιθιοπικά του Ηλιοδώρου», η εισαγωγή του οποίου είναι η πρώτη ελληνική πραγματεία για το λογοτεχνικό είδος

¹²⁷ Κουρνούτος, Γ.Π., (1949), *Αδαμάντιος Κοραΐς*, εκδ. Νέα Εστία, τόμ. 114, Αθήνα, σ. 2.

¹²⁸ Ταϊφάκος, Ι., (1984), *Ο Κοραΐς και τα λατινικά, Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος»* (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983), τόμ. Α', Αθήνα, σ. 69-70.

¹²⁹ Νικολάου, Ν., (1983), *Η Ιπποκρατική φιλολογία και ο Κοραΐς* στο: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Πρεσεγγίσεις στη γλωσσική θεωρία τη σκέψη και το έργο του Κοραΐ, Αθήνα, σ. 85-101.

του μυθιστορήματος.¹³⁰ Στην «*Ελληνική Βιβλιοθήκη*» εξέδωσε, μεταξύ άλλων, τους «*Βίους Παράλληλους*» του Πλουτάρχου, «*Λόγους του Ισοκράτη*», τις τέσσερις πρώτες ραψωδίες της «*Ιλιάδας*», Γαληνό, Στράβωνα, Μάρκο Αυρήλιο, τα «*Πολιτικά*» και τα «*Ηθικά Νικομάχεια*» του Αριστοτέλη, τα «*Απομνημονεύματα*» του Ξενοφώντα. Επίσης σχεδίαζε, αλλά ματαιώσε, την έκδοση της «*Ιστορίας*» του Θουκυδίδη, των αρχαίων μυθογράφων και του Ηροδότου.¹³¹

Θεολογικό έργο

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς, καθότι πολυσχιδής προσωπικότητα, ασχολήθηκε και με το θεολογικό κομμάτι της επιμόρφωσης των Ελλήνων. Ο ίδιος ήταν συνειδητά Ορθόδοξος Χριστιανός,¹³² αλλά πίστευε πως η ορθόδοξη εκκλησία είχε αλλοιωθεί αρκετά σε σχέση με την αρχική πίστη των Αποστόλων.

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς στα θεολογικά θέματα συχνά παρότρυνε τους ιερείς να αρχίσουν να κηρύττουν και να εξηγούν την Αγία Γραφή μέσα στις εκκλησίες, για την οποία έλεγε ότι «*αν και είναι έργον αυτού του Θεού έχει φθαρεί από την επίδραση της ανθρώπινης κακίας ώστε «η σημερινή θρησκεία δεν είναι πλέον η αυτή και απαράλλακτος θρησκεία, καθώς εξήλθεν από τας χείρας του Ιησού».*

Σύμφωνα με τον μητροπολίτη Νεκτάριο Πενταπόλεως, «*εντός της Ελληνικής Ορθοδοξίας η πρώτη σημαντική προσπάθεια εις τον τομέα αυτόν (δηλ. την κατήχηση του λαού), οφείλεται εις τον μεγάλον διδάσκαλον του Γένους Αδαμάντιον Κοραΐν».*

Ο Κοραΐς ήταν θερμός υποστηρικτής της ανεξιθρησκείας.

Απόψεις για την εκπαίδευση

Ο προβληματισμός του κάλυπτε διάφορες πτυχές της εκπαίδευσης όπως την οργάνωση και λειτουργία των σχολείων και τις μεθόδους διδασκαλίας, Βασικές του ιδέες ήταν η ανάγκη «μετακένωσης» της δυτικής παιδείας στην χώρα μας και ο εκσυγχρονισμός της διδασκαλίας, η διδακτέα ύλη και τα σχολικά βιβλία, η κατάρτιση διδασκάλων και εκπαίδευση μαθητών. Τον όρο *μετακένωσις* τον έπλασε ο Κοραΐς για να αποδώσει το αίτημα της αξιοποίησης των δυτικών επιτευγμάτων, που μπορούσαν

¹³⁰ Rotolo, V., (1983), *Ο Κοραΐς και το αρχαίο μυθιστόρημα*, στο: Ομήρειον Πνευματικόν Κέντρον, Πρακτικά Συνεδρίου Κοραΐς και Χίος, τομ.Α', Αθήνα, σ. 55-66.

¹³¹ Βαλέτας, Γ., (1983), «*Η ματαιωμένη Ηροδότεια ανέκδοτη μετάφραση του Κοραΐ*», εκδ. Νέα Εστία, Αθήνα, σ. 75-80.

¹³² Αδαμάντιος Κοραΐς: «*Συμβουλή τριών Επισκόπων*» (1820): [...] φοβούμαι μη συκοφαντηθώ από Γραικούς ο Γραικός εγώ ως Άθεος, ή ως Ανατροπέυς των καθεστώτων [...] Λέγω πρώτον εις απολογίαμ μου, ότι είμαι τέκνον της Ανατολικής Εκκλησίας, εις αυτήν γεννημένος, με αυτήν ενωμένος, και το αυτό Σύμβολον της πίστεως ομολόγων [...]

να συμβάλου στην ανάπτυξη της ελληνικής προσπάθειας.¹³³ Έτσι για την *οργάνωση και λειτουργία των σχολείων*, δεχόταν τρεις βαθμίδες: τα κοινά: υποχρεωτικά για όλους με διδασκαλία της ανάγνωσης, γραφής κι αριθμητικής αλλά και της θρησκευτικής κατηχήσεως, τα γυμνάσια της Ελληνικής φιλολογίας και τα νεότερα γυμνάσια των επιστημών. Την φροντίδα για τη σύσταση των σχολείων-προεπαναστατικά- να έχουν οι κοινότητες υπό την εποπτεία του *Κοινού* της Κωνσταντινουπόλεως και την αιγίδα του Πατριάρχη.

Απόψεις για τη γλώσσα

Δεν είναι συστηματοποιημένες οι απόψεις τους για τη γλώσσα αλλά διατυπώνονται διάσπαρτα στα κείμενά του: επιστολές, στους Αυτοσχέδιους Στοχασμούς του και στα Προλεγόμενα των Αρχαίων συγγραφέων του. Αναπτύσσονται μέσα στα πλαίσια της Φιλοσοφίας, της Παιδαγωγικής και της μεθόδου διδακτικής της Αρχαίας.¹³⁴ Ως κύριο στόχο είχε την διαμόρφωση ενός γλωσσικού οργάνου κατάλληλου για την πνευματική ανάπτυξη. Ανάμεσα στις δύο αντίρροπες τάσεις της εποχής, την αποκλειστική χρήση της ομιλουμένης γλώσσας και την επαναφορά της αρχαίας, ο Κοραής κράτησε μία ενδιάμεση στάση: βάση του ήταν η ομιλουμένη γλώσσα, για την οποία πρότεινε τον «καθαρισμό» από ξένες και ιδιοματικές λέξεις και την γενικότερη «διόρθωση» από τους λογίους.¹³⁵

*«Ζητούσε μια καλλιέργεια της δημοτικής και διόρθωση των βαρβαρικών στοιχείων που και δύσκολο να εφαρμοσθεί ήταν και γλήγορα κατάντησε με τους οπαδούς του σ' έναν αχαλίνωτο καθαρισμό πίσω προς τ' αρχαία, εντελώς αντίθετο προς τη βάση της αρχικής του διδασκαλίας..... Είναι λοιπόν στραβό να επικαλούνται τον Κοραή για πατέρα και υπερασπιστή της σημερινής γλώσσας- της καθαρεύουσας. Με πολύ περισσότερο θα του δοθή μια θέση κοντά στους άλλους συνηγόρους της κοινής.....».*¹³⁶

Η γλώσσα του Κοραή

«Ο Κοραής ούτε στη δημοτική, όπως τη νοούμε σήμερα, έγραψε ούτε ειδική

¹³³ Ηλιού, Φ., (2003), *Νεοελληνικός Διαφωτισμός-Η νεωτερική πρόκληση, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τομ.2, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 11.

¹³⁴ Τσοπανάκης, Α., (1983), *Η γλωσσική θεωρία του Κοραή και η γλώσσα του*, εκδ. Νέα Εστία, τομ. 114, Αθήνα, σ. 30.

¹³⁵ Δημαράς, Κ.Θ., (1983), *Ο Κοραής και η γλώσσα: η πράξη*, στο: Ομήρειον Πνευματικόν Κέντρον, Πρακτικά Συνεδρίου Κοραής και Χίος (Χίος 11-15 Μαΐου 1983), τομ. Α', Αθήνα, σ. 91-95.

¹³⁶ Τριανταφυλλίδης, Μ., (1963), *Απολογία της Δημοτικής*, Άπαντα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, τομ. 4ος Θεσσαλονίκη, σ. 127.

γλωσσολογική κατάρτιση διέθετε. Έγραψε σε γλώσσα που αποτελούσε απλοποιημένη μορφή της Εκκλησιαστικής κοινής των τελευταίων μεταβυζαντινών αιώνων (16ος-18ος αι.). Στην πράξη όμως έγραψε σε μια μορφή μεταβαλλόμενης δημοτικίζουσας καθαρεύουσας». ¹³⁷

Η κριτική εναντίον του

Μετά τον θάνατό του, το 1883, εκδηλώθηκαν εναντίον του αντιδράσεις, με αρνητικές κριτικές για τις πολιτικές και γλωσσικές του ιδέες. Η κριτική και η διάχυτη δυσπιστία σχετικά με το πρόσωπό του και τη σκέψη του, επικεντρώθηκαν στα εξής σημεία:

- ✓ ήταν δημιουργός μιας τεχνητής γλώσσας, της καθαρεύουσας, με καταστρεπτικές συνέπειες για την πνευματική εξέλιξη του Νέου Ελληνισμού,
- ✓ ήταν ο θεωρητικός των κάθε είδους κοινωνικοπολιτικών και πνευματικών συμβιβασμών και που ανάσχεσαν την ομαλή πρόοδο της ελληνικής κοινωνίας,
- ✓ λόγω του συμβιβαστικού χαρακτήρα της ιδεολογίας του δεν ήθελε την Ελληνική Επανάσταση,
- ✓ ήταν εκφραστής ουτοπικών θέσεων σχετικά με την πνευματική προκοπή των Ελλήνων ως προϋπόθεσης για τον ξεσηκωμό,
- ✓ ήταν ο βασικός εισηγητής φράγκικων αντιλήψεων που υπονόμευσαν την Ορθοδοξία και τις αυθεντικές λαϊκές παραδόσεις. ¹³⁸

Χαρίσιος Παπαμάρκου (1844-1906)

Βιογραφία

Γεννήθηκε στο Βελβενδό της Μακεδονίας, το οποίο ήταν υπό τουρκική κυριαρχία. Το 1850 η οικογένειά του εγκαταστάθηκε στον Πειραιά. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και το 1866 διορίστηκε δάσκαλος στη Στρώμνιτσα της Μακεδονίας. Το 1869 αρχίζει να διδάσκει στο Ελληνικό Εκπαιδευτήριο της Θεσσαλονίκης. Το 1871 φεύγει στη Γερμανία για σπουδές και το 1875 ανακηρύσσεται διδάκτορας του Πανεπιστημίου Guttingen. Στο πανεπιστήμιο

¹³⁷ www.babiniotis.gr, προσπελάστηκε την 20 Απριλίου 2015.

¹³⁸ Ηλιού, Φ., (1984), *Ιδεολογικές χρήσεις του Κοραϊσμού στο εικοστό αιώνα*, στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών: Προσεγγίσεις στη γλωσσική θεωρία τη σκέψη και το έργο του Κοραή, Αθήνα, σ. 146.

αυτό είχε διδάξει ο Herbart και η επίδραση του παιδαγωγικού του συστήματος ήταν έντονη.¹³⁹

Εκπαιδευτική δράση

Ο Παπαμάρκου επιστρέφει στην Ελλάδα το 1876 και του ανατίθεται η οργάνωση και διεύθυνση του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης. Από τη θέση αυτή διαμορφώνει το πρόγραμμα σπουδών των μελλοντικών εκπαιδευτικών, το οποίο κινείται στα πρότυπα και τις γραμμές της ερβαρτιανής παιδαγωγικής. Επίσης, ο Παπαμάρκου οργανώνει και εποπτεύει και άλλα σχολεία στη Βόρεια Ελλάδα, τα οποία προσπάθησε να οργανώσει στα πρότυπα της διδακτικής μεθόδου του Ερβάρτου. Θετικό βήμα ήταν η κατάργηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία τα οποία επόπτευε, με αποτέλεσμα να κινηθούν εναντίον του συντηρητικοί κύκλοι της εποχής.

Το 1882 εγκαταλείπει το Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης και αναλαμβάνει τη διεύθυνση του Διδασκαλείου της Κέρκυρας. Το 1883 επιθεωρεί τα δημοτικά σχολεία της Κέρκυρας και συντάσσει έκθεση σχετικά με την αρνητική κατάσταση των σχολείων. Το 1889 αναλαμβάνει τμηματάρχης της Δημοτικής Εκπαίδευσης στο υπουργείο Παιδείας και γενικός επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων (κυβέρνηση Χαρίλαου Τρικούπη). Κατάρτισε τα νομοσχέδια του 1889 του υπουργού Παιδείας Γ. Θεοτόκη, τα οποία δεν ψηφίστηκαν από τη Βουλή.

Έγραψε αναγνωστικά για το δημοτικό σχολείο στην καθαρεύουσα (1891 «Αλφαβητάριον», 1892 με τη συνεργασία του παιδαγωγού Γεωργαντά αναγνωστικά των Β', Γ', Δ' τάξεων του Δημοτικού). Πιστός στην παιδαγωγική του Ερβάρτου, υποστηρίζει ότι πυρήνα της εκπαίδευσης πρέπει να αποτελεί η ηθικοποίηση του ανθρώπου και η διαπαιδαγώγησή του στο ιδεώδες του έθνους. Προσπάθησε να προσαρμόσει την ερβαρτιανή παιδαγωγική στα μέτρα της ιδέας του «αλάθητου» και «άφθαρτου» του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.¹⁴⁰

Σημαντική είναι η προσφορά του Παπαμάρκου στην εκ νέου διαμόρφωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης.¹⁴¹

- Συντάσσει τα πρώτα άρθρα αναλυτικά Προγράμματα.
- Συντάσσει Ωρολόγια προγράμματα για το Δημοτικό σχολείο.

¹³⁹ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια* (1968), τόμ. 4ος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα., Αθήνα.

¹⁴⁰ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια* (1968), τόμ. 4ος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα., Αθήνα.

¹⁴¹ Δορμπαράκης, Π., (1991), *Παπαμάρκου Χαρίσιος, Παιδαγωγική-Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 3715.*

- Προτείνει την ποινική δίωξη των γονέων που παραμελούν τη φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο.
- Υποστήριξε την συμφοίτηση αγοριών και κοριτσιών.
- Πρότεινε την δωρεάν παροχή των σχολικών βιβλίων σε άπορους μαθητές.
- Είναι αυτός που σύνταξε την προκήρυξη για την συγγραφή νέων βιβλίων, αναγνωστικών που απομακρύνονταν της ερβατιανής στάσης.
- Τέλος γράφει ο ίδιος σειρά αναγνωστικών που όμως δεν έτυχαν αναγνώρισης.

Σπύρος Μωραΐτης (1848-1917)

Σύμφωνα με τον Μωραΐτη, η ουσιαστική αλλαγή της μεθόδου διδασκαλίας από αλληλοδιδασκτική σε συνδιδασκτική. Προϋποθέτει υποδομή και κατάλληλη εκπαίδευση των δασκάλων πάνω σε αυτές τις νέες μεθόδους.¹⁴²

Ο Μωραΐτης έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην τέχνη του διδάσκειν και στα χαρακτηριστικά του καλού δασκάλου. Θεωρούσε πως σωστός είναι ο δάσκαλος που είναι πρότυπο μίμησης από τους ναθητές του. Εκείνος που είναι ειλικρινής και αποτελεί εφελτήριο για τις ενέργειες του η αγάπη του προς τους μαθητές του. Αυτός που πάντα είναι προετοιμασμένος για τη διδασκαλία του και αντί να τιμωρεί τα παραπτώματα των μαθητών του επιδιώκει να τα προλαβαίνει.¹⁴³

Παναγιώτης Οικονόμου (1851-1931)

Βιογραφία

Τέλειωσε τη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών και έκανε σπουδές στη Γερμανία, στα πανεπιστήμια της Jena και του Leipzig. Ήταν μαθητής του Ερβαρτιανού καθηγητή Ziller. Υπηρέτησε ως διευθυντής στο Πρότυπο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης (1875-1878), το οποίο επισκέπτονταν όλοι οι δάσκαλοι προκειμένου να εξοικειωθούν με τις παιδαγωγικές αρχές του Ερβάρτου. Από το 1878 έως το 1882 υπηρέτησε ως διευθυντής του Πρότυπου Δημοτικού Σχολείου Αθηνών. Θεωρούσε ότι οι παιδαγωγικές αρχές του Ερβάρτου ήταν αλάθητες και η εισαγωγή τους στο σχολείο

¹⁴² Χατζηστεφανίδης, Θ., (1990), *Ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, σ. 85

¹⁴³ Χατζηστεφανίδης, Θ., (1990), *Ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, σ. 87.

ήταν «επιστημονική μεταρρύθμιση της παιδείας». Η κυβέρνηση Χαρίλαου Τρικούπη τον διόρισε διευθυντή του νεοσύστατου Διδασκαλείου στη Λάρισα. Το 1885 έγινε τμηματάρχης Δημοτικής Εκπαίδευσης στο υπουργείο Παιδείας.

Στο Αρσάκειο (1886-1990), διευθυντής του Διδασκαλείου Αθηνών (1898-1900), γενικός επιθεωρητής των Σχολείων της Κρητικής Πολιτείας (1900-1910), καθηγητής παιδαγωγικών στο Αρσάκειο. Ήταν αντίθετος με τη μείωση των ωρών διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας καθώς πίστευε ότι αποτελεί τον πυρήνα της ηθικής διαπαιδαγώγησης των νέων.¹⁴⁴

Για να φτάσει η ελληνική εκπαίδευση σε επιθυμητά αποτελέσματα, σύμφωνα με τον Οικονόμου, τα προσόντα του καλού δασκάλου πρέπει να είναι:

- Η επιστημονική γνώση του μαθήματος.
- Η παιδαγωγική του κατάρτιση, ώστε να είναι ικανός να μεταδώσει τις γνώσεις και ταυτόχρονα να διαπαιδαγωγίσει τους μαθητές.¹⁴⁵
- Η σωστή εκπαίδευση σύμφωνα με τον Οικονόμου, έχει ως αποτέλεσμα την πρόοδο, την αρμονία, την προκοπή του Έθνους.¹⁴⁶

Γιάννης Ψυχάρης(1854-1929)

Ο Γιάννης Ψυχάρης ήταν Έλληνας φιλόλογος και λογοτέχνης, συγγραφέας, καθηγητής της Ελληνικής γλώσσας στο Παρίσι, γνωστός για το ρόλο του στο κίνημα του Δημοτικισμού και τον αγώνα του για την καθιέρωση της Δημοτικής σε επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους.

Βιογραφία

Γεννήθηκε στην Οδησσό αλλά μεγάλωσε στην Πόλη και ολοκληρώνοντας την εγκύκλια μόρφωση σε ηλικία 15 ετών έφυγε για τη Μασσαλία, όπου και έμεινε κοντά στο θείο του_ολοκληρώνοντας τη γυμνασιακή του μόρφωση.

Έργο

Ο Γιάννης Ψυχάρης είχε πλούσιο συγγραφικό έργο. Έγραψε ποιήματα, διηγήματα, μυθιστορήματα, θεατρικά έργα και δοκίμια πάνω στο γλωσσικό ζήτημα της

¹⁴⁴ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, (1968), τόμ. 4ος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα., Αθήνα.

¹⁴⁵ Δορμπαράκης, Π., (1991), *Οικονόμου Παναγιώτης, Παιδαγωγική-Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 3452.

¹⁴⁶ Χατζηστεφανίδης, Θ., (1990), *Ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, σ. 82.

νεοελληνικής γλώσσας, που ήταν και η σημαντικότερη προσφορά του στην ελληνική γλώσσα.

Στον Ψυχάρη οφείλεται η ριζοσπαστική τοποθέτηση του γλωσσικού μας ζητήματος. Καταδίκασε την καθαρεύουσα ως τεχνητή γλώσσα και ήταν εισηγητής της υιοθέτησής της λαϊκής δημοτικής γλώσσας, και μαζί με τον Αλέξανδρο Πάλλη, τον Αργύρη Εφταλιώτη και τον Κωστή Παλαμά δημιούργησαν τον πρώτο πυρήνα του δημοτικιστικού κινήματος στην Ελλάδα. Δε δεχόταν τη συμβιβαστική άποψη να απαλλαγεί απλώς η καθαρεύουσα από τους αρχαιότερους τύπους. Υποστήριζε ότι πρέπει να παραμεριστεί τελείως η καθαρεύουσα και τη θέση της να πάρει η γλώσσα που μιλιέται, χωρίς συμβιβασμούς. Η γραμματική, η φθογγολογία, η σύνταξη, όλα έπρεπε να είναι της δημοτικής, της ζωντανής γλώσσας του λαού.¹⁴⁷

Αυτή ήταν περίπου η θεωρία, του επιστημονικού ιδεαλισμού, όπως τη χαρακτήρισε ο Κωστής Παλαμάς, και ο Ψυχάρης την εφάρμοσε στο «Ταξίδι», δίνοντας αφορμή να συζητηθεί το πρόβλημα της διγλωσσίας. Ήταν σε ανοικτή αντιπαράθεση και με δημοσιεύματα του στράφηκε εναντίον των πανεπιστημιακών καθηγητών που ήταν υποστηρικτές της καθαρεύουσας και αναφέρθηκε ονομαστικά στον Γιώργο Χατζιδάκι, πατέρα της Ελληνικής γλωσσολογίας, και τον Κ. Κόντο, τους οποίους σχολίαζε αρνητικά.¹⁴⁸

Νικόλαος Εξαρχόπουλος (1874-1960)

Βιογραφία

Ο Νικόλαος Εξαρχόπουλος υπήρξε σημαντικός παιδαγωγός και μεταρρυθμιστής του 20ου αιώνα, έχοντας αφήσει ως παρακαταθήκη του ένα πλούσιο συγγραφικό έργο. Γεννήθηκε στη Νάξο το 1874. Ο πατέρας του Ιωάννης ήταν γιατρός με καταγωγή από την Αμοργό, και η μητέρα του Στυλιανή με καταγωγή από τη Νάξο. Τη στοιχειώδη του εκπαίδευση έλαβε στη Νάξο. Συνέχισε τις ανώτερες σπουδές του στην Αθήνα, φοιτώντας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τις ανώτερες σπουδές του ολοκλήρωσε στη Γερμανία και την Ελβετία, όπου σπούδασε ως υπότροφος του ελληνικού κράτους, έπειτα από επιτυχία του σε διαγωνισμό που προκήρυξε το Υπουργείο Παιδείας.

Η εκπαιδευτική συμβολή του

¹⁴⁷ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, (1968), τόμ. 4ος, εκδ. Ελληνικά, Γράμματα. Αθήνα.

¹⁴⁸ <http://www.babiniotis.gr>, προσπελάστηκε την 15η Ιουνίου 2015.

Ο Νικόλαος Εξαρχόπουλος αποτελεί έναν από τους σπουδαιότερους παιδαγωγούς και μεταρρυθμιστές του 20ου αιώνα. Θεμελιωτής της παιδαγωγικής επιστήμης στην Ελλάδα, επιχείρησε και πέτυχε σημαντικές καινοτομίες στο χώρο της παιδαγωγικής- όπως η ίδρυση του Πειραματικού Σχολείου Πανεπιστημίου Αθηνών και του Εργαστηρίου Πειραματικής Παιδαγωγικής του ίδιου πανεπιστημίου-, με τις οποίες επιδίωξε την βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης, καθώς και την αναβάθμιση των γνώσεων και του ρόλου του δασκάλου στο νέο σχολείο. Το τελευταίο επιτεύχθηκε μέσω της ίδρυσης του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης για την καλύτερη δυνατή παιδαγωγική κατάρτιση των καθηγητών και μέσω της διετούς μετεκπαίδευσης των δασκάλων στο πανεπιστήμιο Αθηνών. Υπήρξε εκπρόσωπος του Σχολείου Εργασίας στην Ελλάδα, και χάρη στο εξέχον μεταρρυθμιστικό του έργο, επαινέθηκε και διακρίθηκε από ελληνικές και ξένες παιδαγωγικές προσωπικότητες.¹⁴⁹

Η κριτική στο έργο του

Χαρακτηρίστηκε ως συντηρητικός παιδαγωγός - γνωστή είναι άλλωστε η προτίμησή του στην καθαρεύουσα - και «πολέμιος» της δημοτικής γλώσσας και των δημοτικιστών, όντας μέλος της βμελούς Επιτροπείας, η οποία στις αρχές Φεβρουαρίου 1921, πρότεινε την καύση των βιβλίων της δημοτικής γλώσσας που καθιερώθηκαν στο δημοτικό σχολείο με τη μεταρρύθμιση του 1917, καθώς και την ποινική δίωξη των υπευθύνων της «διαφθοράς της ελληνικής γλώσσας», τις αντιλήψεις των οποίων χαρακτήριζε «υπερπροοδευτικές» και την επιστροφή στα δημοτικά σχολεία των αναγνωστικών βιβλίων που είχαν εγκριθεί πριν τη μεταρρύθμιση του 1917.¹⁵⁰

«Παρά την όποια αμφισβήτηση από μερικούς πολέμιους, που θα σταθούν στο συντηρητικό του χαρακτήρα ως παιδαγωγού - ιδίως αναφερόμενοι στο γλωσσικό ζήτημα - κανείς δεν μπορεί να παραβλέψει το γεγονός ότι η ελληνική εκπαίδευση «από τις αρχές του 20ου αιώνα έως το 1981 είναι έργο του Νικόλαου Εξαρχόπουλου».¹⁵¹

Αλέξανδρος Δελμούζος (1880-1956)

¹⁴⁹ Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης,(2014), *Η εκπαιδευτική συμβολή του Νικόλαου Εξαρχόπουλου*, (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014.

¹⁵⁰ Φραγκουδάκη, Α., (1992), *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, σ. 87.

¹⁵¹ Χατζηστεφανίδης, Ι.,(1986), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, σ. 103.

Ο Αλέξανδρος Δελμούζος¹⁵² υπήρξε Έλληνας παιδαγωγός και κύριος εκπρόσωπος του εκπαιδευτικού δημοτικισμού.

Βιογραφία

Γεννήθηκε στην Άμφισσα το 1880 και σπούδασε αρχικά στην Αθήνα και στη συνέχεια στην Γερμανία. Το 1908 διορίστηκε Διευθυντής στο Παρθεναγωγείο του Βόλου όπου εισήγαγε την δημοτική γλώσσα (πρώτος Πανελλαδικά) και τις αρχές του σχολείου εργασίας. Λόγω αυτών των νεωτεριστικών κινήσεων το Παρθεναγωγείο διέκοψε την λειτουργία του και ο ίδιος παραπέμφθηκε σε δίκη το 1914 στο Ναύπλιο όπου και αθώωθηκε πανηγυρικά. Υπήρξε ένας από τους ιδρυτές του Εκπαιδευτικού Ομίλου και από το 1917 ως το 1920 ήταν ανώτατος επόπτης της Δημοτικής εκπαίδευσης. Το 1923 ανέλαβε τη διεύθυνση του Μαρασλείου Διδασκαλείου και εννιά χρόνια διετέλεσε καθηγητής της παιδαγωγικής στη φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Συμμετείχε στη σύνταξη του Αλφαβηταρίου και του αναγνωστικού της Γ' δημοτικού «Τα ψηλά βουνά» (1918) του Ζαχαρία Παπαντωνίου.

Κριτική του έργου του

*Ο Δελμούζος είναι μια από τις φυσιογνωμίες που στα εκπαιδευτικά πράγματα πολεμήθηκαν βιαιότατα, αλλά και υμνήθηκε όσο λίγοι.*¹⁵³ Η αντίληψη ότι μπορεί να πραγματοποιηθεί εκπαιδευτική μεταρρύθμιση χωρίς άλλες κοινωνικές αλλαγές, έκανε τον Δελμούζο να φαντάζει ως ένα «τραγικό πρόσωπο» στην ιστορία της εκπαίδευσης, καθώς καταδιώχθηκε από τους πολιτικούς του αντιπάλους.

*Οι εκπαιδευτικές ιδέες και το όραμα του Δελμούζου για ένα ποιοτικό και εντελώς διαφορετικό σχολείο προσαρμοσμένο στις ανάγκες των μαθητών κάθε εποχής και ανοικτό στα ρεύματα της κοινωνίας προκάλεσαν τις έντονες αντιδράσεις των συντηρητικών κύκλων της εποχής του. Σήμερα θεωρούνται αυτονόητες πλέον και συντεταγμένες με την ομαλή λειτουργία της εκπαιδευτικής κοινότητας.*¹⁵⁴

Η ανάδειξη ενός μοντέλου συνεργατικού, η έμφαση στη μαθητοκεντρική αρχή και η προσπάθεια για την εκρίζωση της αποστήθισης, αποτελούν θεμελιώδεις επιλογές του με αμείωτη επικαιρότητα.

¹⁵² Λίνος Πολίτης, *Θέματα της λογοτεχνίας μας*, (Κωνσταντινίδης 1977), τ. 1, σ. 235.

¹⁵³ *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, (1985), Εκδοτική Αθηνών, τ. 3, σ. 255.

¹⁵⁴ Χαρίτος, Χ., (1986), *Παιδαγωγικές θέσεις του Αλέξανδρου Δελμούζου*, 28 Λόγος και Πράξη, σ. 21.

Ο Δελμούζος θεωρείται ως ο κατεξοχήν εκπρόσωπος του «Νέου Σχολείου Εργασίας» προσπαθώντας να χαράξει καινούργιο δρόμο στην εκπαίδευση του τόπου μας και να αλλάξει το εξωτερικό της σχήμα έξω από τον παλαιό διδακτικό υλισμό και τη διανοητική μόρφωση που καταταλαιπώρησε γενιές μαθητών και συνεχίζει να ταλαιπωρεί ακόμη σε ορισμένες περιπτώσεις κάποιους.¹⁵⁵

Στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα οι σχέσεις μεταξύ των βαλκανικών κρατών οξύνονται εξαιτίας του Μακεδονικού ζητήματος. Με την πτώχευση του 1893 η ανίσχυρη στρατιωτικά και χρεοκοπημένη Ελλάδα οδηγείται στην ήττα του 1897. Στο παρόν κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον οι διαμάχες εντείνονται και μέσα από τα «Ευαγγελικά» ως προς το γλωσσικό χωρίς όμως να καταφέρουν να σταματήσουν το άπλωμα του δημοτικισμού.

Ο Δελμούζος μέσα σε αυτό το κλίμα δραστηριοποιείται και σε ιδεολογικοπολιτικό επίπεδο συμμετέχοντας στην «Κοινωνιολογική Εταιρεία» το 1908 με πρωτεργάτη τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου.

Ο επιστήμονας παιδαγωγός

Ο Δελμούζος¹⁵⁶ και ως μεγάλος στοχαστής συνειδητοποιεί, διαβλέπει και προσβλέπει σε μια μόνιμη, κοινή και υπερκομματική εκπαιδευτική πολιτική. Επικρίνει καυστικά την ανάμειξη των κομμάτων στην πολιτική αλλά ταυτόχρονα και την έλλειψη ενιαίας εκπαιδευτικής πολιτικής υπεράνω των κομματικών ανταγωνισμών και των εναλλαγών στην εξουσία. Κάτι δηλαδή που δυστυχώς ακόμη είναι σήμερα ζητούμενο.

Ο ίδιος ο Παπανούτσος χρόνια αργότερα σε βιβλίο του, το επισημαίνει. Η δημιουργία της «υπερκομματικής επιτροπής παιδείας» που με ένταση υποστήριξε ο Δελμούζος δεν έγινε ποτέ. Μακάρι να γίνονταν!

Τα περισσότερα από τα προβλήματα που έθετε παραμένουν επίκαιρα μέχρι και σήμερα και ο τρόπος οριστικής επίλυσής τους τον κατατάσσουν στην κορυφή του εκπαιδευτικού στοχασμού και πρότυπο για τους νεωτέρους.

Το επάγγελμα του δασκάλου κατά τον Δελμούζο δεν θα μπορούσε να έχει μόνο βιοποριστικό χαρακτήρα αλλά να είναι θεμελιωμένο και εγκεντρισμένο στην ψυχική του σύσταση, στην ακάματη θέληση και προπάντων στην αγάπη για το παιδί και τον άνθρωπο. Στην ανθρωπότητα και όχι στην κοινωνία του ατομοκεντρισμού και της

¹⁵⁵ Φράγκος, Χρ., (1979), *Ο Αλ. Δελμούζος και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις*, 8 Λόγος και Πράξη, σ. 7.

¹⁵⁶ Γιαλourάκης, Μ., *Δελμούζος Αλέξανδρος*, Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, εκδ. Χάρη Πάτση, Αθήνα.

εγωπάθειας. Στην αέναη προσφορά και στη συλλογικότητα της αστείρευτης και άπειρης αγάπης προς τον άνθρωπο ως προσωπικότητα μοναδική και ανεπανάληπτη.

Παιδοκεντρική λοιπόν η ουσία της εκπαιδευτικής διαδικασίας κατά τον Δελμούζο χωρίς ποτέ να παραγνωρίζεται ο καθοδηγητικός ρόλος του δασκάλου με παράγοντα επιτυχίας την αυτενέργεια του νου και την προσπάθεια οι μαθητές να ενεργούν με πραγματικό ενδιαφέρον ανάλογα με τη δυναμικότητά τους.

Η αντίληψη αυτή για την αγωγή δεν περιορίζεται μόνο μέσα στη σχολική αίθουσα αλλά απαιτεί μια πλούσια και ελεύθερη σχολική ζωή περιλαμβάνοντας εκδρομές, περιπάτους, παιχνίδια, γιορτές, μουσικές παρουσίες με πρωταγωνιστή τον μαθητή. Το σχολείο όφειλε και οφείλει να ενεργοποιεί όλες τις κρυφές και φανερές ικανότητές του, να το ενισχύει και να το ενθαρρύνει, έχοντας πάντοτε τις πόρτες ανοικτές προς την κοινωνία αφού και το ίδιο ανήκει σε αυτήν τρέφεται από αυτήν και επιστρέφει σε αυτήν.

Δημήτρης Γληνός (1882-1943)

Δημήτρης Γληνός. Ο αγωνιστής δάσκαλος, ο ριζοσπάστης παιδαγωγός.

« Αν ισχύει η ρήση πως οι νεκροί βαραίνουν στα μυαλά των ζωντανών και η παράδοση αποτελεί και βαρίδι στην πρόοδο, τότε η περίπτωση του Γληνού θα πρέπει να αποτελεί εξαίρεση. Γιατί ο πνευματικός ηγέτης και αγωνιστής δάσκαλος, ο οποίος ξεκίνησε από τον αστικό ουμανισμό για να συναντηθεί με τον κομμουνισμό, ασυμβίβαστος, καινοτόμος, συγκροτημένος, δίκαια πρέπει να θεωρηθεί μεταξύ των πρώτων στο πνευματικό στερέωμα του 20ου αιώνα. Ίσως ο μέγιστος αριστερός διανοητής στον παιδαγωγικό χώρο».¹⁵⁷

Να πώς παρουσιάζει ο ίδιος γλαφυρά την περίοδο των φοιτητικών του χρόνων, τις ανησυχίες και τα όνειρά του:

«Σπούδασα φιλολογία γεμάτος από θολά και αόριστα όνειρα, από ορμές για δράση πνευματική, τότε νοιώθοντας να φουσκώνουνε τα στήθια μου από ποιητική διάθεση και τότε νοιώθοντας το νου μου να λαχταράει, για την κατάκτηση της αλήθειας... Έτρεχα σαν ένα νέο αλογάκι μέσα σ' ένα λιβάδι, τότε ανεβαινοντας τις ηλιόλουστες βουνοπλαγές της τέχνης, τότε χοροπηδώντας στον κάμπο τον οργωμένο της επιστήμης...».¹⁵⁸

Και προσθέτει για τη μετέπειτα πορεία του:

«Με κόπο και αγωνία άνοιξα το δρόμο, ένα μονοπάτι για την αλήθεια, για το φως. Έγινα στα δεκαοχτώ μου χρόνια δημοτικιστής, στα εικοσιπέντε μου χρόνια φωτίστηκα για το κοινωνικό ζήτημα, χρειάστηκε είκοσι χρόνια αγώνα για να μπορέσω να πω την αλήθεια που είχα μέσα μου...».¹⁵⁹

Οι μάχες για τη Δημοτική Γλώσσα

Οι φιλικές συναναστροφές οδηγούν το Γληνό στο δημοτικισμό. Ο Κ. Γούναρης τον συστήνει στην ομάδα «Εστία» του περιοδικού «Νουμάς», που το έβγαζε ο πρωτοπόρος δημοτικιστής Δ. Ταγκόπουλος. Την περίοδο αυτή μεγάλοι λογοτέχνες όπως ο Χατζόπουλος, ο Καμπύσης, ο Καρκαβίτσας, ο Νιρβάνας, ο Ξενόπουλος, ο Βλαχογιάννης, ο Γρυπάρης, ο Μαλακάσης, ο Μελάς, ο Παπαντωνίου, ο Βάρναλης, ο Σκίπης, ο Σουρής και πολλοί άλλοι, επηρεασμένοι από το κήρυγμα του Ψυχάρη,

¹⁵⁷ Αντιτετράδια της εκπαίδευσης, τεύχος 60-61.

¹⁵⁸ Αντιτετράδια της εκπαίδευσης, τεύχος 60-61.

¹⁵⁹ Αντιτετράδια της εκπαίδευσης, τεύχος 60-61.

γράφουν και προπαγανδίζουν τη δημοτική. Περιοδικά όπως η «Τέχνη» του Κώστα Χατζόπουλου, το «Περιοδικό μας» του Βώκου, η «Κριτική» των Αξιώτη και Λαμπελέτ, τα «Προπύλαια» του Βλαχογιάννη και ο «Νουμάς» του Ταγκόπουλου, εκδίδονται στη δημοτική. Είναι η φάση όπου ο δημοτικισμός μετασηματίζεται σταδιακά από κίνημα λογοτεχνικό σε εκπαιδευτικό. Ο Γληνός το 1903 δημοσιεύει στον Νουμά του Ταγκόπουλου τρία μεταφρασμένα κείμενα του Heredia με το ψευδώνυμο Δ. Μήτσος.¹⁶⁰

Το 1904 γίνεται μέλος του συλλόγου των δημοτικιστών «Η Εθνική μας γλώσσα». Το 1905 παίρνει το πτυχίο του με άριστα. Στα 1905 ανέλαβε τη διεύθυνση της Αναξαγορείου Σχολής στα Βουρλά της Σμύρνης. Στα 1906-7 δημοσιεύει τα πρώτα του ποιήματα, μεταφράσεις και φιλολογικά άρθρα, με το όνομα Μήτρος Γληνός.

Στο νεοσύστατο Ελληνογερμανικό Λύκειο όπου δίδαξε ως το 1908 είχε μαθητή τον Γ. Κορδάτο, ο οποίος μας χαρίζει πολύτιμες βιογραφικές σελίδες για το Δημήτρη Γληνό:

*«Ο κ. Διευθυντής είχε δίκαιο. Ο Γληνός ήταν κάτι παραπάνω από γόης στη διδασκαλία του. Δε θυμάμαι κανέναν άλλο καθηγητή να μου κάνει τέτοια εντύπωση. Κρεμιούμαστε όλοι μας απ' το στόμα του και δεν καταλαβαίναμε πώς περνούσε η ώρα ή πιο σωστά, θα θέλαμε η μια ώρα του μαθήματος να γίνει δύο και τρεις. Όχι μόνο δεν κούραζε αλλά και έκανε τη γραμματική και το συνταχτικό ευχάριστο μάθημα, ήταν παιχνίδια όπως τα δίδασκε... Η αίθουσα ήταν γιομάτη, πατείς με πατώ σε. Φυσικά δεν έλειπεν η τάξη μας. Μόνο δυο τρία πλουσιόπαιδα δεν ήρθαν. Αυτά προτίμησαν να περάσουν την ώρα τους στα ζαχαροπλαστεία της προκουμαίας. Ήταν οι πιο σκάρτοι της τάξης. Οι άλλοι πήγαμε και χειροκροτήσαμε το δάσκαλό μας με συγκίνηση και μ' όλη την καρδιά μας. Η ομιλία του ήταν μυσταγωγία και κεραυνός μαζί».*¹⁶¹

Ο Κ. Βάρναλης ως μαθητής του μας δίνει την καταλυτική πνευματική φυσιογνωμία του:

«Αξέχαστα χρόνια! Η πλειότητα των μετεκπαιδευμένων είμαστε νέοι, ζωηροί, γεμάτοι, πιστοί στο δημοτικισμό, στην ελευθερία του πνεύματος, στην πρόοδο του έθνους. Αυτόν τον αέρα της δημιουργικής πίστης και της γόνιμης δράσης μάς τον εμφυσούσε ο Γληνός. Μόνη η αυτοκυριαρχημένη παρουσία του, η γαλήνη του,

¹⁶⁰ Αντιτετράδια της εκπαίδευσης, τεύχος 60-61.

¹⁶¹ Αντιτετράδια της εκπαίδευσης, τεύχος 60-61.

ασκούσανε μίαν ακαταμάχητη γοητεία σ' όλους... Γιατί ο Γληνός δεν ήτανε μονάχα υπέροχος δάσκαλος και δημιουργός, ήτανε και άφθαστος ομιλητής... Ο Γληνός είχε καθαρές ιδέες κι ήξερε να τις αναπτύσσει παστροκικά και με τέχνη. Ο λόγος του γοήτευε με την αντικειμενικότητα των αληθειών του, με τη μαστοριά του ύφους του και με τη θέρμη της πίστης του...».¹⁶²

Παράλληλα, ο Γληνός περιοδεύει σε όλη την Ελλάδα κάνοντας επιθεωρήσεις στα σχολεία και καταγράφοντας τις αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος.

Το 1913, ύστερα από πρόσκληση του Υπουργού Παιδείας Ι. Τσιριμώκου της κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου, ο Γληνός συντάσσει την εισηγητική του έκθεση και το κείμενο των νομοσχεδίων, που έμειναν στην Ιστορία της Εκπαίδευσης ως «Νομοσχέδια του 1913», εκφράζοντας τις προοδευτικές τάσεις του αστικού φιλελευθερισμού αυτής της εποχής. Στόχος της μεταρρύθμισης του 1913 ήταν ο καπιταλιστικός εξορθολογισμός της εκπαίδευσης και η σύνδεση της με την παραγωγική διαδικασία.

Αρχές Ιουνίου 1917 ο γαλλικός στόλος ανατρέπει το καθεστώς του βασιλιά Κωνσταντίνου. Ο Βενιζέλος γίνεται πρωθυπουργός, ο Αβέρωφ υπουργός παιδείας, ο Γληνός γενικός γραμματέας του υπουργείου παιδείας και οι Δελμούζος και Τριανταφυλλίδης διορίζονται ανώτεροι επόπτες παιδείας. Τα τρία χρόνια της κυβέρνησης Βενιζέλου (1917 - 1920) ο Γληνός αγωνίζεται για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Την περίοδο αυτή γράφονται τα αναγνωστικά «Τα Ψηλά Βουνά» και το αλφαβητάριο «Ο Ήλιος».

Τα νέα αναγνωστικά που γράφονται ο ίδιος τα χαρακτηρίζει σαν:

«Ανατολή νέου κόσμου... κρύμνισμα ειδώλων, μεταβολή συστημάτων... Τα αναγνωστικά αυτά όχι μόνο είναι γραμμένα στη δημοτική, αλλά μπάζουν νέο πνεύμα στο σχολείο, φέρνουν τα παιδιά κοντά στη φύση και τη ζωή, στη χαρά και τη δράση, τα μαθαίνουν να αυτενεργούν, καλλιεργούν το κοινωνικό συναίσθημα».¹⁶³

Στις εκλογές του 1920 τα φιλομοναρχικά κόμματα παίρνουν την πλειοψηφία και καταργούν την μεταρρύθμιση του 1917. Τα αναγνωστικά της μεταρρύθμισης χαρακτηρίζονται αντεθνικά και καίγονται ύστερα από απόφαση επιτροπής με πρόεδρο τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Νίκο Εξαρχόπουλο.

¹⁶² Αντιτετράδια της εκπαίδευσης, τεύχος 60-61.

¹⁶³ Αντιτετράδια της εκπαίδευσης, τεύχος 60-61

Η καθαρεύουσα επικρατεί και πάλι και μαζί μ' αυτή το παλιό αντιδραστικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Στο βιβλίο του με τον τίτλο : «Οι χοίροι υίζουσιν, τα χοιρίδια κοΐζουσιν, οι όφεις υΐζουσιν» ο Γληνός σατιρίζει με πίκρα την επαναφορά της αρχαΐζουσας:

«...Τα παιδιά ενύσταζαν, ενύσταζαν, ενύσταζαν, θεέ μου, πώς ενύσταζαν... Η σκία της ηλιθιότητας εκάλυπτεν την τάξιν... Τα καλύτερα επαπαγάλλιζαν ευσυνειδήτως. Το βόδι λέγεται καλύτερον βους, το πόδι λέγεται καλύτερον πους. Τα κέρατα τού; Του βου. Οι δάκτυλοι τού; που. Ω θεέ μου; Τι λες παιδί μου; Πρόσεχε. Ο βους, του βοός, ο πους, του ποδός. Λοιπόν; Τα κέρατα του... του βοδός. Οι δάκτυλοι τού; του... που.. πους. Α! μα είσθε κτήνη! Είσθε ζώα! Δεν υποφέρεσθε. Γκαπ! Γκουπ!»¹⁶⁴

Πολύ αργότερα το 1925, στον οδυνηρό απολογισμό αυτής της προσπάθειας, ο Γληνός θα γράψει το «Ένας άταφος νεκρός» όπου καταδικάζει την αρχαΐζουσα-γλώσσα και την αρχαιοπληξία, που τυραννούσε μαθητές-καθηγητές με έργο άχαρο και δεν πρόσφερε τίποτα στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας:

«...πρέπει να κάμωμεν το ελληνικόν σχολείον του Μεσενικόλα ή των Σοφάδων πεντατάξιον με δέκα ώρας αρχαία ελληνικά την εβδομάδα δια να γίνουν ικανοί οι κάτοικοι, εξακολουθούντες να μεταχειρίζονται εις αιώνα τον άπαντα το ησιόδειον άροτρον δια τα χωράφια των, να προσφωνούν τουλάχιστον και τα βόδια των εις ησιόδειον γλώσσαν».¹⁶⁵

Η αριστερή έκφραση

Ο Γληνός δεν αποθαρρύνθηκε. Εντάσσεται στη Δημοκρατική Ένωση και συνεργάζεται με τον Αλ. Παπαναστασίου στη συγγραφή του Δημοκρατικού Μανιφέστου, στα θέματα της παιδείας. Την ίδια περίοδο προσπαθεί να αποκαταστήσει με την οικονομική βοήθεια της συζύγου τους γονείς του, τα 7 από τα αδέρφια του, 2 γαμπρούς του και μια νύφη του, που έρχονται πρόσφυγες από τη Σμύρνη στην Αθήνα.

Το 1921 ιδρύει επίσης την «Ανώτερη Γυναικεία Σχολή», ως ελεύθερο λαϊκό Πανεπιστήμιο για τις γυναίκες, με σκοπό να τους δώσει ανώτερη μόρφωση, φιλοσοφική, ιστορική, καλλιτεχνική, για να μουν στη σύγχρονη προοδευτική κίνηση.

¹⁶⁴ Κάτσικας, Χρ.,- Θεριανός, Κ., (2004), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.

¹⁶⁵ Κάτσικας, Χρ.,- Θεριανός, Κ., (2004), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.

Ο Πλαστήρας διορίζει το Γληνό στις αρχές του 1923 Εκπαιδευτικό Σύμβουλο στο Υπουργείο Παιδείας. Επιστρέφουν οι Δελμούζος και Τριανταφυλλίδης από τη Γερμανία και αρχίζει πάλι η προσπάθεια της μεταρρύθμισης. Ο Γληνός οργανώνει παιδαγωγικά συνέδρια σε όλη την Ελλάδα και του προτείνεται η θέση του πρύτανη του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, την οποία αρνείται.

Αργότερα, στις 2 Δεκεμβρίου 1938, στη Σαντορίνη όπου είναι εξόριστος, θα γράψει για αυτή την πρόταση:

«Στα 1924 όταν έκαμα τον οργανισμό του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, που ψήφισε τότε η κυβέρνηση Παπαναστασίου, ο υπουργός παιδείας Λυμπερόπουλος μου πρότεινε από μέρος του πρωθυπουργού να βάλουν ειδική διάταξη στο νόμο για να με διορίσουν πρύτανη για 10 χρόνια για να διοργανώσω το πανεπιστήμιο και δε δέχθηκα γιατί ήξερα από τότες ότι η διδασκαλία μου δε θα χωρούσε μέσα στα πλαίσια».

Ύστερα από εισήγησή του το 1924, ιδρύεται η Παιδαγωγική Ακαδημία για την προετοιμασία ανώτερων στελεχών της Εκπαίδευσης. Ο ίδιος δίδαξε για πρώτη φορά στην Ελλάδα κοινωνιολογία. Από την έδρα της Ακαδημίας γίνεται κήρυκας της κοινωνικής αναγέννησης του Έθνους.

Με τη δικτατορία Πάγκαλου ανατρέπεται και πάλι το μεταρρυθμιστικό του έργο. Το Γενάρη του 1926 απολύθηκε «δια λόγους οικονομικών» και οι συνεργάτες του Αλ. Δελμούζος και Ρόζα Ιμβριώτη διώκονται, όπως και άλλοι καθηγητές. Ο Κ. Βάρναλης τιμωρήθηκε με έξι μήνες προσωρινή απόλυση και με μετάθεση στα Χανιά της Κρήτης. Είναι τα «Μαρασλειακά» με τα οποία εκδηλώθηκε το μένος των αντιπάλων του. Η υπόθεση αυτή πείθει το Γληνό πως είναι μάταιη προσπάθεια να περιμένει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση από τις τάξεις της κοινωνικής αντίδρασης.

Ο Γληνός έχει φτάσει στην κατανόηση ότι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς κοινωνική και πολιτική αλλαγή. Σε άρθρο του στην «Αναγέννηση» προσδιορίζει την ελληνική αστική τάξη ως αντιδραστική, εμπόδιο σε κάθε προοδευτική προσπάθεια:

«Η ελληνική αστική τάξη είναι αντιδραστική. Δεν γνώρισε και δεν έζησε καμιά από τις αρετές που αποτελέσανε την αξία, τον υπαρκτικό λόγο των αστικών τάξεων της Δύσης...».

Με την κήρυξη της δικτατορίας του Μεταξά και ως το Φεβρουάριο του 1939, ο Γληνός εξορίζεται στην Ανάφη, την Ακροναυπλία και τη Σαντορίνη. Με πίστη και

αξιοπρέπεια αντιμετωπίζει τη νέα κατάσταση, παράγοντας σημαντικό πνευματικό έργο, που ολοκλήρωσε ως το 1940, μεταφράζοντας το «Σοφιστή» του Πλάτωνα, με εισαγωγή στη διαλεκτική και σχόλια, έργο-μνημείο για τη φιλοσοφική σκέψη από την αρχαιότητα ως σήμερα.

Η πένα του μας χάρισε από την εξορία σπάνιες σελίδες στοχασμού, αναμνήσεις γεμάτες ανθρωπιά και μεγαλείο ηθικό για το μεγάλο χρέος. Γράφει από την Ανάφη:

«Μες στη γλυκειά σιγαλιά μιας γαλήνιας νύχτας, ξαγρυπνώντας εδώ επάνω σ' ένα βράχο χαμένο στο πέλαγος, νοιώθω την προσδοκία της ανθρωπότητας, την εναγώνια επίκλησή της σε μας να μείνουμε πιστοί και δυνατοί στο μεγάλο μας χρέος....».

«...Έχω μέσα μου καρτερία και θάρρος απέραντο. Κρατώ ψηλά, πολύ ψηλά, τη σημαία και προσπαθώ να γίνω όσο μπορώ χρήσιμος στους άλλους. Αισθάνομαι τον εαυτό μου πολύ γερό και στην αντοχή σε δρόμους ξεπέρασα πολλούς νεώτερους απόμένα. Κολύπησα στη θάλασσα πολλές φορές κι' ανέβηκα στις κορφές των βουνών. Το στήθος μου είναι πλημμυρισμένο από ζωή και αγάπη. Στο δωμάτιό μου έχω κολλήσει μian επιγραφή που λει: «Φέρειν δέ ό,τι αν ζωή δω γενναίως». Και το εφαρμόζω πέρα για πέρα. Κρατώ την ψυχή μου άγρυπνη, και το σώμα όρθιο. Και προσμένω... Κι' αυτό που προσμένω, θαρθεί ασφαλώς. Αργά ή γρήγορα θαρθεί. Διάβασα τον Προμηθέα Δεσμώτη του Αισχύλου και πρέπει να το ξέρεις ότι έρχεται ο Ηρακλής, έρχεται...».

Ο Γληνός ήταν μεγάλος στυλίστας του λόγου και στα γραφτά του και στα προφορικά του. Όταν ήταν να μιλήσει, αυτό γινόταν γεγονός, όχι μόνο για τη διανοήση, αλλά και για τους εργατές. Ο προφορικός του λόγος ήταν φλογερός, γεμάτος πίστη. Τα επιχειρήματα απλά, στέρα και προπαντός αληθινά. Ηλέκτριζε το πλήθος, γι' αυτό συγκέντρωνε τον περισσότερο κόσμο στις ομιλίες του. Ήξερε να εξηγεί στις μάζες την αλήθεια, να τις φωτίζει και να οδηγεί στην πάλη για καλύτερο μέλλον.

Ο Κ. Βάρναλης τον προσωπογραφεί θαυμάσια:

«Γερός άντρας με μεγάλα φωτεινά μάτια, ισόρροπος και γαλήνιος σε κάθε περίπτωση. Μυαλό θετικό και ταχτοποιημένο απ' όλες τις πλευρές. Σπάνια οργανωτική και διοικητική ικανότητα και σπάνια δημιουργική πρωτοβουλία. Μεγάλο διδακτικό ταλέντο. Γόης του λόγου. Ήξερε ν' απλοποιεί, να φωτίζει και να μεταβάλλει σε

συγκεκριμένα τα πιο δύσκολα, τα πιο αφαιρεμένα θεωρητικά ζητήματα και να μας δίνει τη χαρά των ανθρώπων που ύστερα από πολλών χρόνων ιδεαλιστικές ακροβασίες πατούνε τέλος σε στέρεο έδαφος και παίρνουνε συνείδηση της πραγματικότητας».¹⁶⁶

Η Ρόζα Ιμβριώτη, ως παιδαγωγός και συνεργάτης του Γληνού, αναλύει την οπτική του και μας δίνει τη δική της συμβουλή:

*«Το φιλοσοφικό και μαζί επαναστατικό του πνεύμα όμως δε γύρευε με μέθοδες ή ώρες διδακτικές να αλλάζει τη μόρφωση και τη μοίρα του ανθρώπου. Το έβλεπε, πως τέτοια βασικά ζητήματα δε λύνονται με μπαλώματα και μικροαλλαγές. Για αυτό στράφηκε προς το όλο, γιατί από τούτο θα καθορίζονταν και τα «επιμέρους». Είδε, πως η βασική μεταρρύθμιση στη μόρφωση του λαού προϋποθέτει και βασική μεταρρύθμιση στις οικονομικές, κοινωνικές και κρατικές σχέσεις...».*¹⁶⁷

*«Όποιος όμως σήμερα πονάει το σχολείο, κι όχι μόνο το σχολείο παρά τον άνθρωπο και το λαό, πρέπει ν' αγωνιστεί, όπως αγωνίστηκε κι ο Γληνός. Πρέπει κι εμείς σοβαρά κι αποφασιστικά γ' αυτό το ίδιο το σχολείο, γι' αυτή την πνευματική προκοπή του λαού ν' αγωνιστούμε σκληρά. Αυτός είναι ο δρόμος για να κερδίσουμε τη λαϊκή παιδεία. Ν' αγωνιστούμε για να κερδίσουμε το αύριο που είναι η προϋπόθεση για μια ουσιαστική μεταρρύθμιση της παιδείας. Και σ' όλους τους κάπηλους της παιδείας και σ' όλους εκείνους που γυρίζουν γύρω της με μπλάστρια και γιατροσόφια ή κάνουν τους προσεχτικούς χειρούργους, μια ας είναι η απάντησή μας, τούτη: Σχολική ουσιαστική μεταρρύθμιση χωρίς μιαν αλλαγή της σημερινής ολιγαρχικής κατάστασης είναι καθαρή ασυνέπεια. Μόνο ο αγώνας για γνήσιες δημοκρατικές λύσεις θα δώσει το πλούσιο χρώμα για να ριζώσει μια πραγματικά λαϊκή παιδεία. Αυτό είναι το μεγάλο δίδαγμα που μας έδωσε ο Γληνός σαν γνήσιος παιδαγωγός του λαού και γι' αυτό Αγωνιστής».*¹⁶⁸

Όπως γράφει ο Φ. Ηλιού στην Έκδοση των Απάντων του, ο Γληνός αναδείχτηκε «σε ηγετική μορφή των κινημάτων για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Στην επόμενη δεκαετία όλες οι προσπάθειες που έγιναν προς αυτή την κατεύθυνση, επρόκειτο να στηριχτούν κατά κύριο λόγο στις δικές του οργανωτικές ικανότητες και στη δική του οργανωτική σύλληψη».¹⁶⁹

¹⁶⁶ Ηλιού, Φ., (1983), *Γληνού Απαντα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, σ. 300.

¹⁶⁷ Ηλιού, Φ., (1983), *Γληνού Απαντα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, σ. 301.

¹⁶⁸ Ηλιού, Φ., (1983), *Γληνού Απαντα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, σ. 300.

¹⁶⁹ Ηλιού, Φ., (1983), *Γληνού Απαντα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 314.

Σπύρος Καλλιάφας (1885-1964)

Από τους πρώτους εισηγητές του Σχολείου εργασίας στην χώρα μας . Είναι αυτός που μετέφρασε το έργο Η σύγχρονη διδακτική εν θεωρία και πράξη. Από το 1947 έως το 1956 εργάστηκε ως καθηγητής της Παιδαγωγικής θεωρίας στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας.¹⁷⁰ Θεωρείται συνεχιστής του Εξαρχόπουλου.

Ο ίδιος επισημαίνει τη σημασία που έχει η επίλυση των σχολικών και γενικά των εκπαιδευτικών θεμάτων με πρακτικό κυρίως τρόπο. Ταυτόχρονα τονίζει πως το όλο θέμα της αναμόρφωσης της παιδείας πρέπει να απαγκιστρωθεί από την Εβαρτιανή μέθοδο και να στραφεί σε άλλους οδούς.. Ως μια τέτοια οδό πρότεινε το Σχολεί ο εργασίας.

Ως μέσα της παρεχόμενης Αγωγής προβάλλει:

- τα αγαθά του πολιτισμού,
- τη μεθοδολογία,
- την οργάνωση,
- και την προσωπικότητα του παιδαγωγού.

Στο τελευταίο που αφορά τον παιδαγωγό ο Καλλιάφας δίνει μεγαλύτερη σημασία σε σχέση με τους πριν απ' αυτόν Παιδαγωγούς. Επισημαίνει δε πως προκειμένου αυτός να σταθεί αντάξιος της αποστολής του ως προς την αναγωγή του παιδιού σε προσωπικότητα οφείλει να έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- Αγάπη προς το επάγγελμα και το παιδί.
- Ικανότητα να διατηρεί την ισορροπία.
- Ικανότητα να εξατομικεύει τις ανάγκες των μαθητών του προκειμένου να τις διαχειριστεί.
- Να κατέχει το επιστημονικό μέρος του επαγγέλματος του.¹⁷¹

Μανόλης Τριανταφυλλίδης (1883-1959)

Υπήρξε Έλληνας γλωσσολόγος και ένας από τους ιδρυτές του Εκπαιδευτικού

¹⁷⁰ Ματσαγγούρας, Η., (1996), *Θεωρία της διδασκαλίας*, εκδ. Συμμετρία, Αθήνα, σ. 78.

¹⁷¹ Καλλιάφας, Σ., (1963), *Η σύγχρονη διδακτική εν θεωρία και πράξη*, Β' εκδ., εκδ. Δημητράκος, Αθήνα, σ. 134-135.

ομίλου, οργάνου του εκπαιδευτικού δημοτικισμού με μεγάλη συμβολή στα εκπαιδευτικά προγράμματα των κυβερνήσεων του Ελευθέριου Βενιζέλου.¹⁷² Το 1939, του ανατέθηκε η έκδοση γραμματικής για τη Δημοτική γλώσσα, η «Νεοελληνική Γραμματική».¹⁷³

Κληροδότησε την πνευματική και υλική του περιουσία- ανάμεσά της και την τεράστια βιβλιοθήκη του- στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ιδρύοντας το 1959, το Ίδρυμα που φέρει το όνομά του και το οποίο συνεχίζει με σημαντικά δημοσιεύματα και άλλες δραστηριότητες την «καλλιέργεια και την αξιοποίηση της δημοτικής γλώσσας και την προαγωγή της παιδείας του ελληνικού λαού» κατά την επιθυμία του δωρητή.¹⁷⁴

Ιδεολογία

Ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης διαμόρφωσε νωρίς τη δική του ιδιότυπη γλωσσική ιδεολογία, σύμφωνα με την οποία, προκειμένου να επιτευχθεί η πνευματική επανάσταση στην ελληνική πραγματικότητα, χρειάζεται να απαλλαγεί ο λαός από την καθαρεύουσα, τη γλώσσα της αρχαιομανίας, όπως την οριοθετεί και να διδαχθεί τη δημοτική ως ζωντανή, αληθινή γλώσσα της προόδου.¹⁷⁵

Ανάμεσα στις συγκρουόμενες σοσιαλιστικές και φιλελεύθερες ιδεολογίες, η πρότασή του υπήρξε η αποσύνδεση της εκπαίδευσης από το Γλωσσικό ζήτημα, προβλέποντας ότι οι κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις του γλωσσικού ζητήματος θα επισκίαζαν τις ανάγκες της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Παίρνοντας αποστάσεις από την ορμητική μερίδα των δημοτικιστών με τις ακραίες ψυχαρικές θέσεις, πρότεινε μια γλώσσα μεικτή, για την οποία κατηγορήθηκε σφοδρά από τον Ψυχάρη και χαρακτηρίστηκε συντηρητικός από τον Δελμούζο.

Ο Τριανταφυλλίδης θεωρείται πως αποτίμησε θετικά την προσπάθεια του Κοραή για τη δημιουργία μιας κοινής Νεοελληνικής, παρά την αντίθεση του Ψυχάρη και άλλων δημοτικιστών της εποχής του. Αντίθετα από τον Ψυχάρη, ο Τριανταφυλλίδης *«αντιλήφθηκε τη δυναμική παράδοση του δημοτικισμού ανεξάρτητα από τις εκάστοτε γλωσσικές επιλογές..... Προσεγγίζοντας τον κοραϊσμό έξω από το αυστηρό σχήμα του Ψυχάρη, ο Τριανταφυλλίδης κατέστησε δυνατή την ένταξη του*

¹⁷² Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ., *Μανόλης Τριανταφυλλίδης. Διανοούμενος και αγωνιστής του κινήματος της Δημοτικής*, εφημ. *Τα Νέα*, 30/12/1999

¹⁷³ www.wikipedia.gr, προσπελάστηκε την 19η Ιουλίου 2015.

¹⁷⁴ www.wikipedia.gr, προσπελάστηκε την 19η Ιουλίου 2015.

¹⁷⁵ Ηλιού, Φ., (1983), *Γληνού Άπαντα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, σ. 315.

*Κοραή στο στρατόπεδο του δημοτικισμού».*¹⁷⁶

Ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, εισάγοντας ουσιαστικά νεοτερισμό στην εποχή του, ενδιαφέρθηκε επίσης για τη συστηματική διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε ομογενείς και ξενόγλωσσους, τη μετάβαση δηλαδή από τη διδασκαλία της Ελληνικής ως μητρικής γλώσσας στη διδασκαλία της Ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας.

Μίλτος Κουντουράς (1889-1940)¹⁷⁷

Εκπαιδευτικός, από τους βασικούς εκπροσώπους του εκπαιδευτικού δημοτικισμού και εισηγητής σημαντικών μέτρων για την εφαρμογή πνεύματος της «Μεταρρύθμισης» του 1929-32.

Από νωρίς ο Κουντουράς εντάχθηκε στις τάξεις του «μαχόμενου» δημοτικισμού: ιδρυτικό μέλος της πρώτης «Φοιτητικής Συντροφιάς» (1910-11), συνυπογράφει τα κείμενά της, όπου προβάλλονται και οι στενές σχέσεις του γλωσσικού με το εκπαιδευτικό ζήτημα.

Αργότερα, σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, θα είναι αδιάκοπα στην πρωτοπορία των γλωσσο-εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και θα υποστηρίξει την ορθογραφική και τονική απλοποίηση και θα τολμήσει να προτείνει ακόμη και την τροποποίηση του αλφαβήτου. Θα προβάλλει και το όραμα ενός νέου σχολείου όπου «τα λόγια του χωριάτη, η ασυγκράτητη ζωηράδα του παιδιού, ο έρωτας, το τραγούδι, η χαρά που κάνει τρέλες, δε θα είναι πια θανάσιμα αμαρτήματα».¹⁷⁸

Αλλά, όπως και με τον Α. Δελμούζο έτσι και με τον Κουντουρά. Το 1928 διώκεται ύστερα από καταγγελία μιας ομάδας γονέων που υποστηρίχτηκαν από τον επίσκοπο Απαμείας Βασίλειο, και φαίνεται ότι υποκινήθηκαν από μέλη του διδακτικού προσωπικού του Σχολείου. Έτσι ξεσπών τα «Σκάνδαλα» της Θεσσαλονίκης που έμειναν στην εκπαιδευτική ιστορία ως «Διδασκαλειακά». Πάντως ο Κουντουράς παραμένει στη διεύθυνση του Διδασκαλείου συνεχίζοντας το έργο του, ενώ συνεχιζόταν και η πολεμική εναντίον του και κερδίζοντας την εκτίμηση της «ηγεσίας» του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, καθώς και την αγάπη των μαθητριών

¹⁷⁶ Bernal, J. M., (2009), *Ο Κοραής, ο Τριανταφυλλίδης και η διαμόρφωση της Νέας Ελληνικής, σημεία σύγκλησης*, Γ' συνέδριο της Ευρωπαϊκής εταιρείας Νεοελληνικών σπουδών.

¹⁷⁷ *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια* (1968). τόμ. 3ος, εκδ.Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

¹⁷⁸ www.gnwnsis.gr, προσπελάστηκε την 25 Μαΐου 2015.

του, που πάνω από πενήντα χρόνια μετά το θάνατό του εξακολουθούν να αναπτύσσουν δραστηριότητες για να τιμήσουν τη μνήμη του.

Η Πολιτεία εμφανίζεται κι αυτή να τον τιμά διορίζοντάς τον στο Συμβούλιο που θα εξέφραζε και θα υλοποιούσε τις μεταρρυθμιστικές της προθέσεις. Είναι, ωστόσο, άγνωστο πόσο βάρυνε στην απόφαση αυτή και το καταλάγιασμα της πολεμικής τοποιοί θα εξασφαλιζόταν με την απομάκρυνση του Κουντουρά από τη Θεσσαλονίκη. Σε συνολική θεώρηση, το παιδαγωγικό-εκπαιδευτικό έργο του Κουντουρά υπήρξε καθοριστικό στις προσπάθειες να πάρει συγκεκριμένη μορφή το αίτημα για «εκπαιδευτική μεταρρύθμιση» στην Ελλάδα.

Ρόζα Ιμβριώτη (1898-1977)

Βιογραφία¹⁷⁹

Η σπουδαία αγωνίστρια παιδαγωγός Ρόζα Ιμβριώτη γεννήθηκε το 1898 και πέθανε το 1977. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και συμπλήρωσε τις σπουδές της στη Γαλλία και στη Γερμανία. Εργάστηκε ως καθηγήτρια της Μέσης Εκπαίδευσης. Έγινε μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου και, όπως η ίδια αναφέρει, η γνωριμία και συνεργασία της με το Δημήτρη Γληνό υπήρξε καθοριστική. Το 1924, καθηγήτρια στο Μαράσλειο, όπου δίδασκε Φιλοσοφία της Ιστορίας, κατηγορήθηκε ότι διδάσκει «υλιστικά την ιστορία». Το επεισόδιο αυτό ήταν η αφορμή να ξεσπάσουν τα Μαρασλειακά.

Η προσφορά της

Με τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου το 1927 η Ρόζα διαχωρίζει τη θέση της από το Δελμούζο και τον Τριανταφυλλίδη και συντάσσεται με το Γληνό, ο οποίος είχε χαράξει την πορεία του προς την αριστερή παράταξη.

Η Ρόζα Ιμβριώτη κέρδισε τη θέση της στο πάνελ των σπουδαίων προοδευτικών παιδαγωγών της ελληνικής πραγματικότητας του 20ου αιώνα με όπλα της το πάθος και την πίστη. Πάθος και πίστη στη δύναμη της εκπαίδευσης, καθώς και στην επιρροή που μπορεί αυτή να ασκήσει πάνω στον άνθρωπο με σκοπό τον εξανθρωπισμό του και επέκεινα την ανθρωποποίηση της κοινωνίας.¹⁸⁰

¹⁷⁹ www.wikipedia.gr, προσπελάστηκε την 20 Μαΐου 2015.

¹⁸⁰ Τις ιδέες της για το δημοκρατικό σχολείο αναπτύσσει σε μια σειρά άρθρων της στην εφ. «Αυγή» και στο βιβλίο της *Ανθρωπιστική παιδεία Πολυτεχνική εκπαίδευση*, Αθήνα 1955.

Το εκπαιδευτικό σύστημα που υποστήριξε η Ιμβριώτη ως το πλέον κατάλληλο για την αγωγή της νέας γενιάς στηρίζεται:

Στη διαπαιδαγώγηση με την εργασία, που αποβλέπει:

- Στη σύνδεση πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας.
- Στη σύνδεση θεωρίας και πράξης.
- Στην ολόπλευρη και αρμονική ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας.

Στη δημοκρατική εκπαίδευση που προϋποθέτει:

- Τη δημιουργία ίσων όρων δυνατοτήτων απόκτησης μόρφωσης για όλους.
- Κρατικό και κοινωνικό χαρακτήρα όλων των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.
- Ενιαίο σύστημα λαϊκής εκπαίδευσης.
- Διαμόρφωση επιστημονικής κοσμοθεωρίας στους διδασκομένους.
- Συνεπή πραγματοποίηση της αρχής του πολυτεχνισμού στο γενικό σχολείο.
- Συνένωση της θεωρίας με την πρακτική και εκπαίδευση πάνω σε παραγωγικές δραστηριότητες.
- Συνεργασία σχολείου, οικογένειας και κοινωνικού περιβάλλοντος στη διαπαιδαγώγηση και την εκπαίδευση της νέας γενιάς.

Η Σύνδεση του σχολείου με την παραγωγή επιτυγχάνεται:

- Με την πολυτεχνική εκπαίδευση.
- Με τις υποχρεωτικές εκδρομές στους τόπους παραγωγής.
- Με την εργασία των μαθητών σε σχολικούς αγρούς, σχολικά εργαστήρια, εργοστάσια και με διάφορες μορφές συμβολής τους στην εθνική οικονομία.

Βεβαιωμένο τελικά είναι ότι η Ρόζα Ιμβριώτη επιδίωξε να παρουσιάσει ένα εκπαιδευτικό σύστημα οικοδομημένο έτσι που να σχηματίζει ένα μορφωτικό σύνολο, το οποίο να ασκεί μεγάλη δύναμη στη ζωή του λαού. Ένα σχολείο που σύμφωνα με τις απόψεις της να υπηρετεί όσο γίνεται καλύτερα τον πολυδύναμο κοινωνικό του προορισμό. Στην τελική διαμόρφωση αυτού του σχολείου μπορούμε, νομίζω, να βεβαιώσουμε, ότι διεκδίκησε και διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο, επιδιώκοντας να καλύψει το μεγάλο κενό που άφησε στην εκπαίδευση ο πρόωρος θάνατος του δασκάλου της Δημήτρη Γληνού.¹⁸¹

¹⁸¹ Χρονοπούλου, Χρ., (2002), *Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική δράση της Ρόζας Ιμβριώτη*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, τμ. ΦΠΨ, Αθήνα.

Κώστας Σωτηρίου (1889-1966)

Βιογραφία¹⁸²

Γεννήθηκε στο Μαρκόπουλο Αττικής από πλούσια οικογένεια. Φοίτησε στη Ριζάρειο Σχολή Και στο Βαρβάκειο. Τέλειωσε τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και ήταν ένα από τα ιδρυτικά μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου.

Αφού παρακολούθησε τη μετεκπαίδευση της Παιδαγωγικής Ακαδημίας που διηύθυνε ο Γληνός, έφυγε για σπουδές στην Ελβετία (Παιδαγωγικά και Ψυχολογία στη Γενεύη, τη Ζυρίχη και τη Λωζάννη). Το 1922 δίδαξε στην Ανώτερη Γυναικεία Σχολή. Τη διετία 1923-1925 υπηρέτησε ως τμηματάρχης Δημοτικής Εκπαίδευσης στο υπουργείο Παιδείας. Το 1928 διορίστηκε Διευθυντής στο Ράλλειο Διδασκαλείο Θηλέων στον Πειραιά. Η δικτατορία Μεταξά τον συνέλαβε, αλλά λόγω παρέμβασης του εφοπλιστή Γρέγου (ήταν μπατζανάκης του) απολύθηκε. Το 1943 πήρε μέρος στην ίδρυση της ΕΠΟΝ και εκλέχθηκε μέλος της Κεντρικής Επιτροπής. Διηύθυνε το παιδαγωγικό φροντιστήριο στο Καρπενήσι μαζί με τον Παπαμαύρο και συμμετείχε ως εθνοσύμβουλος στην Εθνοσυνέλευση της Ελεύθερης Ελλάδας στις Κορυσχάδες το 1944. Εκλέχτηκε βουλευτής της ΕΔΑ στα 1959-1961. Πέθανε το 1966 στην Αθήνα από καρκίνο.

Από υποστηρικτής της υπερκαθαρεύουσας και τσιράκι του Μιστριώτη, όπως χαρακτήριζε τον εαυτό του, γίνεται δημοτικιστής. Υποστηρίζεται από τον Γληνό, όταν μιλάει στη δημοτική σε μαθήματα που παρακολουθούσε στο διδασκαλείο μέσης εκπαίδευσης, ενώ πολλοί συνάδελφοι του τον κατηγορήσαν για την επιλογή του αυτή. Τότε οι υποστηρικτές της δημοτικής θεωρούνταν κομμουνιστές και χιλιάδες εκπαιδευτικοί απολύθηκαν και διώχθηκαν για τη στάση τους αυτή.¹⁸³

Συμπερασματικά ο Κ. Σωτηρίου αποτελεί παράδειγμα για κάθε δάσκαλο και επιστήμονα σήμερα. Για τον κάθε δάσκαλο που μπορεί και πρέπει να κάνει τα άλματα στη ζωή του, για να σταθεί δίπλα στην εργατική τάξη και το λαό.¹⁸⁴

¹⁸² www.wikipedia.gr, προσπελάστηκε την 28η Ιουνίου 2015.

¹⁸³ Όπως αναφέρει ο ίδιος σε άρθρο –αφιέρωμα για το δάσκαλό του Δ. Γληνό στην Επιθεώρηση Τέχνης το 1964 «εκεί στον Εκπαιδευτικό Όμιλο, στις συγκεντρώσεις και στις συζητήσεις, άρχισε να λυτρώνεται και να ζαστερώνει το σκοτεινισμένο μυαλό μου. Εκεί αναβαπτίστηκα. Ο Γληνός γίνεται καθοδηγητής μου. Κι εγώ θαυμαστής του».

¹⁸⁴ Αλεξίου, Χ., *Η προσφορά των κορυφαίων παιδαγωγών, Δ. Γληνού, Κ. Σωτηρίου, Μ. Παπαμαύρου, και Ρ. Ιμβριώτη στο έργο της ΕΠΟΝ*, περιοδικό Θέματα Παιδείας, τευχ. 28, σ. 97-107

Όπως λέει ο ίδιος ανακεφαλαιώνοντας την πορεία του και τη στάση που κράτησε στη ζωή του « το πρώτο άλμα το έκανα όταν έγινα δημοτικιστής, το δεύτερο μετά την απόλυση από το διδασκαλείο κι έφτασα ως τον σοσιαλισμό, το τρίτο άλμα έγινε μέσα στην ηρωική αντίσταση του λαού. Δεν έγινα κομμουνιστής από θεωρητική μελέτη. Η σκληρή πραγματικότητα μου έθετε τα προβλήματα. Όλοι, που έκαναν το τρίτο άλμα, προχωρήσαμε προς το τέρμα, γιατί νιώσαμε πως δεν φτάνει η φιλελεύθερη δημοκρατική παιδεία, κι ούτε την εφαρμόζει η αστική τάξη. Αυτή θα την εφαρμόσει ο λαός όταν πάρει την εξουσία». ¹⁸⁵

Ευάγγελος Παπανούτσος (1900-1982)¹⁸⁶

Σημαντικός Έλληνας παιδαγωγός, φιλόσοφος και δοκιμογράφος του εικοστού αιώνα. Η συμβολή του στη λειτουργία και στην ανακαίνιση της Ελληνικής Παιδείας είναι ευρέως γνωστή. Οι κυριότερες μεταρρυθμίσεις που οφείλονται στον Ευάγγελο Παπανούτσο ήταν, μεταξύ άλλων, η καθιέρωση της Δημοτικής Γλώσσας στην Εκπαίδευση και ο διαχωρισμός της Μέσης Εκπαίδευσης στις βαθμίδες Γυμνασίου και Λυκείου. Ωστόσο, το εκπαιδευτικό του έργο υπέστη έντονη κριτική και επί της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών αναιρέθηκε σχεδόν ολοσχερώς.

Βιογραφία

Γεννήθηκε στον Πειραιά στις 27 Ιουλίου. Τις βασικές του σπουδές πραγματοποίησε στην ιδιαίτερη πατρίδα του. Από το 1915 ως το 1919 φοίτησε στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.. Έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στη Γερμανία και στη Γαλλία και το 1927 ονομάστηκε διδάκτορας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Τυβίγγης. Η διατριβή του είχε τίτλο «Το θρησκευτικό βίωμα στον Πλάτωνα».

Υπηρέτησε την Εκπαίδευση από το 1920 και ως εκπαιδευτικός πέρασε όλες τις βαθμίδες της ιεραρχίας: για λίγους μήνες ως δευτεροβάθμιος καθηγητής Ελληνικού Σχολείου στον Άγιο Νικόλαο Μελιτινής Μάνης, από το 1921-1923 στο Αβερύφειο Γυμνάσιο Αλεξάνδρειας. Μετά το πέρας των μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών του το 1927 επανέρχεται μέχρι το 1930 στο Αβερύφειο Γυμνάσιο. Το 1930 -1931 με τον Ευάγγελο Πανέτσο ιδρύουν δυο πειραματικές τάξεις για την εφαρμογή

¹⁸⁵ Επικαιρότητα, (1984), *Ο Κώστας Σωτηρίου αφηγείται*, Αθήνα.

¹⁸⁶ www.wikipedia.gr, προσπελάστηκε στις 05/07/2015.

νέων διδακτικών μεθόδων.¹⁸⁷ Την ίδια περίοδο συνιδρύει την *Ελληνική Διδασκαλική Ένωση* και τον Οκτώβρη του 1931 γύρισε στην Ελλάδα και στέλνεται από το Υπουργείο Παιδείας να ιδρύσει το Διδασκαλείο Μυτιλήνης. Το διάστημα 1934-1936 έκανε χρέη Διευθυντή στην Παιδαγωγική Ακαδημία της Αλεξανδρούπολης και από το 1937 έως και το 1938 χρέη ως Υποδιευθυντής και Διευθυντής της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ιωαννίνων . Το ακαδ. Έτος 1938-1939 ήταν καθηγητής στη Μαράσλειο Παιδαγωγική Ακαδημία , το 1939-1943 Διευθυντής στην Παιδαγωγική Ακαδημία Τρίπολης, το 1943-1944 συνδιευθυντής και διευθυντής στη Ράλλειο Παιδαγωγική Ακαδημία Πειραι.¹⁸⁸ Μετά την απελευθέρωση της χώρας διορίστηκε Γενικός Διευθυντής (1944-1946) και αργότερα (1950 και 1963) Γενικός Γραμματέας στο Υπουργείο Παιδείας. Το 1958 ιδρύει και οργανώνει τις Τεχνικές Σχολές Δοξιάδη.¹⁸⁹ Από το 1946 έως το 1967 ήταν τακτικός φιλολογικός συνεργάτης της εφημερίδας «Το Βήμα».¹⁹⁰

Δίδαξε επί 20 χρόνια (1947-1967), Φιλοσοφία, Φιλολογία και Παιδαγωγικά στο μορφωτικό ίδρυμα (Λαϊκό Πανεπιστήμιο) «Αθήναιον» που ίδρυσε ο ίδιος και υπό την διεύθυνσή του δημοσιεύτηκαν 15 τόμοι του περιοδικού «Παιδεία και Ζωή» (1946-1961)¹⁹¹ και 100 τόμοι αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων, έκδοση Ι. Ζαχαρόπουλου (1953-1958).

Το 1980 δύο χρόνια πριν τον θάνατό του, εξελέγη τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

Παιδαγωγικό έργο

Ο Παπανούτσος έγινε περισσότερο γνωστός για το παιδαγωγικό του έργο, ιδιαίτερα για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της κυβέρνησης του Γ. Παπανδρέου το 1964. Δυστυχώς, το έργο του δεν μπόρεσε να υλοποιηθεί, γιατί η Κυβέρνηση έπεσε λόγω της αποστασίας και οι αλλαγές που είχε προωθήσει αναιρέθηκαν. Η

¹⁸⁷ *Μελετήματα για τον Ε.Π.Παπανούτσο-Εορτασμός στα ογδοντάχρονά του, Βιοχρονολογία του Ε. Π. Παπανούτσου*, (1981), Τετράδια Ευθύνης, σ.155.

¹⁸⁸ Σταύρου, Θ., (1981), *Ενάγγελος Παπανούτσος. Φιλόσοφος-εκπαιδευτικός συγγραφέας. Μελετήματα για τον Ε. Π. Παπανούτσο-Εορτασμός στα ογδοντάχρονά του, Βιοχρονολογία του Ε.Π.Παπανούτσου*, Τετράδια Ευθύνης, (1981), σ.156.

¹⁸⁹ Σταύρου, Θ., (1981), *Ενάγγελος Παπανούτσος. Φιλόσοφος-εκπαιδευτικός συγγραφέας, Μελετήματα για τον Ε. Π. Παπανούτσο-Εορτασμός στα ογδοντάχρονά του, Βιοχρονολογία του Ε.Π.Παπανούτσου*, Τετράδια Ευθύνης, (1981), σ.157.

¹⁹⁰ Σταύρου, Θ., (1981), *Ενάγγελος Παπανούτσος. Φιλόσοφος-εκπαιδευτικός συγγραφέας, Μελετήματα για τον Ε.Π.Παπανούτσο-Εορτασμός στα ογδοντάχρονά του*, Τετράδια Ευθύνης , σ. 48.

¹⁹¹ Ξύδης, Θ., *Το περιοδικό Παιδεία του Ε. Π.Παπανούτσου, Μελετήματα για τον Ε.Π.Παπανούτσο-Εορτασμός στα ογδοντάχρονά του*, (1981), Τετράδια Ευθύνης, σ. 52-60.

εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, όμως, της κυβέρνησης του Κ. Καραμανλή -Ράλλη το 1976, ουσιαστικά στηρίχτηκε στις δικές του ιδέες.

Ο Π. Ξένος γράφει για τον Ευάγγελο Παπανούτσο: *«Αναμφισβήτητα είχε πλατιά μόρφωση και πολλά προσόντα. Είχε φυσική ευφράδεια. Δίδασκε συναρπαστικά. Ήξερε να δένεται με το ακροατήριό του το ίδιο στην τάξη όπως και στην αίθουσα διαλέξεων. Έγραφε σωστά τη γλώσσα και την φρόντιζε. Ήξερε από ξένες γλώσσες και του χρωστάμε τη μετάφραση πολλών ξένων όρων στη γλώσσα μας. Μελετηρός και πάντα ενημερωμένος στους τομείς που τον απασχολούσαν. Ήταν ο διαβασμένος, ο φιλοσοφημένος δάσκαλος-παιδαγωγός που ευπροσήγορος ήταν έτοιμος να εξηγήσει ό,τι τον ρωτούσαν».*

Εμμανουήλ Κριαράς (1906-2014)

Ήταν Έλληνας φιλόλογος, καθηγητής και αργότερα ομότιμος καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Βιογραφικό

Γεννήθηκε στις 28 Νοεμβρίου του 1906 στον Πειραιά¹⁹² από οικογένεια κρητικής καταγωγής, ενώ τα πρώτα παιδικά του χρόνια έζησε στη Μήλο. Το 1914 με την οικογένειά του εγκαταστάθηκε στα Χανιά της Κρήτης, όπου και τελείωσε τις γυμνασιακές του σπουδές. Το 1924 ξεκίνησε τις σπουδές του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, από την οποία αποφοίτησε το 1929. Από το 1930 έως το 1950 εργάστηκε στο Μεσαιωνικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών, αρχικά ως συνεργάτης και από το 1939 ως Διευθυντής. Παράλληλα με την εργασία του στο Μεσαιωνικό Αρχείο συνέχισε τις σπουδές του· το 1930 μετέβη στο Μόναχο με υποτροφία της Ακαδημίας Αθηνών για να ενημερωθεί σε θεωρητικά και τεχνικά ζητήματα της λεξικογραφίας στο περιβάλλον του Thesaurus Linguae Latinae, το 1938-1939 και το 1945-1948, ως διδάκτορας πλέον, για μετεκπαίδευση στο Παρίσι, την πρώτη φορά στη βυζαντινολογία και τη δεύτερη στη συγκριτική γραμματολογία. Πήρε το διδακτορικό του δίπλωμα το 1938 από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, με τη διατριβή *Μελετήματα περί τας πηγάς του Ερωτοκρίτου*. Το 1944 φυλακίστηκε στο στρατόπεδο Χαϊδαρίου.¹⁹³

¹⁹² Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ 23/11/2011.

¹⁹³ www.wikiredia.gr, προσπελάστηκε την 26η Μαΐου 2015.

Επιστημονικό έργο

Ο Κριαράς ήταν ένας πολυγραφότατος νεοέλληνας επιστήμονας, όπως παρατηρούσε το 2008 ο Παναγιώτης Ζιώγας: *«Αν προσεγγίσουμε την παράμετρο Σελίδες των δημοσιευμάτων Κριαρά, τότε καταλήγουμε στις ακόλουθες διαπιστώσεις. Από τις είκοσι περίπου χιλιάδες σελίδες του μετρημένου έργου του Ε. Κριαρά, συντριπτική υπεροχή έχουν τα Λεξικογραφικά που υπερβαίνουν τις οκτώμισι χιλιάδες σελίδες, ακολουθούν τα Γραμματολογικά με περίπου έξι χιλιάδες, τα Σύμμικτα που υπερβαίνουν τις τρεις χιλιάδες, έπονται τα Επιστολογραφικά με περίπου χίλιες πεντακόσιες σελίδες, με τελευταία τα καθαρά Γλωσσικά που εγγίζουν τις εννιακόσιες σελίδες»*.¹⁹⁴

Παρά το πολυσχιδές επιστημονικό του έργο ο Κριαράς δεν υπήρξε «επιστήμονας του εργαστηρίου». Όπως δήλωσε σε συνέντευξή του στην Ο. Αντωνοπούλου το 2002, *«Ο επιστήμονας δεν πρέπει να μένει μόνο στο εργαστήριο. Βέβαια το εργαστήριο χρειάζεται, διότι αλλιώς εργασία δε θα υπάρξει. Αλλά δε φτάνει αυτό. Εκείνος που έχει συνείδηση των καθηκόντων του των πνευματικών, πρέπει όσο γίνεται να εκλαιϊκεύει την επιστήμη του. Αυτό επιδίωξα γενικότερα στη ζωή μου, αλλά κυρίως μετά το '74, όταν αποκαταστάθηκε η Δημοκρατία στον τόπο μας. Ο επιστήμονας πρέπει να είναι και ερευνητής και δάσκαλος, εκλαιϊκευτής»*.¹⁹⁵

Ο Κριαράς υπήρξε υπέρμαχος του δημοτικισμού από τα μαθητικά του χρόνια, συγκεκριμένα από το 1923, και αγωνίστηκε με όλα τα μέσα που διέθετε για τα γλωσσικά του πιστεύω. Σημαντική ήταν η συνεισφορά του τόσο στην αναγνώριση της Δημοτικής Γλώσσας, ως επίσημης γλώσσας του ελληνικού κράτους όσο και στην καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος γραφής. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1981-1982, η κυβέρνηση Α. Παπανδρέου πήρε δύο συμπληρωματικές αποφάσεις: πρώτον, να συντάσσονται οι νόμοι στη δημοτική γλώσσα και να μεταγραφούν οι σημαντικότεροι δικαστικοί κώδικες στη δημοτική και, δεύτερον, να καθιερωθεί το μονοτονικό σύστημα γραφής.¹⁹⁶

Ο Κριαράς ήταν ο πρόεδρος της εικοσαμελούς επιτροπής που ανέλαβε και έφερε εις πέρας το δύσκολο έργο της μεταγραφής των δικαστικών κωδίκων και επίσης πρόεδρος της επιτροπής που εισηγήθηκε το είδος του μονοτονικού που

¹⁹⁴ Ζιώγας, Π., (2008), *Εμμανουήλ Κριαράς*, εκδ. Νέα Έκδοση, Θεσσαλονίκη, σ. 204.

¹⁹⁵ Κριαράς, Ε., (2004), *Το παράγγελμά μου ήταν: "Εργάζεστε" Αγγελιοφόρος*, 27 Μαρτίου 2002 (Αναδημοσιευμένο στον τόμο *Ανιχνεύσεις*), σ. 312.

¹⁹⁶ Ζιώγας, Π., (2008), *Εμμανουήλ Κριαράς*, Θεσσαλονίκη, σ. 204.

επρόκειτο να εφαρμοστεί. Μετά την καθιέρωση της δημοτικής και μέχρι το θάνατό του ο Κριαράς συνέχισε να υπερασπίζεται τη χρήση της δημοτικής. Αρθρογραφούσε συχνά, προσπαθώντας να αντιμετωπίσει επιμέρους δυσκολίες στη χρήση της γλώσσας και προτείνοντας λύσεις. Παράλληλα, προσπάθησε να διαφωτίσει και το πλατύ κοινό για επιμέρους γλωσσικά ζητήματα μέσα από τηλεοπτικές εκπομπές.¹⁹⁷

Χρήστος Τσολάκης(1935-2012)

«...Οι γλώσσες ακολουθούν τις κοινωνίες. Όταν χειροτερεύουν οι κοινωνίες, χειροτερεύουν οι έννοιες που διέπουν τη ζωή, χειροτερεύει και η γλώσσα που τις εκφράζει. Αυτό όμως δεν σημαίνει πως δεν πλουτίζει. Προστίθενται νέες έννοιες που εκφράζουν την ευτέλεια που μας διέπει...».¹⁹⁸

Βιογραφία

Γεννήθηκε στα Μόρνα της Πιερίας και ολοκλήρωσε τις Γυμνασιακές του σπουδές στην πόλη της Κατερίνης, Το 1957 αποφοίτησε από τη Φιλοσοφική σχολή του Αριστοτέλειου. Συνέχισε με μεταπτυχιακά σε Πανεπιστήμιο της Σουηδίας όπου κατόπιν δίδαξε την Νεοελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία.. Στην Ελλάδα υπηρέτησε τη γενική εκπαίδευση από τα καθήκοντα του καθηγητή, του σχολικού συμβούλου, ενώ μετείχε στις επιτροπές που ασχολήθηκαν με την εισαγωγή και την καλλιέργεια της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση και στο δημόσιο βίο. Υπήρξε επικεφαλής των συγγραφικών ομάδων που με τη συνεργασία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου συνέταξαν τα βιβλία «Νεοελληνική γλώσσα» για το Γυμνάσιο και «Έκφραση - Έκθεση» για το Λύκειο.

Μελέτησε ιδιαίτερα θέματα γλώσσας, διδασκαλίας της γλώσσας και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Έδωσε πλήθος διαλέξεων εντός και εκτός Ελλάδας, ενώ τιμήθηκε πολλές φορές από Ελληνικά και διεθνή Πανεπιστήμια. Υπήρξε ομότιμος καθηγητής της Νεοελληνικής Γλώσσας του Αριστοτέλειου ίδρυσε το Μουσείο εκπαίδευσης και παιδείας στη Βέροια.

Επί 12 συνεχή χρόνια, τη δεκαετία, του '90, πραγματοποίησε σειρά εκπομπών στο ραδιοφωνικό σταθμό 9.58 της ET-3 με τίτλο «*Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική*» που κυκλοφορούν σε πέντε τόμους από τις εκδόσεις «Νησίδες», ενώ εκατοντάδες

¹⁹⁷ www.wikipedia.gr, προσπελάστηκε την 23η Μαΐου 2015.

¹⁹⁸ Εφημερίδα *Τα Νέα*, 21 Αυγούστου 2009.

είναι οι δημοσιεύσεις του σε έντυπα, εκδόσεις και τον «Φιλόλογο» -το περιοδικό του ομότιτλου συλλόγου των αποφοίτων της Φιλοσοφικής σχολής του ΑΠΘ.

Δ' μέρος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξίου, Χ., *Η προσφορά των κορυφαίων παιδαγωγών*, Δ. Γληνού, Κ. Σωτηρίου, Μ. Παπαμαύρου, και Ρ. Ιμβριώτη στο έργο της ΕΠΟΝ, περιοδικό: Θέματα Παιδείας, τευχ. 28.
- Ανδρέου, Α., - Παπακωνσταντίνου, Γ., (1994), *Εξουσία και Οργάνωση και Διοίκηση του Εκπαιδευτικού Συστήματος*, εκδ. Νέα Σύνορα – Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα.
- Βιοχρονολογία του Ε.Π.Παπανούτσου, στο Μελετήματα για τον Ε.Π.Παπανούτσο-Εορτασμός στα ογδοντάχρονά του, Τετράδια Ευθύνης, (1981), τ. 13
- Βακαλόπουλος, Ε., (1973), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα.
- Βαλέτας, Γ., (1983), *Η ματαιωμένη Ηροδότεια ανέκδοτη μετάφραση του Κοραή*, εκδ. Νέα Εστία, τομ.114.
- Γεωργόπουλος, Α., (2002), *Περιβαλλοντική ηθική*, εκδ Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, Αθήνα.
- Γιαλουράκης, Μ., *Δελμούζος Αλέξανδρος, Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Χάρη Πάτση, Αθήνα.
- Γκλαβάς, Σ., (2010), Σύμβουλος Φιλολόγων, *Επισκόπηση της ιστορίας της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος*.
- Δαρβούδης, Θ., (1994), *Τα προβλήματα μάθησης στα δημοτικά σχολεία της επαρχίας Ορεστιάδας*, εκδ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα.
- Δημαράς, Α., (1974). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τεκμήρια ιστορίας, τόμ. Β', Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδ. Ερμής, Αθήνα.
- Δημαράς, Α., (1974), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τεκμήρια ιστορίας, τόμ. Β', εκδ. Νέα Εστία.
- Δημαράς, Κ.Θ., (1984), *Ο Κοραής και η γλώσσα η πράξη*, στο Ομήρειον Πνευματικόν Κέντρον, Πρακτικά Συνεδρίου Κοραής και Χίος (Χίος 11-15 Μαΐου 1983), τομ. Α', Αθήνα.
- Δήμου, Γ., (2002). *Το δημογραφικό πρόβλημα και οι επιπτώσεις του στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Επιστημονικό Βήμα, Δ.Ο.Ε.-Ι.Π.Ε.Μ., τ. 1.

- Δορμπαράκης, Π., (1991), *Παπαμάρκου Χαρίσιος, Παιδαγωγική-Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Δορμπαράκης, Π., (1991), *Οικονόμου Παναγιώτης, Παιδαγωγική-Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Εγκυκλοπαίδεια Δομή, εκδ. Δομή.
- Επικαιρότητα, εφημερίδα, (1984), *Ο Κώστας Σωτηρίου αφηγείται*, Αθήνα.
- Επιστημονικό Βήμα, τ. 9, - Μάιος 2008.
- Ευαγγελόπουλος, Σ., (1984), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Ευαγγελόπουλος, Σ. Π., (1998), *Ελληνική εκπαίδευση*, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα.
- Ζιώγας, Π., (2008), *Εμμανουήλ Κριαράς*, εκδ. Νέα Έκδοση, Θεσσαλονίκη.
- Ηλιάδη, Α., (2003), *Το σχολείο εργασίας*, εκδ. Ιδιωτική, Τρίκαλα.
- Ηλιού, Φ., (1983), *Γληνού Άπαντα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.
- Ηλιού, Φ., (1984), *Ιδεολογικές χρήσεις του Κοραιϊσμού στο εικοστό αιώνα*, στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, *Διήμερο Κοραή 29 και 30 Απριλίου 1983* Πρεσεγγίσεις στη γλωσσική θεωρία τη σκέψη και το έργο του Κοραή, Αθήνα.
- Ηλιού, Φ., (2003), *Νεοελληνικός Διαφωτισμός-Η νεωτερική πρόκληση, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, Η Οθωμανική κυριαρχία, 1770-1821: Διαφωτισμός-Ιστορία της παιδείας-Θεσμοί και Δίκαιο*, τομ.2, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Θερεϊανός, Δ. , (1889), *Αδαμάντιος Κοραής*, τόμ. 1ος, εν Τεργέστη.
- Καλλιάφας, Σ., (1963), *Η σύγχρονη διδακτική εν θεωρία και πράξη*, Β΄ εκδ., εκδ. Δημητράκος, Αθήνα.
- Κανελλόπουλος, Π., (1981), *Ευάγγελος Παπανούτσος. Μια επισκόπηση του συγγραφικού έργου του στο Μελετήματα για τον Ε. Π. Παπανούτσο-Εορτασμός στα ογδοντάχρονά του*, Τετράδια Ευθύνης-13.
- Καρακαλπάκης-Καρράς, Κων., (2004), *ΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΟΥ 1930*, εποπτεία Αλέξης Δημαράς, ΚΕΕ Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, Αθήνα.

- Κάτσιας, Χ., - Θεριανός, Κ., (2004), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.
- Κάτσιας, Χ., Θεριανός Κ., (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.
- Καραφύλλης, Α., (2002), *Νεοελληνική εκπαίδευση. Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, εκδ. Ελληνική εκδοτική, Αθήνα.
- Κόκκοτα, Π., *Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος*, εκδ. Σ. Τούντα, Αθήνα.
- Κοράκης, Σ., κλπ, *Οργάνωση- Διοίκηση της εκπαίδευσης κατά τις δύο περιόδους διακυβέρνησης Βενιζέλου (1910-1920, 1928-1932): Μία ιστορικοσυγκριτική προσέγγιση*.
- Κουρνούτος, Γ. Π., (1949), *Το Αγιοταφικό της Σμύρνης και η οικογένεια Κοραή*, τόμ. 53, εκδ. Νέα Εστία, Αθήνα.
- Κουρνούτος, Γ. Π., *Αδαμάντιος Κοραής 1748-1833*, εκδ. Νέα Εστία, τόμ. 114, τ/χ. 1355 (Χριστούγεννα 1983).
- Κουρνούτος, Γ. Π., (1949), *Το Αγιοταφικό της Σμύρνης και η οικογένεια Κοραή*, τόμ. 53, Αθήνα.
- Κούτρας, Δ., (1991), *Οι αξίες στην ηθική του Αριστοτέλη, Οι αξίες. Παράδοση και δημιουργία*, Αθήνα, Δημοσιεύματα της Εταιρείας Φιλοσοφικών μελετών.
- Κριαράς, Εμ., (1987), *Λόγιοι και Δημοτικισμός*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών.
- Κυπριανός, Π.,(2004), *Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα.
- Λαΐνας, Α., (2000), *Διοίκηση και προγραμματισμός σχολικών μονάδων: Επιστημονικές προσεγγίσεις και ελληνική πραγματικότητα*, Στο: Παπαναούμ, Ζ., *Ο προγραμματισμός του εκπαιδευτικού έργου στη σχολική μονάδα*, Θεσσαλονίκη.
- Λαμψίδης, Γ., (1993). *Οι περιπέτειες της Δημοτικής. Πρακτικά της Βουλής του 1911, 1976 και του 1982*, Αθήνα.
- Λέφας, Χρ., (1942), *Ιστορία της Εκπαιδύσεως*, εκδ. ΟΕΣΒ, Αθήνα.
- Ματσαγγούρας, Η., (1996), *Θεωρία της διδασκαλίας*, εκδ. Συμμετρία, Αθήνα.
- Μαυρογιώργος, Γ., (2000), *Εκπαιδευτικές αλλαγές και Εκπαιδευτική Έρευνα*, Πανελλήνιο Συνέδριο Κ.Ε.Ε Εναρκτήρια Συνεδρίαση-Εισηγήσεις Ολομέλειας,

Αθήνα.

•Μαυρογιώργος, Γ., (1989) - Π. Παπακωνσταντίνου, *Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική πράξη*, 2η Έκδοση, Αθήνα .

•Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια. (1968). τόμ. 1ος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

•Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια. (1968). τόμ. 2ος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

•Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια (1968). τόμ. 3ος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

•Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια (1968). τόμ. 4ος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

•Μέρτζιος, Κ. Δ., (1941-1948), *Κωνσταντίνος Κοραΐς*, τόμ. 51-52, Αθήνα.

•Μπουζάκης, Σ., (1993), *Συγκριτική παιδαγωγική, τ. ΙΙΙ*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

•Μπουζάκης, Σ., (1994), *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, τόμ. Α' 1913-1929, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

•Μπουζάκης, Σ., 1999), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1999)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

•Μουζέλης, Ν., (1986), *Continuités et changements en politique grecque: d' Elefterios Venizelos à Andreas Papandreou*. εκδ. Les Temps Modernes.

•Νικολάου, Ν., (1983), *Η Ιπποκρατική φιλολογία και ο Κοραΐς στο: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Πρεσεγγίσεις στη γλωσσική θεωρία τη σκέψη και το έργο του Κοραΐ*, Αθήνα .

•Ξύδης, Θ., (1981), *Το περιοδικό Παιδεία του Ε. Π. Παπανούτσου*, στο *Μελετήματα για τον Ε.Π. Παπανούτσο-Εορτασμός στα ογδοντάχρονά του*, Τετράδια Ευθύνης-13.

•*Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, (1985), τ. 3, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.

•Πανταζάκος, Π., (2008), *Καθήκον και Υποχρέωση κατά τον Ιμ. Καντ* , Περιοδικό Φιλοσοφίας, τεύχος 2 , Αθήνα, στο [www. Ethics.gr](http://www.Ethics.gr)

•Παπανδρέου, Α., (1960), *Τα Σύγχρονα Ολιγοθέσια Δημοτικά Σχολεία*, εκδ. Πούντζα Α., Αθήνα.

•Παπανούτσος, Ε., (1976), *Η παιδεία : το μεγάλο μας πρόβλημα*, εκδ. Δωδώνη,

Αθήνα.

• Παπασταμάτης, Α., (1998), *Τα ολιγοθέσια σχολεία της ελληνικής υπαίθρου*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα.

• Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10, 11, 12 Οκτωβρίου 2014

• Πολίτης, Λ., (1977), *Θέματα της λογοτεχνίας μας*, τ. 1, σελ. 235.

• Πυργιωτάκης, Ι. Ε., (1992), *Η οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

• Σαΐτης, Χ., (2008), *Ο Διευθυντής στο Δημόσιο Σχολείο*, ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα.

• Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, (1939), Αθήνα.

• Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ., (1999), *Μανόλης Τριανταφυλλίδης. Διανοούμενος και αγωνιστής του κινήματος της Δημοτικής*, εφ. *Τα Νέα*, 30/12/1999 .

• Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ., (1999), *Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική*, εκδ Ολκός, Αθήνα.

• Σταύρου, Θ., (1981), *Ευάγγελος Παπανούτσος. Φιλόσοφος-εκπαιδευτικός συγγραφέας*, στο *Μελετήματα για τον Ε.Π.Παπανούτσο-Εορτασμός στα ογδοντάχρονά του*, Τετράδια Ευθύνης.

• Συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (1977), Εκδοτική Αθηνών τόμος ΙΔ΄, Αθήνα.

• Ταϊφάκος, Ι., (1984), *Ο Κοραής και τα λατινικά*, στο Ομήρειον Πνευματικών Κέντρον, *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραής και Χίος»* (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983), τόμ. Α΄, Αθήνα.

• Τριανταφυλλίδης, Μ., (1963), *Απολογία της Δημοτικής*, Άπαντα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, τομ. 4ος, Θεσσαλονίκη.

• Τσολάκης, Χρ. (1999), *Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική*, εκδ, Νησίδες, Σκόπελος.

• Τσουρής, Μ., (1947), *Οργάνωση Παιδείας και Λειτουργία Σχολείων*, Αθήνα.

• Τσοπανάκης, Αγ., 1983, *Η γλωσσική θεωρία του Κοραή και η γλώσσα του*, Νέα Εστία, τομ.114, Αθήνα.

• Τσουρέκης, Δ., (1992), *Το χρονικό του Μαρασλείου Διδασκαλείου*, *Περιοδικό Ελληνοχριστιανική Αγωγή*.

- Φραγκουδάκη, Ά., (1977), *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι: Άγριοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα.
- Φραγκουδάκη, Ά., (1987), *Γλώσσα και Ιδεολογία*, εκδ.Οδυσσέας, Αθήνα,
- Φραγκουδάκη, Ά., (2001), *Η Γλώσσα και το Έθνος*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Χαραλαμπίκης, Α., (1980), *Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα*, εκδ. Καμπανάς, Αθήνα.
- Χαρίτος, Β. Κ., (2008), *Συνθήκες λειτουργίας των μονοθέσιων δημοτικών σχολείων*, Επιστημονικό Βήμα, τ. 9, - Μάιος 2008.
- Χαρίτος, Χ., (1986), *Παιδαγωγικές θέσεις του Αλέξανδρου Δελμούζου*, 28 Λόγος και Πράξη .
- Χατζηστεφανίδης, Ι., (1986), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*. εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα.
- Χρονοπούλου, Χρ., (2002), *Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική δράση της Ρόζας Ιμβριώτη*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, τμ. ΦΠΨ, Αθήνα.
- Bernal, J. M., (2009), *Ο Κοραΐς, ο Τριανταφυλλίδης και η διαμόρφωση της Νέας Ελληνικής, σημεία σύγκλισης*, Γ΄ συνέδριο της Ευρωπαϊκής εταιρείας Νεοελληνικών σπουδών.
- Education 2000 – An Education/ Paideia of Open Horizons, 1997.
- Eugene Hargrove, (1989), *Callicott and the Foundations of Environmental Ethics*
- Josep M. Bernal 2009, «Ο Κοραΐς, ο Τριανταφυλλίδης, και η διαμόρφωση της Νέας Ελληνικής: σημεία σύγκλισης», *Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, Γ΄ συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών*.
- Rotolo, V., (1983), *Ο Κοραΐς και το αρχαίο μυθιστόρημα*, στο Ομήρειον Πνευματικόν Κέντρον, Πρακτικά Συνεδρίου Κοραΐς και Χίος, τομ. Α', Αθήνα.

Διαδίκτυο

- <http://ptde.uoi.gr> (διαδικτυακός χώρος του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)
- www.ntua.gr (διαδικτυακός χώρος του Ε. Μ. Π.)
- <http://edu.pep.uoi.gr> (διαδικτυακός χώρος του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)
- <https://static.eudoxus.gr>(διαδικτυακός χώρος του προγράμματος Εύδοξος, του Υπ. παιδείας)
- <https://el.wikipedia.org>
- www.pi-schools.gr (διαδικτυακός χώρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου)
- www.babinotis.gr (διαδικτυακός χώρος του κου Μπαμπινιώτη)
- <http://www.ekke.gr> (διαδικτυακός χώρος του Εθνικού Κέντρου Ερευνών)
- <http://www.iaen.gr> (διαδικτυακός χώρος του Ιστορικού αρχείου νεολαίας)
- <http://www.elia.org> (διαδικτυακός χώρος του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου)

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

Καλαμάτα, Σεπτέμβριος 2015